

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ANTROPOLOGIE

2
TOMUL 1
1964

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

COMITETUL DE REDACȚIE

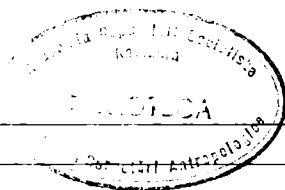
- Redactor responsabil:* — ACADEMICIAN ȘT.-M. MILCU,
- Membri:* { — prof. OLGA NECRASOV, membru
correspondent al Academiei R.P.R.
— prof. I. G. RUSSU
— conf. P. FIRU
— dr. H. DUMITRESCU
— V. V. CAMELEA
— dr. D. NICOLĂESCU-PLOȘOR
— dr. C. MAXIMILIAN
- Secretar de redacție:* — dr. TH. ENĂCHESCU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1965.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CAR-TIMEX, București, Căsuța poștală 134—135, sau la reprezentanții săi din străinătate.

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ANTROPOLOGIE

Tomul 1, nr. 2

1964

S U M A R

	<u>Pag.</u>
ȘT.-M. MILCU și V. V. CAMELEA, Studiile sociologice din cadrul cercetărilor complexe ale școlii antropologice de la București	125
OLGA NECRASOV și D. BOTEZATU, Studiul antropologic al scheletelor feudale timpurii de la Doina (sec. XIII—XIV)	137
DARDU NICOLĂESCU-PLOȘOR și C. RIȘCUȚIA, Studiu antropologic și morfobiologic al scheletelor neolitice tirzii descoperite la Tirpești. Portretele unor oameni aparținând neoliticului tirziu, descoperiți la Tirpești (reconstituiri grafice după crani)	157
IOANA POPOVICI, Cimitirul feudal tirziu de la Secu (Valea Bistriței moldovenești). Analiza comparativă cu necropolele contemporane din microregiunea Bicăz	177
ALEXANDRA BOLOMEY, Considerații asupra faunei neolitice din Valea Dunării de la Căscioarele	189
OLGA NECRASOV, Cercetări antropologice asupra aromânilor din Albania	193
H. DUMITRESCU, MARTA CIOVÎRNACHE, TATIANA MACOVEI și R. CĂNCIULESCU, Repartiția teritorială a complexului pigmentar asociat al populației regiunilor Oltenia și Hunedoara	205
MARTA DUMITRESCU-CIOVÎRNACHE și P. FIRU, Variabilitatea sulcusului palmar transvers la coreenii din Nampho	209
MARIA TIBERA-DUMITRU, Distribuția factorilor sanguini și senzitivi la populația din microregiunea Munceilor Mureșului, reg. Hunedoara	217
C. MAXIMILIAN, IOANA POPOVICI și R. POPESCU, Contribuție la studiul geneticii caracterelor normale. Torusul palatin	223
V. V. CAMELEA, Contribuție la studiul formei sociale a obștii sătești. O metodă de reconstituire a fazelor ei	229
P. FIRU, Este evoluția filogenetică a aparatului dento-maxilar un factor patogen?	237
MARIA CRISTESCU, MARIA BULAI ȘTIRBU și C. FEODOROVICI, Influența factorilor geografici și sociali asupra dezvoltării copiilor	243

STUDIILE SOCIOLOGICE DIN CADRUL CERCETĂRILOR COMPLEXE ALE ȘCOLII ANTROPOLOGICE DE LA BUCUREȘTI

DE

ACADEMICIAN ȘT.-M. MILCU și V. V. CAMELEA

Definirea pluridimensională a omului, studierea proceselor antropogenezei și evoluției ulterioare a omului, cercetarea structurii antropologice a populației de pe teritoriul României au pus în fața antropologiei românești, la preluarea conducerii cercetărilor ei de către Academia R. P. R., trei probleme : 1. de elaborare a bazei teoretice, 2. de metodă și 3. de organizare a unităților de cercetare antropologică.

1. PROBLEMELE TEORETICE ALE ANTROPOLOGIEI CONTEMPORANE ROMÂNEȘTI

Pe plan mondial, antropologia este orientată diferit, în mai multe direcții.

Unele reduc problematica antropologiei la biologia omului, limitând deci cercetările la studiul morfologic, al fiziologiei, în unele cazuri al psihologiei.

Alte școli au adoptat o tematică mai largă, incluzând și studiul influenței mediului înconjurător asupra organismului uman, numai a mediului fizic ca școala antropogeografică sau a și celui social, în acest caz introducând în antropologie, pe lângă biologia umană, sociologia, etnografia, lingvistica etc.

Fiecare școală și curent s-au dezvoltat la rîndu-le în mai multe subșcoli, subcurente, cu diferențe de nuanță.

Astfel, între „antropologia socială” engleză de exemplu, și cea „culturală”, întâlnită mai ales în S. U. A. și Europa, constatăm că prima pune mult accentul pe studiul formelor de organizare socială, al familiei, al instituțiilor matrimoniale, cealaltă insistând îndeosebi asupra cercetării ocupațiilor, culturii materiale și spirituale.

Din aceste concepții reiese clar că se ivesc tematici și metodici de cercetare diferite.

Se încearcă chiar clasificări după felul cum tematica se limitează numai la studiul fizic al omului considerat ca antropologic *stricto sensu* sau după cum aceasta se extinde și asupra omului ca factor social creator al culturii, deci lărgindu-și domeniul cercetării și asupra „operelor” lui, care intervin în dezvoltarea biologică ulterioară, definind astfel antropologia *lato* sau *latissimo sensu*¹.

Bogata literatură de specialitate din ultima vreme și lucrările ultimelor Congrese internaționale de științe antropologice și etnologice² confirmă varietatea tematicii și metodicii în antropologie.

În țările socialiste și în unele țări capitaliste, la cercetătorii adepți ai concepției materialismului dialectic, antropologia este definită ca o știință complexă despre omul „total”³, privit *in vivo*, trăind în societate, într-o formație social-economică.

Omul este un produs al societății, transformarea maimuței în om datorindu-se muncii în colectiv⁴.

De aceea antropogeneza „constituie o problemă deosebită din punct de vedere calitativ, pentru soluționarea căreia trebuie să apelăm la faptele și legile din domeniul științelor naturale și la acelea de ordin social pe care le cunoaște știința”. La fel și evoluția omului „e în funcție de acțiunea concomitentă a factorilor biologici și sociali”⁵.

Este clar că în concepția materialismului dialectic antropologia include și îmbină, în complexitatea ei, sociologia și biologia omului.

Dar și antropologia socială și culturală engleză, americană și din Europa occidentală are aspecte sociale, ce o diferențiază de studiile antropologice făcute în România socialistă.

Antropologia orientată materialist-dialectic nu privește însă aspectele sociale indiferent de ordinea lor, de importanța lor sau numai unele dintre ele, ei, subliniind rolul determinant al societății în apariția și dezvoltarea omului sub toate aspectele lui fizice și psihice și bazându-se pe materialismul istoric, pune accentul pe dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție, pe structura economică a societății ca factor determinant în ultimă instanță.

În dezvoltarea multilaterală a omului nu este vorba deci de o determinare oarecare alături de a factorilor externi naturali, a unuia sau a mai multor factori sociali, ei de un rol de prim ordin al acestora din urmă.

La rîndul lor, elementele de cultură materială sau spirituală sînt considerate ca componente de suprastructură determinate de relațiile de producție și de structura economică a societății.

¹ G. A. Heuse, *Les classifications des sciences anthropologiques*, Bulletins et mémoires de la Société d'anthropologie de Paris, 1961, II, 2, 145—153.

² VI-e Congrès international des sciences anthropologiques et ethnologiques, Paris, 1960, I, 1962, II, 1963, Musée de l'homme. Cel de-al VII-lea Congres, Moscova, 1964.

³ Roger Garaudy, *Perspectives de l'homme — Existentialisme, pensée catholique, marxisme*, Paris, P.U.F., 1959, p. 338.

⁴ F. Engels, *Dialectica naturii*, București, Edit. politică, 1959, p. 153—166.

⁵ Bunak, Nesturk, Roghinschi, *Antropologia*, trad. rom. în manuscris la Centrul de cercetări antropologice.

De aceea antropologia materialist-dialectică se bazează în cercetările ei pe aportul biologiei și al altor științe naturale, ca geografia și geologia, precum și pe științele sociale, în primul rând pe sociologia marxistă și în al doilea rând pe celelalte științe sociale ca : demografia, economia, istoria, etnografia, lingvistica etc.

Adoptînd această bază teoretică, Centrul de cercetări antropologice al Academiei R. P. R. a studiat numeroase grupuri de populație, în funcție de factorii care pot determina apariția și modificările caracterelor antropologice, începînd cu investigația biologică, cu structura economică, cu orînduirile sociale din care au făcut parte oamenii din trecut și cei actuali supuși cercetării și terminînd cu modurile de producție.

Acest punct de vedere a fost clar formulat de unul dintre noi (acad. Șt.-M. Milcu) într-un studiu retrospectiv (1962). „De la început a devenit clar pentru întreg colectivul că antropologia trebuie să fie organizată pe baza concepției materialist-dialectice despre om, natură și societate”, că „evoluția omului și a raselor sale nu poate fi înțeleasă fără cunoașterea și folosirea legilor de dezvoltare a societății, fără studiul și interpretarea antropologiei în lumina relațiilor de producție, a evoluției istorice, a forțelor de producție, a culturii materiale și spirituale”⁶.

Prin această orientare teoretică au fost evitate concepțiile biologizante care încearcă să explice dezvoltarea societății și culturii în funcție de tipurile antropologice, de rasă ș. a.

2. DESPRE METODICA COMPLEXĂ ÎN CERCETĂRILE ANTROPOLOGICE

Centrul de cercetări antropologice al Academiei R. P. R. și-a desfășurat activitatea în două direcții : a) spre studiul omului actual, al populațiilor prezente — antropologia contemporană — și b) spre studiul populațiilor vechi, care au trăit pe teritoriul României — paleoantropologia.

a) În cercetările de antropologie contemporană s-au făcut cercetări biologice-medicale, de antropologie fizică — morfologie, fiziologie, endocrinologie etc. — care au fost corelate cu cercetările de antropologie demografică, socială și culturală.

Spre deosebire de majoritatea școlilor de antropologie, Centrul de antropologie a continuat linia tradițională a examenului medical început în cercetările antropologice ale prof. Rainer, din perioada 1927—1933. S-a reușit în scurt timp să se dezvolte această investigație de la examene limitate și restrînse la grupe de indivizi și la o metodică caracteristică școlii antropologice din București.

Această dezvoltare s-a făcut pe baza concepției despre boală⁷ ca un fenomen natural de care trebuie să ținem seama în cercetarea antropologică a unei populații⁸. Procesele patologice de masă, mai ales endemice

⁶ Acad. Șt.-M. Milcu, *Organizarea și dezvoltarea antropologiei în R.P.R.*, raport prezentat la Sesiunea de antropologie din 21—23 iunie 1962, Studii și cercetări antropologice, 1964, I, 1.

⁷ Acad. Șt.-M. Milcu, *Noțiunea de „boală” în lumina materialismului dialectic*, în *Cercetări filozofice*, nr. 5, 1961, p. 1139.

⁸ Acad. Șt.-M. Milcu, *Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor — satul Bătrîna*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961, „Introducere”, p. 9—19.

și latente, exercită o influență puternică asupra unor caractere antropologice de prim ordin, ca înălțimea, proporțiile feței și ale corpului ș. a.

Această problemă prezintă un deosebit interes teoretic și practic pentru relația ce există între științele medicale și antropologie, insuficient cunoscută și eronat interpretată.

În cercetările de paleoantropologie s-au făcut cercetări morfobiologice, ecologice, patologice, demografice și sociologice. Fenomenele biologice și cele sociologice au fost interpretate corelativ, cu posibilități mai limitate, datorită dificultăților inerente materialului colectat.

În funcție de această problemă a fost elaborată în cadrul Centrului de cercetări antropologice o metodică corespunzătoare, capabilă să asigure desfășurarea activității de investigare.

Este vorba de o metodică complexă, în care au fost îmbinate metode biologice-medicale cu cele din domeniul sociologiei, demografiei, etnografiei, istoriei etc.

Cu ajutorul acestor metode s-au investigat grupe de populații vechi sau noi, cu intenția de a le defini antropologic multilateral și complex⁹.

Ne vom opri în primul rând asupra metodicii folosite în cercetarea populațiilor actuale, deoarece în această categorie s-au efectuat simultan și studii de sociologie concretă. Problemă care constituie de fapt obiectul referatului de față.

În compunerea metodicii cercetărilor de antropologie contemporană au intrat pînă în prezent 6 grupe de metode aplicate combinat. Astfel, metodele demografic-genealogice sînt folosite în complex cu cele genetice și sînt aplicate simultan în studiul antropologic al familiei.

Nu există nici un motiv să ne limităm în viitor numai la metodele folosite pînă în prezent. Și metodele altor discipline, ramuri ale biologiei și medicinei sau ale științelor sociale, vor putea fi utilizate în măsura indicațiilor și posibilităților.

Această metodică ne-a dat posibilitatea să studiem și să explicăm științific, în multe direcții, tipul antropologic, formarea și transformarea lui și unele fenomene antropologice determinate de factorii exogeni, naturali și sociali.

Complexul factorilor sociali a fost studiat pe baza concepției și metodei materialismului istoric.

Au fost urmăriți și analizați în ierarhizarea lor, pornindu-se de la producția materială, de la existența socială, investigîndu-se apoi și factorii suprastructurali, conștiința socială.

Lucrînd în specialitatea lor, dar pentru nevoile și în orientarea antropologică, sociologilor le-a revenit sarcina studierii „mediului social”.

Din punctul de vedere al antropologiei, s-a apreciat că termenul de „mediul social” este cel mai potrivit, întrucît cuprinde factorii relației dintre organismul uman și „mediu”, de la modul de producție pînă la elementele extrem de variate și de complexe ale suprastructurii, care pot influența dezvoltarea omului. Studiul lor poate deci contribui la explicarea proceselor antropologice.

⁹ Acad. Șt.-M. Milcu, *Cercetarea antropologică complexă*, comunicare la Centrul de cercetări antropologice al Academiei R.P.R., în ședința din 26 februarie 1964.

Deoarece „mediul social” este opera diferitelor formațiuni social-economice apărute și transformate după legile de dezvoltare a societății, s-a adăugat și termenul de „istoric”¹⁰. Este însă vorba totdeauna atît de mediul social „istoric”, cît și de cel „actual”.

Trebuie arătat de altfel că în antropologie, datorită caracterului de știință istorică a omului, este necesară și reconstituirea vieții sociale din trecut, a formațiunilor social-economice anterioare, presocialiste, pe care le-a cunoscut în dezvoltarea lui istorică grupul uman cercetat. Sociologul profilat pentru cercetarea antropologică complexă trebuie să reconstituie și mediul social-istoric, să analizeze și formațiunile social-economice anterioare, să facă sociologie istorică.

Este aici cazul să scoatem în evidență și o altă caracteristică a cercetărilor școlii românești de antropologie, care se definesc prin complexitatea metodică și prin investigarea unor colectivități cu o istorie îndelungată. Studiindu-se antropologie nu indivizi izolați, adunați conjunctural, ci colectivități statornicite de foarte multă vreme pe un teritoriu — spațiu alimentar și de muncă —, problema intervenției dezvoltării sociale în biologia populațiilor se poate pune atît sub aspect ontogenetic, cît și filogenetic¹¹.

Pentru antropologia contemporană în cercetarea fenomenelor de ordin sociologic pe profilul tematicii antropologiei — în vederea corelării lor cu fenomenele biologice — s-au folosit observarea directă, interviul, ancheta, statistica și alte metode și tehnici aplicate cu succes în cercetările sociologice concrete. Sociologii s-au mai folosit adeseori în generalizările lor și de unele constatări ale economiștilor, demografilor, istoricilor, etnografilor, cînd aceștia au făcut cercetări în cadrul colectivelor și în sprijinul antropologiei.

Colaborînd în cadrul acestor colective, biologii, medicii, geneticienii, sociologii, demografii și etnografii s-au putut informa reciproc, sesizîndu-se chiar în timpul investigațiilor pe teren de unele procese, în vederea explicării cauzelor și urmăririi cît mai exacte a unității lor dialectice.

Corelarea datelor reflectînd aspectele biologice-medicale, cu cele care reflectă aspectele socioeconomice și culturale ale colectivităților cercetate antropologic s-a făcut uneori în comun, alteori datele sociologilor au fost predate sectorului care cercetase problemele de ordin antropofizic. S-a apreciat că acestora le-ar reveni sarcina corelării, întrucît, în cadrul cercetărilor complexe ale școlii românești moderne de antropologie, sociologia constituie o premisă a antropologiei, spre deosebire de cercetările mai vechi conduse de prof. Fr. Rainer în perioada 1927—1933, în care antropologia avea o situație inversă.

Pentru mai multe considerații, Centrul de cercetări antropologice al Academiei R. P. R., în monografiile tipărite pînă în prezent și în cele aflate sub tipar, a publicat separat constatările fiecărei discipline de colabo-

¹⁰ V. V. Caramelea, *Mediul social-istoric în Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor — satul Bătrîna*, p. 21—35.

¹¹ V. V. Caramelea, *Studiul unor probleme sociologice, demografice și etnografice în cadrul cercetărilor antropologice complexe din satul Cloșani*, Studii și cercetări de antropologie, 1964, I, 1.

rare, făcându-se bineînțeles corelări și profilări în cadrul fiecărui capitol, concluziile reprezentând însă totdeauna o sinteză realizată prin folosirea datelor de ordin biologic-medical cu cele de ordin social.

De fapt așa s-a procedat și în cazul cercetărilor prof. Fr. Rainer, tipărite în cadrul monografiilor școlii sociologice conduse de prof. Dimitrie Gusti, ca o adăugire a capitolului „Cadrul biologic”¹². Materialele antropologice au fost astfel redactate, încât au putut fi întrunite separat și prezentate într-un tot independent¹³.

Studiile sociologice prezentate în capitole separate, chiar dacă au o profilare antropologică, făcându-se în cadrul lor și unele legături biologice-sociale, pot servi sociologiei însăși, precum și altor discipline, ca pedagogia, istoria artelor ș.a.

De altfel, prezentarea separată e utilă și pentru eventualele înțelegeri și interpretări antropologice viitoare comparative sau de alt ordin.

b) Paleoantropologii care activează în Centrul de antropologie au căutat să aplice și ei metoda cercetării complexe în studierea antropologică a populațiilor vechi. S-a constatat însă că aici posibilitățile sînt mai reduse decît în antropologia contemporană.

Pentru partea sociologică s-au folosit datele arheologilor completate cu cele realizate în urma unor expertize speciale antropologice, care duc însă indirect la cunoașterea condițiilor sociale în care au trăit populațiile vechi. Astfel, prin metoda paleodemografiei s-a putut reconstitui structura demografică a comunităților care au trăit în epoci mai vechi și pentru care nu dispunem de date scrise. Se știe că indicatorii demografici prezintă totdeauna, pe lângă semnificația lor biologică, și una socială, încît indirect, avem și unele indicii asupra vieții social-economice și culturale din epocile mai vechi.

Condițiile vieții sociale ale populațiilor epocilor trecute se reflectă de asemenea în paleopatologie, un domeniu al paleoantropologiei care a fost dezvoltat și în cadrul Centrului de cercetări antropologice de la București. În expertizele paleopatologice se pot cunoaște indirect ocupațiile, condițiile de locuit etc.

S-au folosit aceste metode în sprijinul sociologiei formațiunilor social-economice în care alte izvoare de informație științifică ne lipsesc. Cunoșcînd prin aplicarea lor starea de sănătate, durata medie a vieții populațiilor unor comunități din diferite epoci ale societății primitive¹⁴, sclavagiste și chiar feudale, ne putem da seama de progresul social înregistrat în urma creșterii forțelor de producție și a schimbării relațiilor sociale.

Pentru antropoevoluție, cunoașterea caracterelor vechilor formațiuni social-economice are o mare importanță. De aceea Centrul de antropologie a acordat o deosebită atenție acestor cercetări de sociologie a unor comu-

¹² Prof. Fr. Rainer, *Structure anthropologique de la population de Nerej, un village d'une région archaïque*. p. 113—130.

¹³ Prof. Fr. Rainer, *Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpates*, Monitorul oficial, 1937 (reunește studiile Drăguș, Nerej și Fundu-Moldovei).

¹⁴ V. V. CAMELEA, D. Nicolăescu-Plopșor și C. Maximilian, *Contribuțiuni paleodemografice la studiul unor comunități tribale din epoca bronzului de pe teritoriul R.P.R.*, „Probleme de antropologie”, 1963, VII, p. 243—261. Studiul a apărut și în *Voprosi antropologii*, 1963, 15.

nități sociale dispărute, pe care le-a denumit „paleosociologie”, atunci când pentru realizarea lor au fost folosite expertizele paleodemografiei, paleopatologiei și paleoecologiei.

Deci în cercetarea problemelor formațiunilor social-economice mai vechi s-a folosit termenul de „paleosociologie” nu atât pentru a se atrage atenția că este vorba de studiul vieții sociale a unor colectivități dispărute, ci mai mult pe motive de ordin metodologic.

În realitate este vorba tot de studiul „mediului social-istoric”, dar numai istoric, nu și actual, cum este realizat în cercetarea complexă antropologică a populațiilor contemporane. Se adăunește astfel o formațiune social-economică pe bază de fapte, despre care luăm cunoștință pe căi indirecte, dar pe care le putem compara cu cele din epocile următoare.

În paleoantropologie, colaborarea medicilor și biologilor cu sociologii și demografii, mai redusă ca rezultate, a fost totuși foarte strânsă; expertizele, corelările și capitolele sociodemografice fiind realizate în comun.

3. STRUCTURA UNITĂȚILOR DE CERCETARE ANTROPOLOGICĂ ȘI TEMATICA LOR

Orientarea, tematica și metodică de cercetare a școlii românești moderne de antropologie, în care a fost introdus și studiul sociologic, în scopul explicării unor fenomene biologice constatate pe baza unor examene de laborator, au impus o structurare a Centrului de antropologie pentru a se putea realiza investigații complexe.

Centrul a fost organizat pe secții și sectoare, în componența colectivului intrînd cercetători de formație științifică diferită: medici, biologi, sociologi, istorici, demografi, care, cunoscînd obligatoriu problematica generală a antropologiei în orientarea ei materialist-dialectică, i-a revenit totuși fiecăruia sarcina să clarifice un domeniu de cercetare antropologică.

Studiile de sociologie concretă au fost inițiate în cadrul unui laborator de antropologie demografică, care, în prezent, dezvoltîndu-se pe numeroase probleme, este necesar și s-a propus să fie transformat într-o secție de antropologie social-economică, culturală și demografică. În el se studiază, pe lîngă formațiunile social-economice în cadrul cărora au trăit și s-au dezvoltat populațiile studiate antropologic, modul de trai material și cultural, familia, mișcările de populație etc.

Rezolvarea științifică a tematicii Centrului de cercetări antropologice al Academiei R. P. R. a obligat nu numai la introducerea formeii cercetării complexe, ci și la desfășurarea planificată a investigațiilor, încît să poată fi definită antropologie, prin eșantioane reprezentative, pe regiuni, populația întregii țări. În acest fel se va putea realiza, în urma cercetării relațiilor, un atlas antropologic al poporului român.

Pe baza unei astfel de planificări și în scopul arătat au fost studiate în prezent peste 50 de colectivități umane din 6 regiuni ale țării: Argeș, Bacău, Brașov, București, Hunedoara și Oltenia, cărora o dată cu examenele de laborator biologice și medicale li s-a făcut și studiul mediului social-istoric și actual în care au trăit ascendenții și se dezvoltă subiecții cercetați.

În urma acestor cercetări se poate vorbi astăzi, pe drept cuvânt, pe baza unei experiențe de aproape 15 ani, de o cercetare antropologică complexă a populației de pe teritoriul patriei noastre : a) *a satului*, b) *a micro-regiunii*, c) *a regiunii*, în scopul realizării în final a unei antropologii a poporului român.

În cadrul acestor cercetări complexe s-a acumulat experiența cercetărilor sociologice conexe la studiul antropologic, prin prezența specialiștilor în număr crescând.

a) *Satul*, grupul uman rural, a constituit până în prezent unitatea de bază în cercetarea antropologică complexă practică de școala românească modernă de antropologie.

Nu este absent orașul din preocuparea Centrului, dar s-a socotit util să se înceapă cercetările cu populație rurală.

Grupurile sociale sătești, adeseori mici și relativ închise demografic, unele cu caractere de izolat prin endogamie, au permis punerea unor probleme cheie, de bază în antropologie, antropologie genetică și de înțelegere a evoluției populației. Studiul antropologiei familiei — sub aspect eredologic (genealogic — genetic) și mezologic — este de asemenea mult mai ușor de realizat în cadrul grupelor umane ale unui sat decât în orașe, unitatea socială urbană fiind caracterizată în general printr-o populație neomogenă.

Antropologic, populațiile urbane urmează să fie cercetate în viitor.

Antropologia poporului român va cuprinde desigur și un număr reprezentativ de eșantioane urbane. De altfel, o unitate rurală devenită urbană — centru muncitoresc — a și fost prinsă chiar în cercetările de până acum, arătându-se posibilitățile investigațiilor comparative sat — oraș, pentru unele probleme legate de formarea și transformarea caracterelor antropologice, de formarea structurii antropologice unitare și de genetica umană. Este de altfel necesară urmărirea antropologică a dezvoltării și a populației urbane de intelectuali, funcționari, muncitori, concomitent cu cea rurală a agricultorilor. Grupe de muncitori mineri, forestieri și de intelectuali trăind în sate au fost cuprinse în cercetările noastre de până acum.

Sub aspect organizatoric și metodologic, satul a constituit și un experiment, populația lui putând fi cercetată complex, în cursul unei campanii de 25—30 de zile și de către un colectiv mai restrâns, de 20—40 de persoane, în general specialiști ai celor 6 direcții de investigare. Sociologii pot discuta cu biologii unele probleme care se conturează chiar în perioada muncii pe teren, a adunării materialului primar. Grupul fiind mic, e mai ușor de cuprins de unul sau doi specialiști în problemele social-economice și culturale, prin observarea directă a faptelor, prin interviuri, făcându-se mai puțin uz de chestionare, de anchete pe bază de formulare completate prin cadre mai puțin calificate.

În domeniul lor, sociologii și-au adunat datele pentru problemele care caracterizează viața socială a satului în trecut și prezent, obținute în unele cazuri mai greu în altele mai ușor, după sursele de informație de care au dispus. Din prelucrarea și analiza datelor reflectând fenomenele vieții sociale se poate apoi generaliza, prezentând formațiunile social-

economice pe care le-a cunoscut în dezvoltarea lui grupul uman supus cercetării antropologice complexe.

Rezultatele cercetărilor antropologice efectuate asupra unor sate au și început să fie valorificate publicistic sub forma unor monografii care au reținut atenția și interesul specialiștilor.

Colaborarea antropologilor cu sociologii se reflectă și în monografiile publicate, în care în mai multe capitole sînt prezentate aspectele vieții sociale privite în succesiunea ascendentă a formațiunilor social-economice de importanță deosebită pentru interpretările antropologice.

Într-una din lucrările monografice de antropologie contemporană din Ținutul Pădurenilor¹⁵, problemele de ordin sociologic sînt analizate în trei capitole. Într-unul din capitole, de exemplu, a fost prezentată dezvoltarea social-economică și culturală a satului începînd cu formațiunile precapitaliste, cu o evoluție îndelungată de mai mare interes antropologic, încheindu-se cu analiza sociologică a perioadei construirii socialismului.

Efectele unor fenomene negative în capitalism au apărut clar prin analiza demografică a satului (capitolul al II-lea), populația scăzînd la jumătate în ultimii 80 de ani, limitarea voită a natalității și mobilitatea familiei (capitolul al III-lea) fiind înlăturate în urma socializării agriculturii. Fenomenul este surprins și analizat și în cercetările sociologie-demografice pe profil antropologic întreprinse asupra familiei în unele sate din Țara Hațegului¹⁶, ca și în alte sate din regiunea Hunedoara¹⁷.

În ceea ce privește studiile paleoantropologice complexe, acestea sînt limitate tot la comunități de volum demografic mic, de data aceasta reprezentate prin necropolele lor: Boian-Vărăști, Sărata-Monteoru etc. În studiul paleoantropologic Sărata-Monteoru¹⁸, partea sociologic-demografică a fost concentrată într-un singur capitol.

În cadrul cercetărilor antropologice complexe, sociologii Centrului de cercetări antropologice au reușit de asemenea să reconstituie caracterile forme sociale prefeudale a obștii sătești la romîni, pornindu-se de la supraviețuirile ei, problemă de bază pentru studiile de etnogeneză¹⁹.

b) *Microregiunea*, din punct de vedere antropologic, s-a conturat pentru noi cea mai potrivită unitate pentru cercetările de antropologie etnică.

De aceea s-a procedat uneori direct la studierea microregiunii.

¹⁵ *Cercetări antropologice în Ținutul Pădurenilor — satul Bătrîna.*

¹⁶ *Cercetări antropologice în Țara Hațegului — Clopoltva*, monografie sub îngrijirea acad. Șt.-M. Mîlcu și prof. H. Dumitrescu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958.

¹⁷ Acad. Șt.-M. Mîlcu, prof. H. Dumitrescu, V. V. Caramelca, M. Ciovrînache, M. Dumitru, P. Fîru, T. Herseni, A. Motomancea și R. Vuia, *Recherches anthropologiques de type complexe dans deux villages au profil démographique différent — Nucșoara et Cîmpu-lui-Neag (Région Hunedoara)*, Comunicare la cel de-al VII-lea Contres internațional de științe antropologice și etnografice, Moscova, 1964.

¹⁸ C. Maximilian, V. V. Caramelca, P. Fîru, Adina Negrea-Gherga, *Sărata-Monteoru*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962.

¹⁹ V. V. Caramelca, *Contributions ethnographiques concernant les vestiges de la communauté villageoise primitive chez les Roumains*, VI-ème Congrès international des Sciences anthropologiques et ethnologiques, Paris, 1963, II, 1 și *Contributions à l'étude de la forme sociale de la communauté villageoise. Une méthode de reconstitutions des ses phases*, Comunicare la cel de-al VII-lea Congres internațional de științe antropologice și etnografice, Moscova, 1964.

În cadrul microregiunii, s-a cercetat populația unui număr mai mic sau mai mare de sate, exhaustiv sau prin metoda selectivă. Într-un caz a intrat în eșantion și populația unui oraș în formare, a unui centru muncitoresc. Deseori însă s-a cercetat un singur sat reprezentativ.

Astfel, Ținutul Pădurenilor a fost studiat pe baza sondajelor de amănunt făcute în patru sate : Bătrina, Vadu Dobrii, Poiana Răchițele și Alun, iar Țara Hațegului la fel, tot prin cercetarea a patru sate : Nucșoara, Clopotiva, Demsus, Boșorod.

Satele ambelor microregiuni au fost cercetate exhaustiv. În Țara Loviștei investigația de antropologie genetică a cuprins 8 sate de mici dimensiuni demografice, avînd între 200 și 800 de locuitori. Microregiunile Mărginimea Sibiului și Bicazul au fost studiate pe bază de eșantioane de cîte 50—100 de bărbați și femei, între 20—și 50 de ani, băștinași în zonă de cel puțin 3 generații.

Sociologii au studiat mediul social-istoric al populației întregii microregiuni, „bătînd sat cu sat”, adunînd datele privind zona ca un ansamblu și urmărind în același chip fenomenele social-economice și culturale ; viața socială a satelor a fost înfățișată în cadrul formațiunilor social-economice în care au trăit în decursul timpului grupurile de populație care fac parte din microregiune.

c) *Regiunile țării vor fi caracterizate antropologic în urma cercetării microregiunilor și satelor.*

Dintre cele 6 regiuni în satele și microregiunile cărora s-au făcut investigații antropologice, poate fi socotită încheiată regiunea Hunedoara, iar regiunea Oltenia aproape terminată.

La nivelul regiunii, ca și la cel al microregiunii și satului, sociologii au urmărit să cunoască formele de producție și caracterul lor, ocupațiile oamenilor, caracterul alimentației, condițiile de locuit, îmbrăcămintea, cultura spirituală, viața familială, cu un cuvînt tot acel complex al mediului de viață în care se desfășoară procesul de apariție, de formație și dispariție al indivizilor ce formează colectivitatea supusă investigării antropologice complexe.

4. IMPORTANȚA CERCETĂRILOR SOCIOLOGICE ÎN ANTROPOLOGIE

Experiența proprie ne-a convîns că problemele antropologiei contemporane nu pot fi rezolvate științific dacă nu se ține seama de mediul social și de intervenția progresului social la dezvoltarea biologică a populațiilor. Iar acest fenomen obiectiv al dezvoltării progresive a societății de la o treaptă inferioară la una calitativ superioară, atît în ceea ce privește producția socială a bunurilor materiale, cît și în domeniul vieții spirituale, se poate cunoaște numai prin studiul temeinic, bazat pe fapte, al formațiunilor social-economice.

Prin studiile sociologice efectuate în cadrul cercetărilor complexe ale Centrului de cercetări antropologice al Academiei R. P. R. s-a căutat să se studieze pe bază de fapte observate direct sau indirect, din documente, pe baza unor expertize—in general folosindu-se mai multe genuri

de izvoare de informație științifică — formațiunile social-economice în condițiile concrete ale cărora au evoluat populațiile de pe teritoriul țării noastre în satele, microregiunile și regiunile studiate.

Pentru cunoașterea condițiilor vieții materiale, a existenței sociale, ca și a modului de gândire, a instituțiilor corespunzătoare, caracteristice formațiilor social-economice presocialiste și uneori precapitaliste, ne-am folosit de informația indirectă. Pentru perioada socialistă ne-am bazat îndeosebi pe observația directă, fără însă a exclude și pe aceea indirectă.

Datele obținute au fost generalizate la nivelul fiecărei formații social-economice, urmărindu-se apoi și succesiunea lor ca o consecință a acțiunii legilor obiective de dezvoltare a societății.

Chiar dacă unele corelări sociologice-biologice nu sînt suficient realizate — perfectarea lor rămînînd o sarcină de viitor, se poate totuși afirma că cercetările sociologice efectuate au contribuit la adîncirea studiului antropologic complex al acestei populații, depășindu-se astfel faza „antropografiei biologice”.

Cu sau fără o legare a acestor cercetări sociologice de cele antropologice se poate aprecia că ele constituie totodată și o contribuție la dezvoltarea sociologiei marxiste.

Realitățile obiective cercetate, problemele adîncite în special pentru interesul lor deosebit în interpretările antropologiei — munca (ocupațiile) oamenilor, structura familiei, modul de trai al unor populații rurale — ne îndreptățesc să apreciem că acestea constituie în același timp contribuții aduse la sociologia muncii, a familiei, a dezvoltării satului ș. a.

În cercetările antropologice complexe, sociologia, colaborînd cu biologia și medicina, a putut aduce și contribuții practice prin anchetele sociale concrete.

Cu ajutorul acestor cercetări sociologice concrete este posibil să punem în evidență fenomenele care apar la nivelurile sociale diferite în procesul de construcție al socialismului, să le urmărim direcția de dezvoltare și să descifrăm caracterul lor pozitiv sau negativ atît de util și necesar în conducerea și controlul construcției sociale.

STUDIUL ANTROPOLOGIC AL SCHELETELOR FEUDALE TIMPURI DE LA DOINA (SEC. XIII—XIV)

DE

OLGA NECRASOV și DAN BOTEZATU

Studiul scheletelor feudale timpurii de la Doina se situează pe linia cercetărilor menite să contribuie la reconstituirea evoluției structurii antropologice a populației țării noastre în perioadele mai noi. Cu tot caracterul lor relativ mai recent (sec. XIII—XIV), aceste schelete merită astfel toată atenția noastră, aceasta cu atât mai mult cu cât informațiile relative la antropologia perioadei feudale timpurii sînt, în momentul de față, mai sumare, chiar decît acelea referitoare la multe epoci mai vechi.

Materialul feudal timpuriu de la Doina a fost exhumat în cursul unor săpături de salvare executate în 1959 de M. Zamoșteanu de la Muzeul de istorie din P.-Neamț în grădina unui locuitor din satul Doina (com. Girov, raion P.-Neamț). Tot atunci, pe lângă acest cimitir datînd din sec. XIII—XIV (conform cu determinarea făcută de autorul săpăturii, precum și de D. Teodoru, de la Muzeul arheologic din Iași), a fost descoperit un cimitir mult mai vechi, datînd din epoca bronzului (cultura Noua), scheletele provenite fiind deja studiate de M. Cristescu și S. Antoniu (1962).

I. CONSIDERAȚII ASUPRA CIMITIRULUI

Cimitirul feudal timpuriu de la Doina prezintă 30 de morminte conținînd în total 35 de schelete (dintre care 33 ne-au p̄rvenit pentru studiu). Aceste schelete aparțin atît bărbaților, cît și femeilor, precum și copiilor, ceea ce atestă că avem de-a face cu un cimitir obișnuit. Nepotrivirea dintre numărul de morminte și acela al scheletelor deshumate se datorește faptului că 4 din morminte erau duble, iar unul triplu.

Mormintele duble și cel triplu prezintă următoarea grupare a scheletelor : mormintul nr. 23 cuprindea un schelet de femeie bătrînă și un

schelet de copil, în vîrstă de 3—4 ani; mormîntul *nr. 33* cuprindea două schelete de copii, unul de 10—12 ani, altul de 4—5 ani. Mormîntul *nr. 39* cuprindea un schelet de femeie de 30 de ani și un schelet de copil de circa 2 ani, mormîntul *nr. 43* cuprindea iarăși două schelete de copii, unul de 8—10 ani, altul de 13—14 ani. În fine, mormîntul triplu *nr. 35* cuprindea două schelete de bărbați, unul de 35—40 de ani, altul de 25—30 de ani și un schelet de copil de 4—5 ani. Modul de grupare al scheletelor în mormintele duble și triple, precum și faptul că oasele unuia din scheletele asociate nu se află într-o stare mai incompletă decît celălalt schelet din același mormînt, ne face să presupunem că sîntem în prezența unor înhumări în același mormînt a doi membri din aceeași familie, morți concomitent (poate în urma unor epidemii), sau în prezența înhumării în același mormînt, dar la intervale mai mari, a membrilor aceleiași familii, fără ca aceasta să aducă o deranjare a scheletului individului înhumat anterior.

În ceea ce privește legăturile familiale dintre cei înhumați împreună, ele ne par destul de bine atestate în unul din cazurile amintite. Într-adevăr, cele două cranii de bărbați găsite în mormîntul triplu *nr. 35* prezintă, cu toate diferențele de dimensiuni și indici constatate, două caractere particulare asemănătoare: forma aproape cvadrangulată a apofizei mastoide și sutura lambdoidă avînd în sectorul 1 drept cîte două mici oase vormiene suturale, avînd o aceeași poziție, chiar dacă mărimea lor nu este perfect aceeași. Cum aceste particularități nu se mai repetă în seria noastră și cum le-am identificat pe două cranii găsite în același mormînt, putem să le considerăm aci drept caractere ereditare.

II. MATERIALUL DE STUDIU ȘI METODA DE LUCRU

Materialul de studiu este format din cele 33 de schelete care ne-au parvenit. Majoritatea celor de adulți și maturi prezintă o conservare relativ bună, putîndu-se recupera, în urma unor operații de restaurare, 12 cranii întregi și 4 cranii mai mult sau mai puțin fragmentare. Scheletele postcraniene de adulți și maturi se află iarăși într-o stare de conservare satisfăcătoare. Craniile de adolescenți și de copii între 7 și 14 ani au putut să fie și ele recuperate în cea mai mare parte. Craniile de copii sub 7 ani se află însă într-o stare nerestaurabilă.

Studiul seriei de la Doina prezintă atît variabilitatea unor caractere morfologice izolate cercetate pe cale biometrică și somatoscopică și prelucrate prin metode statistice, cît și studiul de ansamblu, sub aspectul lui tipologic, al fiecărui schelet. De asemenea el relevă unele anomalii și fenomene patologice interesante. Metodele și tehnicile de lucru sînt cele curente, stabilite de R. Martin și completate în unele cazuri cu unele tehnici mai noi, preconizate de școala sovietică.

III. SEXUL ȘI VÎRSTA

Cele 33 de schelete de la Doina se ordonează în modul următor, după vîrstă și sex (vezi tabelul nr. 1).

Tabelul nr. 1

Repartiția scheletelor după vîrstă și sex

	vîrstă	seria întreagă	bărbați	femei
Perioada 1 a copilăriei	2 ani	1	—	—
	3-4 „	4	—	—
	4-5 „	3	—	—
	5-6 „	2	—	—
	6-7 „	1	—	—
		11=33,30 %		
Perioada a 2-a a copilăriei	7-8 ani	—	—	—
	8-9 „	1	—	—
	9-10 „	1	—	—
	10-12 „	1	—	—
	13-14 „	1	—	—
		4= 12,10 %		
Adolescenți	15-20 de ani	1 = 3,10 %	—	1 = 3,10 %
Vîrsta adultă	20-25 de ani	1	—	1
	25-30 „ „	5	4	1
		6=18,20 %	4=12,10 %	2= 6,20 %
Vîrsta matură	30-35 de ani	1	—	1
	35-40 „ „	3	3	—
	40-45 „ „	2	2	—
	45-50 „ „	1	—	1
	50-55 „ „	2	2	—
	55-60 „ „	2	1	1
		11= 33,30 %	8=24,20 %	3= 9,30 %
		33=100,00 %	12=36,30 %	6=18,30 %

Rezultă deci că din cele 33 de schelete avute la dispoziție 15 aparțin copiilor cu sexul indeterminabil, 1 aparține unui adolescent de sex feminin (determinat după bazin), 6 aparțin unor adulți, dintre care 4 bărbați și 2 femei, și 11 unor indivizi maturi, dintre care 8 bărbați și 3 femei. Determinarea sexului a doi dintre bărbații maturi nu este însă perfect sigură. Oricum ar fi, chiar cu această rezervă, numărul de schelete feminine pare prea mic față de cele masculine. Trebuie să amintim însă că acest cimitir nu este un cimitir închis, săpat în întregime după toate regulile, săpăturile executate fiind săpături de salvare, care au urmat descoperirii făcute de proprietarul terenului, care a distrus cu siguranță cel puțin cîteva schelete.

IV. CONSIDERAȚII ASUPRA LONGEVITĂȚII

După cum rezultă din tabelul nr. 1, scheletele de copil cele mai numeroase au sub vârsta de 7 ani, numărul lor fiind același ca și al maturilor (11). Ele reprezintă o treime din totalul seriei. Împreună cu copiii de 7—14 ani și cu adolescenții, ele reprezintă aproape jumătate din serie. Aceasta înseamnă că aproape jumătatea populației reprezentată prin scheletele de la Doina nu a ajuns la vârsta de 20 de ani. Pentru această parte a populației, vârsta critică, din punctul de vedere al mortalității era prima perioadă a copilăriei, în special vârsta de 3—6 ani. Din cealaltă jumătate a populației, care a depășit vârsta de 20 de ani, mai mult de o treime nu a parvenit la vârsta de 30 de ani. Celelalte două treimi care au depășit vârsta de 30 de ani au murit „pe parcurs”, între 30 și 60 de ani, nici unul dintre ei nedeapășind această vîrstă.

Dacă socotim acum longevitatea medie generală a populației reprezentată prin scheletele de la Doina, constatăm că ea nu depășește vârsta de 24 de ani. Dacă ne referim la indivizii ce au reușit să depășească vârsta de 20 de ani, atunci longevitatea lor se ridică la 38 de ani.

Comparînd aceste date cu ceea ce știm asupra populației de la sfîrșitul epocii bronzului care a trăit în aceeași regiune cel puțin cu 2 milenii înainte, avîndu-și cimitirul în același loc unde mai tîrziu și-a înmormîntat morții populația feudală timpurie la care ne referim, constatăm că, din acest punct de vedere, nu au fost realizate progrese. Într-adevăr, așa cum reiese din datele obținute de M. Cristescu și S. Antoniu, populația de la Doina de la sfîrșitul epocii bronzului (cultura Noua) prezintă, judecînd după cele 17 schelete ce-i aparțin, o longevitate foarte asemănătoare cu cea de la Doina medievală.

V. SCURTĂ CARACTERIZARE ANTROPOLOGICĂ A SCHELETELOR FEUDALE TIMPURII DE LA DOINA

Cele 16 schelete de maturi și adulți, care au putut fi recuperate pentru studiu se ordonează în 2 grupe inegale, după sex, 12 dintre ele aparținînd bărbaților și numai 4 femeilor. Dacă luăm în considerație și celelalte 2 schelete feminine, unul nestudiabil, iar celălalt de adolescent, atunci numărul scheletelor feminine avute la dispoziție se ridică la 6, fiind pe jumătate mai mic decît acela al bărbaților. Cauza acestei situații anormale poate fi în legătură cu faptul că cimitirul nu a fost în întregime săpat.

1. STUDIUL SCHELETULUI CEFALIC

A. Neurocraniul

Circumferința orizontală. Această dimensiune a craniului neural prezintă o medie de 510,5 mm și o variabilitate care oscilează între 489 mm și 541 mm. Considerată pe cele 2 sexe, media pentru grupa masculină e de 516,5 mm, cu o variabilitate de 494 mm—541 mm, pentru grupa feminină ea fiind ceva mai mică, anume de 505,5 mm, cu o variabilitate de 489—522

mm. Aceste cifre se apropie de cifrele obținute pentru seria medievală de la Traian (sec. XVI—XVII).

Indicele cefalic și diametrele orizontale ale capului. Indicele cefalic mediu al seriei întregi (80, 65) se situează în categoria indicilor ușor brahicerani prezentînd o variabilitate puțin amplă (σ : 81,44 și φ : 79, 67). Cifrele extreme ale variabilității sale ne indică lipsa formelor dolicoocrane extreme, ea și a formelor brahicerane accentuate. Analiza repartiției pe categorii ne arată că maximum de concentrare coincide cu clasa indicilor brahicerani moderați.

Tabelul nr. 2

Repartiția pe categorii a indicelui cefalic

		Seria întreagă (adulți + maturi)	bărbați	femei
Ultradolicoocran	X—64,9	—	—	—
Hiperdolicoocran	65—69,9	—	—	—
Dolicoocran	70—74,9	2 (13,33 %)	1 (9,09 %)	1 (25,00 %)
Mezocran	75—79,9	3 (19,98 %)	1 (9,09 %)	2 (50,00 %)
Brahicran	80—84,9	10 (66,69 %)	9 (81,82 %)	1 (25,00 %)
Hiperbrahicran	85—89,9	—	—	—
Ultrabrahicran	90—X	—	—	—

Aceste caracteristici ale indicilor cranieni corespund unei dezvoltări mijlocii atât a diametrului cranian longitudinal, cît și a celui transversal, a căror variabilitate este destul de puțin amplă ($g-op=167-189$ mm; $eu-eu = 130-150$ mm).

Indicii verticali ai craniului și înălțimea sa. Indicii vertico-longitudinali (bazilobregmatic și porobregmatic) prezintă o medie ortocrană și, respectiv, hipsicrană avînd o variabilitate generală care oscilează, pentru primul de la forme cameocrane la forme hipsicrane, iar pentru cel de-al doilea de la forme ortocrane la forme hipsicrane. Maximum de concentrare corespunde categoriilor ortocrană (la primul) și hipsicrană (la cel de-al doilea).

Tabelul nr. 3

Frecvența categoriilor indicilor vertico-longitudinali

Indicele bazilobregmatic longitudinal

		seria întreagă	bărbați	femei
Cranii cameocrane	X—69,9	3 (30,00 %)	2 (22,23 %)	1 (100 %)
„ ortocrane	70—74,9	5 (50,00 %)	5 (55,54 %)	—
„ hipsicrane	75—X	2 (20,00 %)	2 (22,23 %)	—

Indicele porobregmatic longitudinal

		seria întreagă	bărbați	femei
Cranii cameocrane	X—57,9	—	—	—
„ ortocrane	58—62,9	5 (38,45 %)	4 (36,36 %)	1 (50,00 %)
„ hipsicrane	63—X	8 (61,55 %)	7 (63,64 %)	1 (50,00 %)

Indicii vertico-transversali (bazilobregmatic și porobregmatic) medii aparțin categoriilor metriocrană și tapeinocrană, cu o variabilitate care osci-

lează la primul, ca și la cel de-al doilea, de la forme tapeinocrane la cele metriocrane extreme, fără a prezenta forme acrocrane. Repartiția frecvențelor între aceste două categorii prezente este aproape identică. Toate aceste caracteristici ale indicilor verticali ne arată că înălțimile predominante ale neurocraniului sînt cele mijlocii.

Tabelul nr. 4

Frecvența indicilor vertico-transversali

Indicele bazilobregmatic transversal

		seria întreagă	bărbați	femei
Cranii tapeinocrane	X – 91,9	5 (50,00 %)	4 (44,46 %)	1 (100 %)
„ metriocrane	92 – 97,9	5 (50,00 %)	5 (55,54 %)	—
„ acrocrane	98 – X	—	—	—

Indicele porobregmatic lateral

		seria întreagă	bărbați	femei
Cranii tapeinocrane	X – 79,9	6 (46,14 %)	5 (45,46 %)	1 (50,00 %)
„ metriocrane	80 – 85,9	7 (53,86 %)	6 (54,54 %)	1 (50,00 %)
„ acrocrane	86 – X	—	—	—

Forma și dezvoltarea frunții. Forma frunții, dată de indicele frontal transversal, prezintă o frecvență predominantă a frunților de formă sferică, urmată de cele ce aparțin formei intermediare. Nu există frunte cu margini paralele. Comparată cu diametrul transversal al capului (indicele fronto-parietal transversal), lărgimea frunții prezintă un maximum de frecvență a formelor trimetopice, cele stenometopice și eurimetopice fiind mai puțin frecvente. Aceste caracteristici ale seriei, bazate pe datele repartițiilor procentuale ale diverselor categorii (vezi tabelul nr. 5)

Tabelul nr. 5

Frecvența indicilor frontali transversali

		seria întreagă	bărbați	femei
Formă sferică	X – 79,9	9 (64,28 %)	7 (70,00 %)	2 (50,00 %)
„ ovală	80 – 99,9	5 (35,72 %)	3 (30,00 %)	2 (50,00 %)
„ paralelă	100 – X	—	—	—

sînt confirmate de mediile indicilor considerați, care se integrează în primul caz la limita dintre formele sferice și cele intermediare, iar în al doilea caz în clasa frunților trimetopice.

Gradul de înclinare a frunții la craniile masculine este în general intermediar, la frunțile feminine fiind drept.

Tabelul nr. 6

Frecvența indicilor fronto-parietali transversali

		seria întreagă	bărbați	femei
Formă stenometopă	X – 65,9	3 (21,44 %)	3 (30,00 %)	—
„ trimetopă	66 – 68,9	7 (49,99 %)	5 (50,00 %)	2 (20,00 %)
„ eurimetopă	69 – X	4 (28,57 %)	2 (20,00 %)	2 (20,00 %)

Forma și dezvoltarea occipitalului. Dezvoltarea occipitalului în lărgime, dată de indicele parieto-occipital transversal, situează aproape toate occipitalele din seria de la Doina în categorie mijlocie. Un singur craniu prezintă un occipital larg. Nu există occipitale foarte largi, după cum nu există nici occipitale înguste (vezi tabelul nr. 7).

Tabelul nr. 7

Prevența indicilor occipito-parietali (transversali)

		seria întreagă	bărbați	femei
Occipital îngust	X—71,9	—	—	—
„ mijlociu	72—78,9	10 (90,90 %)	8 (88,89 %)	2 (100 %)
„ larg	79—85,9	1 (9,10 %)	1 (11,11 %)	—
„ f. larg	86—X	—	—	—

Gradul de proeminare a occipitalului este destul de variabil, toate tipurile (de la cel foarte bombat la cel aplatizat) fiind reprezentate în seria medievală de la Doina. Formele cele frecvent întâlnite însă sînt forma bombată și cea slab bombată. Formele puternic bombate sînt mai rare, cele mult sau mai puțin aplatizate fiind excepționale.

Forma generală a neurocraniului. În norma verticală, neurocraniul prezintă un maximum de frecvență a formelor ovoide. Există însă atît forme sferoide, cît și o formă romboidă, precum și forme de trecere (ovoid-sferoide).

Norma occipitală se prezintă cel mai frecvent sub formă „de casă” și într-un singur caz sub cea de „bombă”.

Relieful neurocraniului. Relieful glabelar al craniilor masculine prezintă în general o dezvoltare mijlocie sau slabă (IV—III), nefiind niciodată puternic. Craniile feminine îl au, din contra, relativ slab (II—I). Relieful occipital este și mai șters decît cel glabelar, atît la craniile masculine, cît și mai ales la craniile feminine, un singur craniu masculin prezentîndu-l mai accentuat (4). În un singur caz, de asemenea, constatăm prezența unei schițe de torus occipital.

B. Masivul facial

Indicele facial superior și diametrele constitutive. Indicele facial superior prezintă o medie generală mezenă, cu o distribuție pe categorii, în care formele hiperleptene lipsesc, cele leptene fiind însă reprezentate tot atît de frecvent ca cele mezene sau ca cele euriene în sens larg (euriene + hiper-euriene).

Tabelul nr. 8

Frecvența indicilor faciali superiori

		seria întreagă	bărbați	femei
Indice hipereuriene	X—44,9	—	—	—
„ euriene	45—49,9	2 (25,00 %)	2 (28,60 %)	—
„ mezen	50—54,9	3 (37,50 %)	2 (28,60 %)	1 (100 %)
„ leptene	55—59,9	3 (37,50 %)	3 (42,80 %)	—
„ hiperleptene	60—X	—	—	—

Aceasta indică prezența a trei tipuri de masive faciale, din punctul de vedere al raportului diametrelor lor componente. Luate izolat, aceste diametre arată o variabilitate relativ mică, cel vertical fiind în general mijlociu de înalt, cel transversal fiind în general mijlociu sau îngust și într-un caz ceva mai larg.

Indicele craniofacial transversal. Caracteristicile largimii bizigomatice a seriei medievale de la Doina se oglindesc bine în raportul craniofacial transversal, ale cărui valori sînt totdeauna inferioare cifrei 100. Acest raport este numai în 3 cazuri puțin mai mult decît cifra 92 (limita sa pentru populațiile europoides), în toate celelalte cazuri el situîndu-se sub această limită.

Tabelul nr. 9

Repartiția indicilor craniofaciali transversali

		seria întreagă	bărbați	femei
Raport mic	X — 91,9	6 (66,66 %)	5 (71,44 %)	1 (50,00 %)
„ mijlociu	92 — 94,9	2 (22,22 %)	1 (12,78 %)	1 (50,00 %)
„ înalt	95 — X	1 (11,11 %)	1 (12,78 %)	—

Profilarea verticală a feței. Din acest punct de vedere, seria craniologică de la Doina prezintă un aspect unitar, unghiul facial total fiind întotdeauna ortognat. În ceea ce privește etajul alveolar, întîlnim într-un singur caz prezența unui ușor mezoognatism.

Profilarea orizontală a feței. Indicele nazomalar, care variază între limite destul de ample pentru acest caracter, indică o profilare orizontală a părții superioare a masivului facial, foarte variabilă. Din acest punct de vedere putem deosebi 3 categorii de masive faciale : slab profilată, cu profilare intermediară și puternic profilată. Prima categorie este reprezentată printr-un singur caz, cea de-a doua prin 4 cazuri, cea de-a treia prin 5 cazuri.

Indicele zigomaxilar, care oferă o variabilitate relativ puțin mai restrînsă, prezintă în această serie 2 categorii mari de profilare orizontală a etajului mijlociu a masivului facial : slab profilat și mijlociu profilat, categoria puternic profilată lipsind. Ambele categorii prezente sînt aproape tot atît de frecvent întîlnite.

Tabelul nr. 10

Frecvența indicilor nazomalar și zigomaxilari

Indicii nazomalar	Indicii zigomaxilari
profilare slabă 1	profilare slabă 4
„ mijlocie 4	„ mijlocie 5
„ puternică 5	„ puternică 0

Dezvoltarea orbitelor. Media generală a indicelui orbital se situează în categoria mezoconică. Cifrele extreme ale acestui indice, precum și repartiția sa pe categorii, indică o variabilitate relativ mică, cu excluderea clasei

orbitelor cameconci, maximul de frecvență revenind pentru clasa orbitelor mezoconci, clasa hipsiconcă fiind reprezentată puțin.

Tabelul nr. 11

Frecvența indicilor orbitari

		seria întreagă	bărbați	femei
Orbite cameconci	X—75,9	—	—	—
„ mezoconci	76—84,9	10 (76,90 %)	7 (77,77 %)	3 (75,00 %)
„ hipsiconci	85—X	3 (23,10 %)	2 (22,22 %)	1 (25,00 %)

Forma și dezvoltarea nasului. Indicele nazal prezintă o medie ce se integrează în categoria mezorină, oferind o variabilitate destul de amplă, ce se eșalonează de la categoria hiperkamerină la cea leptorină, maximul de concentrare corespunzând formelor mezorine și leptorine.

Poziția oaselor nazale (acolo unde ele sînt prezente sau unde aceasta poate fi dedusă, după dispoziția apofizelor frontale ale maxilarelor) nu este întotdeauna proeminentă. Se poate afirma că, dacă în majoritatea cazurilor ele se întîlnesc sub un unghi ascuțit, formînd o spinare îngustă și proeminentă, în cazuri încă destul de numeroase o spinare este mai puțin ridicată.

Tabelul nr. 12

Frecvența indicilor nazali

		seria întreagă	bărbați	femei
Nas leptorin	X—46,9	5 (45,45 %)	5 (55,55 %)	—
„ mezorin	47—50,9	4 (36,36 %)	3 (33,33 %)	1 (50,00 %)
„ camerin	51—57,9	2 (18,18 %)	1 (11,11 %)	1 (50,00 %)
„ hiperkamerin	58—X	—	—	—

Apertura piriformă este în majoritatea covârșitoare de tip antropin. Spina nazală este în general bine dezvoltată.

Dispoziția și dezvoltarea malarelor. Malarele prezintă deseori o dispoziție de tip intermediar, dar trebuie să notăm cîteva cazuri de frontalizare destul de pronunțată. În ceea ce privește dezvoltarea lor în înălțime, ea este destul de variabilă, întîlnindu-se în serie atît malare joase (subțiri), cît și malare înalte. În două cazuri, în special, ele ating o înălțime rar întîlnită. Este interesant de semnalat că, în ambele cazuri, aceste particularități sînt întovărășite de o foarte mare înălțime a regiunii alveolare, cu o slabă profilare orizontală a feței și cu o dispoziție mai proeminentă a oaselor nazale.

Dezvoltarea foselor canine. Fosele canine prezintă, în general, o dezvoltare mijlocie și numai în două cazuri sînt aproape șterse.

Bolta palatină. Bolta palatină prezintă de obicei forma paraboloidă și în cele 5 cazuri cînd s-au putut lua dimensiunile ea s-a adevărit a aparține fie tipului leptostafilin, fie tipului brahistafilin. În 4 cazuri întîlnim cîte un torus palatin mai mult sau mai puțin accentuat.

C. Mandibula

Mandibula este întotdeauna destul de robustă, fiind încă întărită, în două cazuri, de cîte un torus mandibular puternic. Apofiza mentonieră este totdeauna dezvoltată, avînd de obicei o formă piramidală.

D. Dentiția

În general, dentiția este relativ erodată. Dinții sînt, în general, foarte cariati. Din indivizii maturi, a căror dentiție este prezentă, numai doi nu prezintă carii dentare. De asemenea, foarte mulți dintre ei prezintă dinți căzuți în timpul vieții, acest fenomen putînd corespunde la cel puțin 5 dintre ei (cu cîte 22, 16, 11, 9, 6, dinți căzuți în timpul vieții) cu o paradentoză mai mult sau mai puțin evoluată. În legătură cu aceasta, trebuie să subliniem că printre ei erau indivizi relativ tineri, de 30—40 de ani, numai doi avînd o vîrstă mai avansată, de 45—60 de ani.

2. STATURA ȘI SCHELETUL POSTCRANIAN

Statura, calculată după mai multe segmente osoase, prezintă o medie masculină de 1 636 mm, cea feminină fiind abia puțin mai joasă, 1 613 mm. Variabilitatea staturii la primii oscilează între taliile mici și taliile înalte, excluzînd pe cele foarte mici și foarte înalte. În seria feminină ea variază de la taliile feminine mijlocii la cele înalte, excluzînd pe cele mici și foarte înalte. Maximul de concentrare, în ambele serii, coincide cu categoria talilor mijlocii.

Tabelul nr. 13
Frecvența staturilor

	bărbați	femei
Statură foarte joasă	(130—150)=0	(121—140)=0
„ joasă	(150—160)=3 (25,00 %)	(140—149)=0
„ submijlocie	(160—164)=6 (50,00 %)	(149—153)=0
„ mijlocie	(164—167)=0	(153—156)=0
„ supramijlocie	(167—170)=1 (8,33 %)	(156—159)=2 (40,00 %)
„ înaltă	(170—180)=2 (16,66 %)	(159—168)=2 (40,00 %)
„ foarte înaltă	(180—200)=0	(168—187)=1 (20,00 %)

Oasele lungi prezintă, în medie, o robusticitate mijlocie, oferind rareori inserții musculare puternice. Femurul este deseori platimer, dar de obicei fără pilastru, prezentînd rareori un reliev hipotrohanterian pronunțat. Tibia este de cele mai multe ori euricnemă și rareori platicnemă sau mezocnemă. Retroversiunea platourilor tibiale este relativ redusă, iar suprafețele suplimentare pentru astragal nu au fost identificate decît în două cazuri.

3. STRUCTURA TIPOLOGICĂ

Structura tipologică a seriei medievale de la Doina este foarte variabilă. În primul rînd trebuie să semnalăm faptul că, dacă fondul ei principal este europoid, totuși nu-i lipsesc și unele elemente mongoloide. Așa cum aceasta rezultă din însuși studiul profilării orizontale a feței, precum

Tabelul nr. 14

Principalele caractere antropometrice și morfologice ale schelelelor de la Dolna (sec. XIII — XIV)

Nr. Martin	Dimensiuni absolute și indicii	Nr. 21	Nr. 24	Nr. 25	Nr. 26	Nr. 30	Nr. 35A	Nr. 35B	Nr. 36	Nr. 39	Nr. 41	Nr. 44	Nr. 46	Nr. 47	Nr. 48	Nr. 49	Nr. 50	Minim-maxim.	Media	Maxim-minim.	Media	Minim-maxim.	Media
		♂	♂?	♂	♀	♂	♂	♂	♂	♂	♀	♂	♂?	♂	♀	♂	♀	♂	♂	♀	♀	seria întreagă	seria întreagă
1	g-op	174	173	168	181?	184	177	189	179	184	—	175	176	184	189	167	183	168—189	175,20	167—184	179,00	167—184	178,90
8	eu-eu	143	147	142	142?	150	145	143	147	142	—	144	145	130	140	140	147	140—150	144,80	130—142	136,00	130—150	143,10
9	ft-ft	99	92	93	96	99	96	101	98	106	109	95	98	94	—	96	98	92—109	98,00	94—106	98,00	92—109	98,00
17	ba-b	—	134	138	—	131	130	139	—	127	—	141	126	—	130	—	133	126—141	138,50	127	127,00	126—141	132,10
20	po-b	111	115	114	—	112	109	118	120	109	122	118	113	—	112	118	119	109—120	114,63	109—118	113,50	109—120	114,50
48	n-pr	72	67	62	69	—	62	—	67	—	67	67	75	—	73	65	—	62—75	68,0	65—69	67	62—69	66,50
45	zy-zy	139	132	129	—	—	136	—	121	132	—	121	131	—	—	128	132	121—139	130,12	128—132	130,00	121—139	130,10
55	n-ns	53	52	49	52	—	48	—	49	42	50	49	53	—	53	49	—	48—53	50,67	42—52	47,67	43—53	49,90
54	al-al	25	26	23	26	—	24	—	22	25	28	23	23	—	24	25	—	22—28	24,56	25—26	25,33	22—28	24,50
51	mf-ek	44	43	34	41	—	38	—	37	43	40	42	43	41	38	38	39	34—44	39,90	38—43	40,75	34—44	39,90
52	înălț. orbitei	34	34	30	34	—	31	—	30	33	32	34	35	33	34	33	31	30—35	32,55	33—34	33,25	30—35	33,00
	n / fmo-fmo	22/103	13/93	16/91	—	—	16/95	—	16/89	22/105	—	20/98	15/98	—	—	21/97	19/94	—	—	—	—	—	—
	ns / zm ₁ -zm ₁	24/101	18/93	21/90	—	—	17/94	—	21/93	17/95	—	20/92	18/99	—	—	22/98	—	—	—	—	—	—	—
8 : 1	Ind. cefalic	82,18	84,97	84,52	78,45?	81,52	81,92	75,66	82,12	77,17	—	82,29	82,39	70,65	74,07	83,83	80,33	74,07—84,97	81,62	70,65—83,83	77,52	70,65—84,97	80,65
17 : 1	Ind. vertico-longitudin.	—	77,46	82,14	—	71,20	73,45	73,54	—	69,02	—	66,86	71,59	—	68,78	—	72,68	66,86—82,14	73,42	69,02	69,02	66,86—82,14	73,06
20 : 1	Ind. porobregmatic longitud.	63,79	66,47	67,86	—	60,87	61,58	62,43	67,04	59,24	—	67,43	64,20	—	59,26	70,66	65,03	59,26—67,86	64,08	59,24—70,66	64,95	59,24—70,66	64,78
17 : 8	Ind. vertico-transversal	—	91,16	96,50	—	87,33	89,66	97,20	—	89,44	—	97,92	86,90	—	92,86	—	90,48	86,90—97,92	92,79	89,44	89,44	86,90—97,92	92,50
20 : 8	Ind. porobregmatic transv.	77,62	78,23	80,28	—	74,67	75,17	82,52	81,63	76,76	—	81,94	77,93	—	80,00	84,29	80,95	74,67—82,52	79,49	76,76—84,29	80,52	74,67—84,29	79,75
9 : 8	Ind. fronto-pariet. transv.	69,23	62,59	65,49	67,71	66,00	66,21	70,63	66,67	74,65	—	65,97	67,59	72,31	—	68,57	66,67	62,59—70,63	67,19	67,71—74,65	70,81	62,59—74,65	68,38
48 : 45	Ind. facial	51,79	50,76	48,06	—	—	45,58	—	55,37	—	—	55,37	57,25	—	—	50,78	—	45,98—57,25	52,00	50,78	44,68	45,58—57,25	51,14
	Ind. nazomalar	21,36	13,98	17,58	—	—	16,84	—	17,98	20,95	—	20,41	15,31	—	—	21,65	20,21	13,98—21,36	17,61	20,95—21,65	21,30	13,98—21,65	18,63
	Ind. zygomaxilar	23,76	19,35	23,33	—	—	18,09	—	22,58	17,89	—	21,74	18,18	—	—	22,45	—	18,09—23,76	21,00	17,89—22,45	20,17	17,89—23,76	20,82
45 : 8	zy-zy / eu-eu	97,20	89,80	90,21	—	—	93,79	—	82,31	92,96	—	84,03	90,34	—	—	91,43	—	82,31—97,20	92,03	91,43—92,96	92,90	82,31—97,20	90,66
52 : 51	Ind. orbilar	77,27	79,07	88,24	82,93	—	81,58	—	81,08	76,74	80,00	80,95	81,40	80,49	89,47	86,84	79,49	77,27—89,47	82,17	76,74—86,84	81,75	76,74—89,47	82,01
54 : 55	Ind. nazal	47,17	50,00	46,94	50,00	—	50,00	—	44,90	59,52	56,00	46,94	43,40	—	45,28	51,02	—	43,40—56,00	48,18	50,0—59,52	53,51	43,40—59,52	49,65
	Talia	1,705	1,565	1,636	1,642	1,690	1,740	1,630	1,582	1,687	1,617	1,598	1,607	1,600	1,601	1,578	1,615	1,565—1,740	1,636	1,578—1,687	1,613	1,565—1,740	1,631
	norma verticală	sfenoid	sfenoid	sfenoid	ovoid	sfenoid	sfenoid	ovoid scurt	romboid	ovoid	?	ovoid-sfen.	ov.-sfer.	ovoid alung.	sfer-ovoid	ovoid-sf.	sfer.-sfen.	—	—	—	—	—	—
	norma occipitală	casă-bomb.	bombă	bombă	casă	casă-bomb.	bombă	casă	casă	bombă	?	casă-bomb.	bombă	casă	casă-bombă	casă	casă-bombă	—	—	—	—	—	—
	relief glabelar	IV	II—III	IV	II—III	III	IV	III	III	II—III	III	II—III	II	II	I—II	III	—	—	—	—	—	—	—
	relief occipital	4	2	1	1	2	2—3	1—2	1	1	1	3	0—1	0—1	0—1	0—1	2	—	—	—	—	—	—

și al dispozițiilor oaselor nazale, amestecul acestor elemente apare destul de pregnant la cel puțin patru indivizi adulți sau maturi, ale căror cranii au putut fi mai mult sau mai puțin restaurate. Celelalte schelete aparțin însă tipului europoid.

În ceea ce privește elementele europoide ce intră în structura antropologică a populației medievale de la Doina, ele sînt variabile și totodată foarte diferit combinate. Deosebit de interesant este faptul că întîlnim aici toate cele 5 elemente principale ale grupului europoid actual : mediteranid, nordic, esteuropid, dinaric, alpin. Cel mai frecvent reprezentate sînt însă elementele mediteranide, nordice și dinarice, cele alpine și esteuropide, fiind mai rare. În această ordine de idei, merită să arătăm de asemenea existența unor influențe protoeuropoide atenuate, cel puțin pe două cranii din această serie.

În acest mod, componența tipologică a populației medievale de la Doina prezintă deja unele caracteristici ale populației medievale tîrzii de la Traian, precum și ale populației actuale din regiunea respectivă. Față de acestea din urmă, influența mongoloidă se arată a fi ceva mai pregnantă.

4. STUDIUL FENOMENELOR PATOLOGICE ȘI AL DISPOZIȚIILOR ANORMALE

Dispozițiile anormale ale neurocraniului nu sînt frecvent întîlnite în această serie. Trebuie semnalată prezența pe unul din craniile studiate a unui os epactal, precum și a numeroase oase wormiene pe sutura lambdoidă de la o bună parte din ele. Ca o dispoziție anormală mai rară, cităm prezența unui os pteric destul de voluminos, un caz de dispoziție anormală (de poziție) a unui I_2 superioare drepte și a unui C inferioare stîngi, precum și cazuri de împlîntări anormale (de direcție) ale unor dinți jugali. De semnalat prezența unui tubercul suplimentar anormal pe partea anterobucală a unui M_3 superior de la un alt craniu.

În cadrul dispozițiilor anormale ale scheletului postcranian, cităm două cazuri de sacralizare a ultimei vertebre lombare.

Fenomenele de patologie osoasă sînt mult mai des întîlnite. Ele se referă la leziuni ale vertebrelor și ale claviculei (artroze), la urmele unor procese tumorale, la traumatisme, precum și la paraodontopatii și carii dentare. Toate acestea vor face obiectul unui studiu special. Totuși, vom semnală în prezenta lucrare faptul că din 17 schelete de adulți și maturi, 12 sînt atinse de spondilartroză, cu toate că majoritatea lor nu prezintă o vîrstă înaintată. De asemenea vom semnală că din aceste 17 schelete numai 3 nu oferă carii dentare, majoritatea celorlalte prezentînd numeroși dinți cariati. Dintre aceștia, 5 prezintă toate simptomele unei paraodontopatii inflamatorii mai mult sau mai puțin avansate.

În ceea ce privește traumatismele, merită să fie semnalate două cazuri interesante întîlnite pe două cranii masculine. Unul se referă la urmele cicatrizate a 3 lovituri făcute cu un corp tăios în regiunea frontală și parietală, iar altul la o tăietură cicatrizată dispusă în diagonală pe nazalul stîng, precum și la o puternică înfundare a suprafeței osoase în regiunea

frontală inferioară dreaptă de la același craniu. Dat fiind aceste urme, se poate presupune că craniile care le poartă au putut aparține unor indivizi ce au participat la o luptă.

5. DISCUȚIA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII

Dacă comparăm seria medievală timpurie de la Doina cu cea din aceeași localitate, mai veche însă cu două milenii, aparținând culturii Noua, precum și cu seria medievală târzie de la Traian, localitate vecină din punct de vedere geografic, constatăm o serie de date interesante.

Din punctul de vedere al indicelui cefalic, în timp ce seria paleo-metalică de la Doina este exclusiv hiperdolico crană și mezocrană, iar cea medievală de la Traian nu prezintă nici un dolico cran, ci numai mezocrani, precum și hiper- și ultrabrahicrani, seria medievală timpurie de la Doina este predominant brahicană moderată, prezentând însă și rari mezocrani, precum și dolico crani moderați. Aceste diferențe în caracteristicile indicelui cefalic se datoresc în special unei scurtări a diametrului anteroposterior și unei lărgiri a diametrului lateral al neurocraniului în epocile mai noi în comparație cu cele vechi. Din punctul de vedere al formei occipitalului, găsim iarăși diferențe substanțiale. Astfel, dacă în seria veche de la Doina, occipitalele sînt puternic bombate, în seria mai nouă din aceeași localitate (studiată aici) bombarea lor este mult mai atenuată, apărind și unele rare forme aplatizate, iar în seria și mai recentă de la Traian numărul acestora din urmă crește.

Dezvoltarea masivului facial prezintă și ea modificări interesante. Astfel, în seria de la Doină, datînd de la sfîrșitul perioadei bronzului, par să predomine formele leptene, în seria medievală timpurie din aceeași localitate aceste forme sînt tot atît de des reprezentate ca formele mezene și euriene, iar în seria medievală tîrzie de la Traian predomină, din contra, formele mezene. În prima serie, orbitele sînt predominant hipsiconce, iar nasul leptorin, în timp ce în seria studiată aici ele sînt predominant mezoconce, nasul fiind foarte variabil, ca și în seria din urmă.

Variabilitatea acestor date de ordin antropometric corespunde cu variabilitatea datelor de ordin tipologic. În timp ce seria aparținînd culturii Noua de la Doina oferă o predominanță indiscutabilă a formelor mediteranide gracile, cu unele slabe influențe protoeuropoide, seria medievală din aceeași localitate prezintă un complex tipologic mult mai amestecat, apropiat de acela al seriei de la Traian. Aceste considerații ne permit să tragem următoarele concluzii de ordin mai general:

1) Caracteristicile tipologice ale populației din regiunea Carpaților orientali trebuiau să fi fost stabilite deja, în liniile lor mari, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, diferențele între caracteristicile antropologice ale seriei medievale timpurii de la Doina și ale seriei medievale tîrzii de la Traian fiind relativ mici. Este însă interesant de semnalat faptul că la Traian întîlnim aportul elementelor brahicrane extreme, coincidînd cu o mărire a aportului elementelor dinarice. Este deci locul să ne întrebăm dacă sîntem în prezența unor variații epocale (brahicefalizare crescîndă

a populației), dacă sîntem în prezența unei simple variabilități geografice sau dacă avem de-a face cu aportul unor elemente etnice venite din altă parte în perioada ce s-a scurs între ambele epoci (între secolele al XIV-lea și al XVI-lea).

2) Date fiind marile diferențe dintre caracteristicile antropologice ale seriei paleometalice de la Doina și acelea ale seriei medievale din aceeași localitate, diferențe ce nu pot fi explicate numai prin variații de ordinul celor epocale (brahicefalizare și gracilizare), trebuie să admitem că în lunga perioadă ce s-a scurs între sfîrșitul epocii bronzului și secolul XIII—XIV, au avut loc mari schimbări de ordin etnic, care au remaniat adînc structura antropologică a populației din regiunea montană a Moldovei. Cercetări noi vor trebui să identifice aceste modificări, perioadele în care au survenit, precum și cauzele ce le-au determinat.

BIBLIOGRAFIE

1. ABDALA K., *Studiu antropologic asupra unor schelete din secolul al XIV-lea descoperite la Zimnicea*, Prob. de antropol., 1959, IV, p. 129—138.
2. CRISTESCU M. și ANTONIU S., *Contribuție la cunoașterea structurii antropologice a populației aparținînd culturii Noua din Moldova*, An. șt. Univ. Iași, 1962, VII, f. 2, p. 193—204.
3. MAXIMILIAN C., *Considerații antropologice asupra populației prefeudale de la Dinogeția (secolele X—XII)*, Prob. de antropol., 1959, IV, p. 105—128.
4. MAXIMILIAN C., *Studiul antropologic al populației de la Verbicioara (secolele XIII—XIV)*, Probl. de antropol., 1959, IV, p. 79—104.
5. NECRASOV O. et CRISTESCU M., *Contribution à l'étude anthropologique de la population Moldave de XVI-ème siècle*, An. șt. Univ. Iași, III, f. 1—2, 1957, p. 1—21.
6. RUSSU I. G., M. RUSU, M. ȘERBAN și N. MOTIOC, *Date antropologice asupra osemintelor medievale de la Rodna*, Probl. de antropol., 1961., VI, p. 7—34.

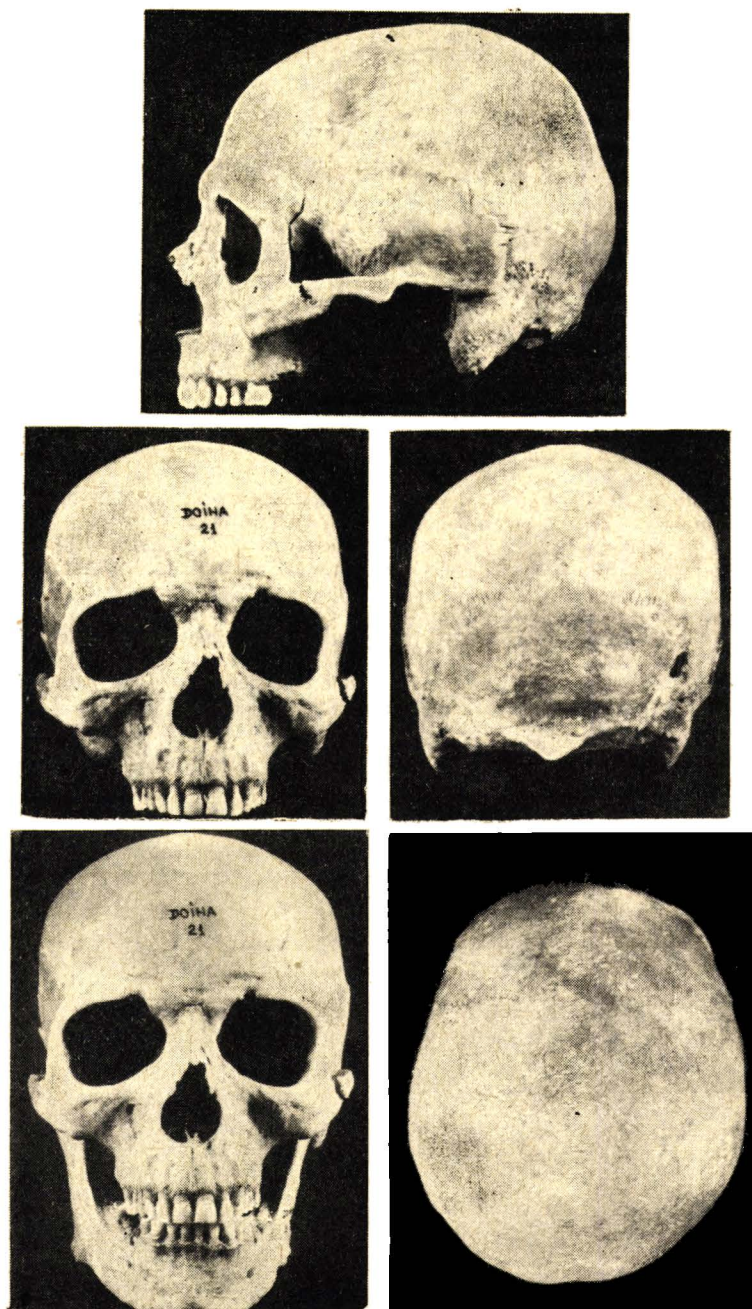

Fig. 1. -- Doina (see. XIII - XIV). Craniul nr. 21 în diverse poziții.

Fig. 2. — Doina (sec. XIII–XIV). Craniul nr. 24 în diverse poziții.

Fig. 3. — Doina (sec. XIII—XIV). Craniul nr. 25 în diverse poziții.

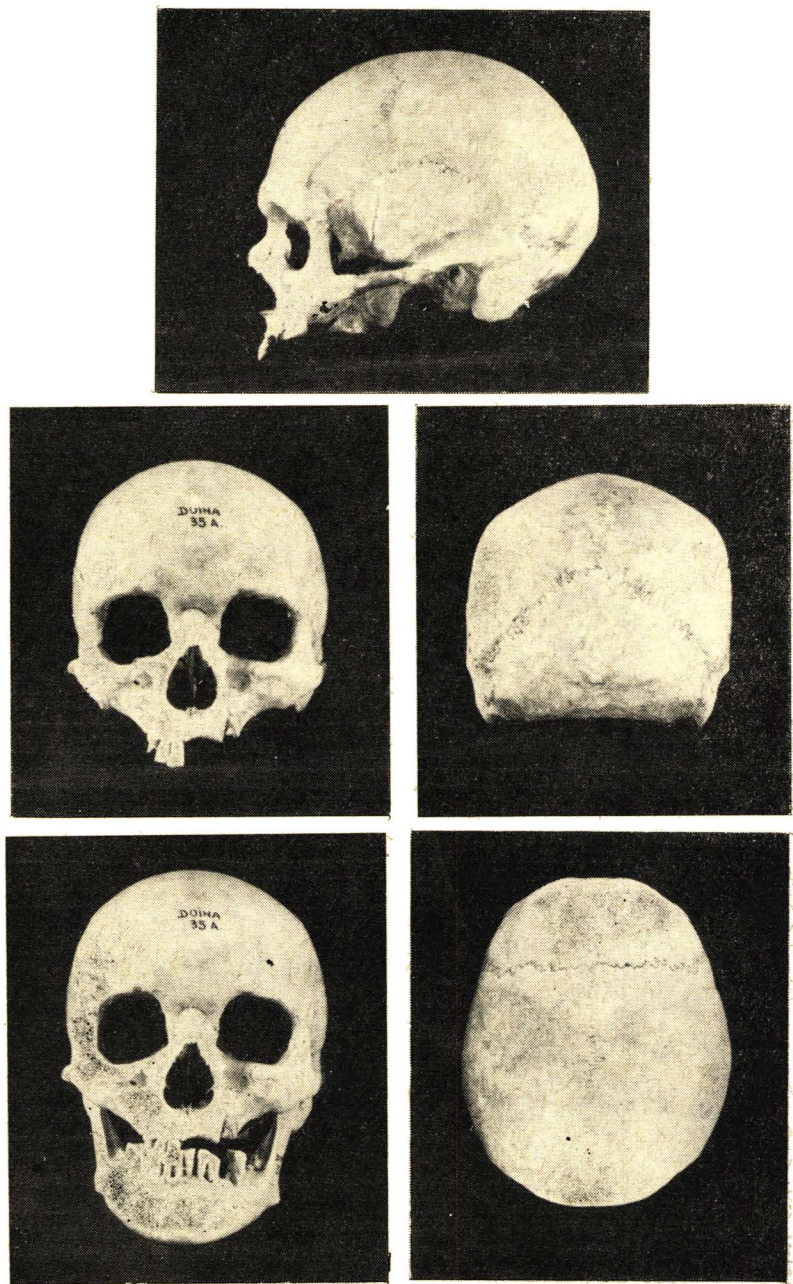

Fig. 4. — Doina (sec. XIII–XIV). Craniul nr. 35 A în diverse poziții.

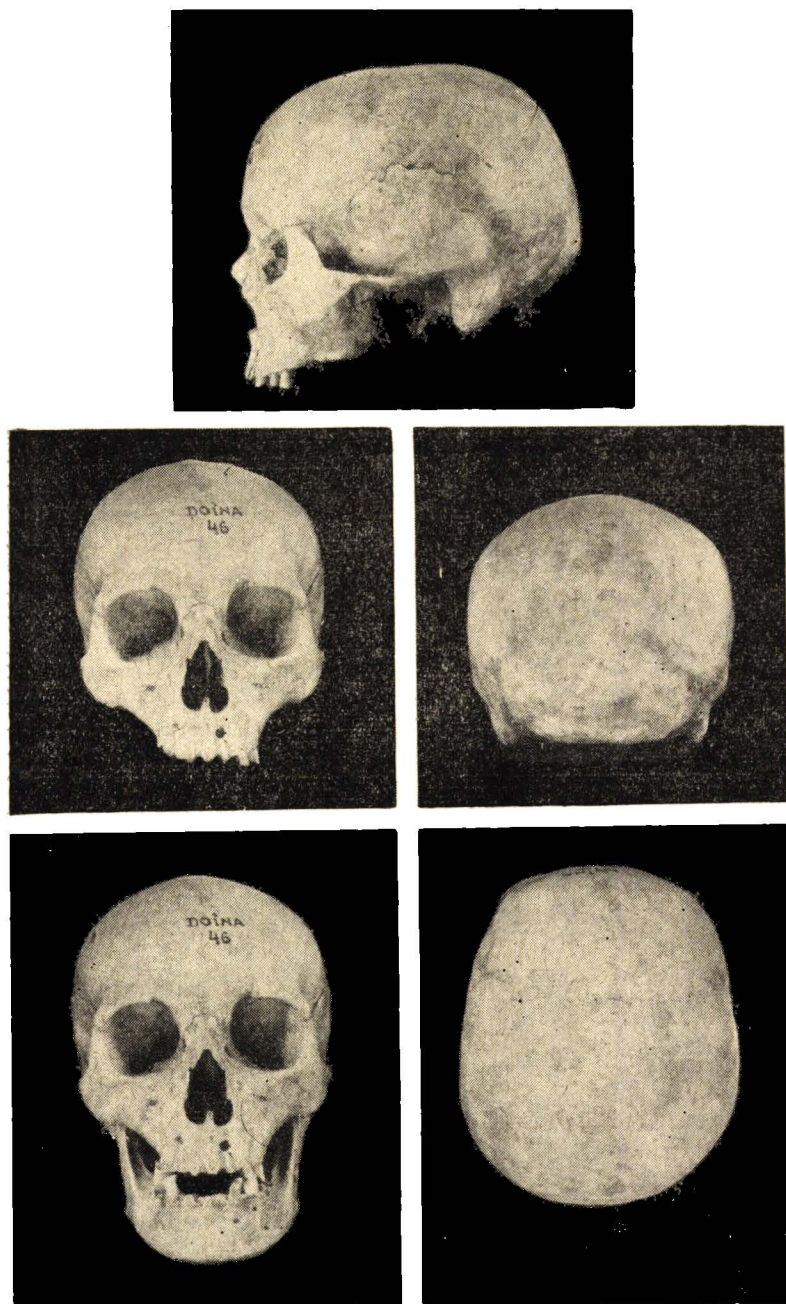

Fig. 5. Doina (sec. XIII–XIV), Craniul nr. 46 în diverse poziții.

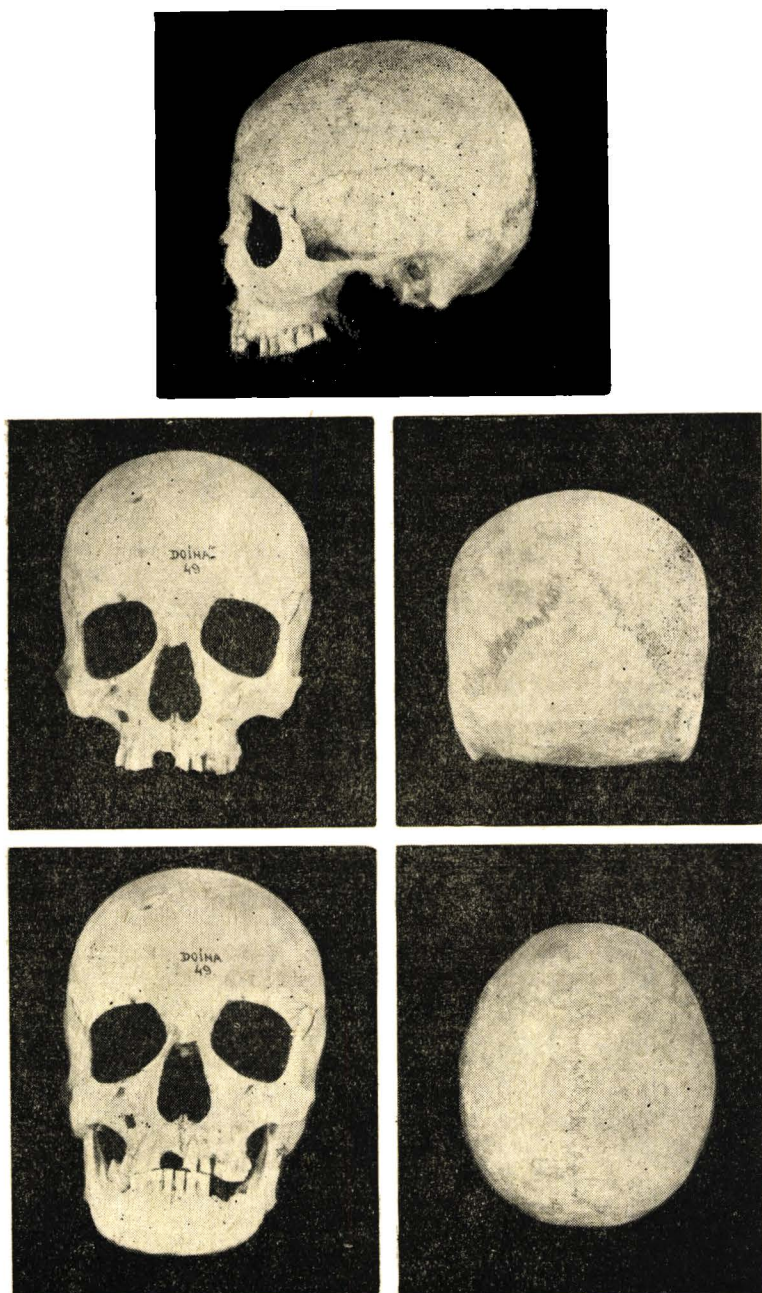

Fig. 6. — Doina (sec. XIII-XIV). Craniul nr. 49 în diverse poziții.

STUDIU ANTROPOLOGIC ȘI MORFOBIOLOGIC AL SCHELETELOR NEOLITICE TÎRZII DESCOPERITE LA TÎRPEȘTI

DE

DARDU NICOLĂESCU-PLOPȘOR¹

În cursul campaniilor de săpături întreprinse la Tirpești (raion. Tg.-Neamț, reg. Bacău) de Silvia Marinescu în anii 1962—1963, au fost descoperite trei morminte de înhumatie, în cuprinsul așezării neolitice². Cu toate că mormintele M_2 și M_3 au fost parțial deranjate și distruse de gropi tîrzii din sec. II—III e.n., care au dus la descompletarea inventarului osteologic uman, cu deosebire în cazul celui de-al treilea mormînt, precum și eventualele lipsuri în inventarul funerar, autoarea descoperirii este îndreptățită să tragă concluzia că cele trei schelete fiind inhumate în morminte plane, în gropi simple, avînd aceeași orientare și poziție rituală și fără urme de ocră în mormînt, pot fi atribuite toate — pe baza elementelor de inventar ce se înscriu în același facies cultural ca și ceramica din așezare — ca aparținînd unor triburi de pastori seminomazi eneolitici de la sfîrșitul perioadei de tranziție și începutul epocii bronzului, și anume fazei Uricani-Dolheștii Mari³.

Această precizare de ordin arheologic — că avem de-a face cu reprezentanți, foarte probabil, ai unui și aceluiași trib de păstori, care s-a așezat la Tirpești pentru un timp foarte scurt, fie chiar și numai pentru un singur sezon, pentru perioada de iernat a vitelor — este deosebit de importantă pentru analiza antropologică și morfobiologică a materialului.

Osemintele celor trei schelete sînt într-o stare de conservare bună, dar prezintă lipsuri importante, în special M_2 și M_3 , nu numai în ceea ce privește oasele lungi, ci și unele porțiuni din neurocraniu și din masivul

¹ Datele metrice și indicii au fost prelevați de Bibiri Laurenția.

² Silvia Marinescu, *Unele probleme ale perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului din Moldova, în lumina a trei morminte descoperite la Tirpești*, S.C.I.V., 1964, **XV**, 2, p. 241.

³ *Ibidem*.

facial. Unele lipsuri sînt de menționat și în cazul scheletului M_1 , căruia nu i-am putut reconstitui în întregime baza craniului și occipitalul.

În ceea ce privește sexul și vîrsta, putem preciza pe baza elementelor morfologice de dimorfizare sexuală, bine exprimate la toate cele trei cazuri, că M_2 a aparținut unui bărbat și M_1 și M_3 unor femei.

Luînd în considerare gradul de complicare și de sinostozare al suturilor craniene și indicațiile furnizate de fața simfizară a pubisului, se poate estima o vîrstă de 30—35 de ani pentru M_1 și de 25—35 de ani în cazul lui M_2 , căruia îi lipsește porțiuni suturale.

O metodă mai bună de apreciere a vîrstei pe baza gradului de uzură al tuturor dinților, corelat cu coeficientul de masticție, ținînd seama de coeficienții funcționali diferiți ai dinților sănătoși față de cei cariati, cu granuloame, precum și de coeficienții nuli ai dinților pierduți *intra vitam*, a căror sarcină funcțională se distribuie dinților vecini și celor de pe hemiarcada opusă, metodă elaborată și verificată de noi pe craniile actuale cu vîrsta cunoscută din colecția Fr. I. Rainer a Centrului de cercetări antropologice, ne-a dat posibilitatea să determinăm vîrsta în limite cronologice mult mai restrînse. Astfel, M_1 trebuie să fi avut o vîrstă medie de 32 și 11 luni ± 1 an și 5 luni, adică minimum 31 de ani și 6 luni și maximum 34 de ani și 4 luni. Pentru M_2 vîrsta trebuie să fi fost în medie de 29 de ani și 5 luni ± 1 an și 8 luni, adică minimum 27 de ani și 9 luni și maximum 31 de ani și 1 lună. De notat că în ambele cazuri cifrele minime și maxime concordă cu limitele grupei de vîrstă estimate pe baza suturilor craniene și a feței simfizare a pubisului.

Pentru cel de-al treilea schelet, M_3 , molarul al treilea superior incomplet erupt (nu a atins încă nivelul molarilor vecini) și persistența cartilajelor de creștere la nivelul epifizelor radiusului și la nivelul epifizelor proximale ale celor două humerusuri fragmentare indică o vîrstă medie de 17—20 de ani.

O analiză atentă a datelor metrice și morfologice centralizate în tabelele anexate ne permite să reținem următoarele caracteristici generale pentru fiecare caz.

M_2 . Craniu ovoid, alungit în norma verticală și în formă de casă în norma occipitală, este foarte lung, foarte îngust și foarte înalt, cu o calotă înaltă spre foarte înaltă, valori care-l caracterizează ca hiperdolicocran la limită cu doliocrania, orto- și acrocran, cu o calotă ortocamecrană. Indicele mediu de înălțime definește craniul ca înalt și calota de înălțime mijlocie spre înaltă.

În norma laterală notăm o bombare mijlocie suprainiacă și slabă subiniac pentru occipital, care prezintă un lambda cu poziție mijlocie și o protuberanță occipitală externă de gradul 2. În totalitate, occipitalul este foarte ușor bombat. Apofizele mastoide sînt de mărime mijlocie.

Bolta craniană are o direcție mijlocie și o curbură medie.

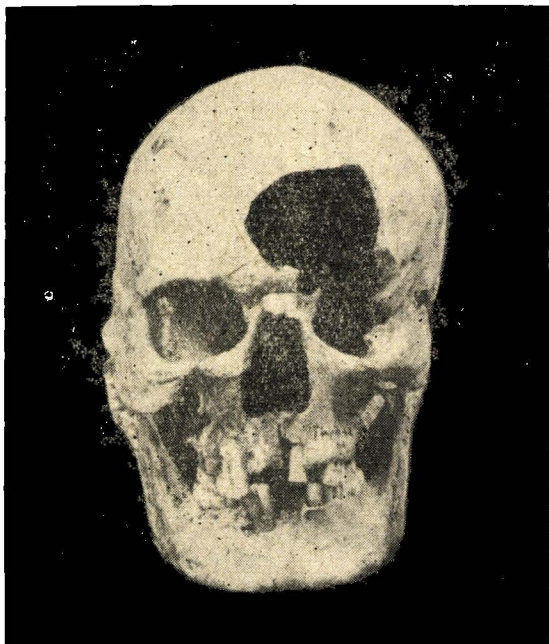
Bosele parietale sînt slab dezvoltate.

Frontalul, lat în sectorul anterior și îngust în zona coronară, denotă o dezvoltare intermediară a osului în sine, care, raportat la lățimea craniului, arată o frunte largă, eurimetopă și plată, camaemetopă în plan sagital datorită curburii sale slabe. Notăm în plus o înălțime mijlocie spre mică a

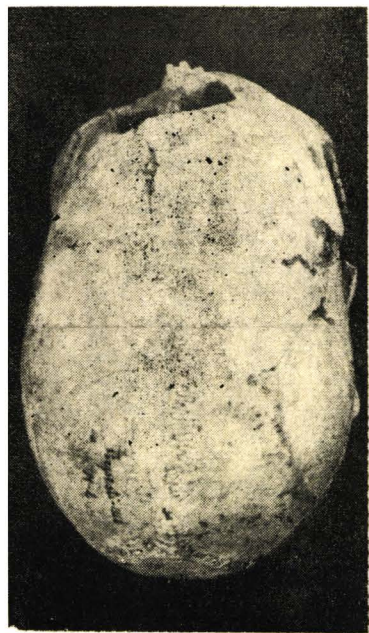
Fig. 1. — Tirpești, craniul M 2.

Fig. 2. — Tirpești, craniul M 2.

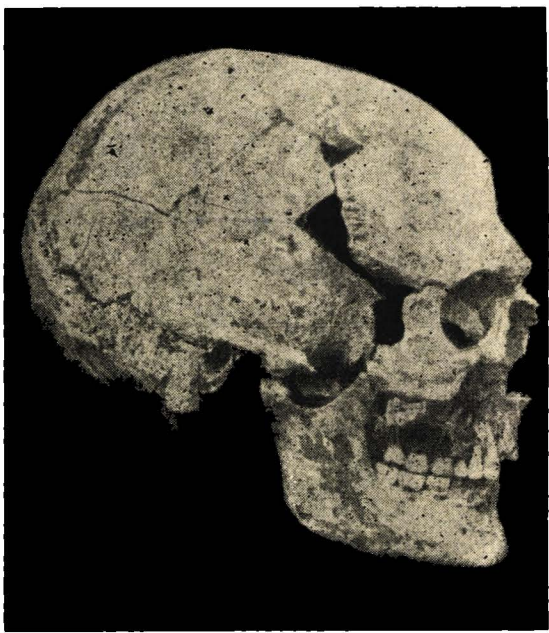
Fig. 3. — Tirpești, craniul M 2.

1

3

2

frunții, cu o direcție foarte ușor înclinată, precum și o glabelă puternică de gradul IV, arcade supraaciare de gradul 2—3 și baze frontale slab dezvoltate.

Analizând masivul facial în norma laterală, reținem o poziție mijlocie spre înaltă și adîncă a rădăcinii nasului, o spină nazală bine dezvoltată (gradul 3—4), orientată orizontal, o mandibulă cu marginea inferioară dreaptă, cu o vagă undulare preangulară și o direcție mijlocie, bărbia fiind de înălțime mică, cu o poziție medie și un contur mijlociu reliefat. Profilul facial este ortognat, iar cel subnazal și alveolar hiperortognat.

Un examen al craniului din norma frontală arată o față cu un contur dreptunghiular, euriprosopă și eurienă la limită cu categoria mezenă, datorită faptului că înălțimea totală arată o față joasă spre mijlocie și o înălțime a feței superioare de valoare mijlocie, în vreme ce lățimea arată o față largă.

Reținem în sfîrșit că fața este lungă ($ba - pr = 129$), încît raportată la lungimea bazei craniului ($n - ba = 139$) rezultă un indice gnatic ortognat. (92,80).

În norma frontală, rădăcina nasului este de lățime mijlocie, oasele nazale de tipul 3 Martin, iar apertura piriformă de tip antropin. Nasul scurt și lat este camaerin.

Orbitele, de formă cuadrangulară, foarte late și scunde, sînt camae-conche. Malarele cu o orientare intermediară, prezintă o reliefare mijlocie. Fosa canină are o adîncime de gradul 2. Maxilarul superior prezintă o arcadă dentară de formă paraboloidă și o boltă palatină de lungime și adîncime mijlocie, lipsită de torus palatin. Mandibula are o înălțime simfizară mijlocie și ramuri ascendente de lățime medie spre mare și o înălțime mijlocie, gonioanele fiind orientate ușor intern, ca urmare a unei bune dezvoltări a pterigoizilor interni. Adîncimea mandibulei este mijlocie, iar arcada alveolară este de formă paraboloidă. Regiunea mentonieră prezintă o bărbie pătrată realizată prin existența unui trigon mentonier. Notăm de asemenea absența torusului mandibular.

Din examenul morfobiologic, reținem ca o caracteristică generală a tuturor osemintelor aspectul lor robust, redat cantitativ prin valorile indicilor de robusticitate și de soliditate (înscrîși în tabelele anexă). Trebuie să subliniem de asemenea o puternică dezvoltare a tuturor reliefurilor de inserție musculară, cu o solicitare preferențială a musculaturii brațului și antebrățului drept comparativ cu membrul superior stîng.

Insertiile claviculare ale pectoralului mare, trapezului și deltoidului, insertiile scapulare ale dințatului mare, coraco-brahialului, pectoralului mic, scurta porțiune a bicepsului, porțiunea lungă a tricepsului, insertiile deltoidului, trapezului și rotundului mare, precum și insertiile tuturor grupelor musculare la nivelul humerusului sînt atît de bine dezvoltate, încît impresionează nu numai prin amplitudinea rugozităților lor, cît și prin extinderea în suprafață a zonelor de inserție, antrenînd în ansamblu remodelări funcționale ale osului care îmbracă uneori aspectul unor adevărate deformări funcționale, cum este cazul pentru diafiza humerală în zona V-ului deltoidian. Deltoidul, pectoralul mare, dorsalul mare, rotundul mare, coracobrahialul și brahioradialul prezintă la nivelul humerusului insertiile cele mai puternice, urmate de insertiile mușchilor epitrochleeni

și epicondilieni. Despre o solicitare funcțională puternică, în acord cu intensitatea și durata de efort desfășurată vreme îndelungată de musculatura centurii scapulohumerale și brațelor, se poate vorbi și în cazul grupelor musculare ale antebrăului drept, singurul prezent, care prezintă același aspect al zonelor de inserție, foarte rugoase și întinse în suprafață, la care se adaugă, ca o subliniere în sinteză a detaliilor morfofuncționale, o puternică dezvoltare a creștelor interosoase ale radiusului și cubitusului în special.

În ce privește membrele inferioare, analiza morfobiologică nu a putut fi făcută decât asupra femurului stâng, cel drept fiind fragmentar, precum și asupra oaselor gambelor și labei piciorului.

Toate osemintele impresionează prin robusticitatea lor, redată de altfel și prin valorile indicilor respectivi, dar și prin puternica dezvoltare a reliefurilor de inserție musculară.

Femurul, platimer (77,7), cu un indice pilastric mic (96,6), prezintă o trifurcare a liniei aspre în porțiunea superioară, realizând crește bine reliefate pentru inserția marelui fesier, pectineului și vastului intern, ultima creastă dezvoltându-se în continuare pe fața anterioară a osului printr-o linie intertrohanteriană proeminentă. Menționăm de asemenea buna dezvoltare a reliefurilor zonelor de inserție pentru mușchii iliopsoas, adductorului mare, vastii medial și lateral și gemenii medial și extern.

Cele două tibii, mezocnemică, cea stângă (69,2) și platicnemică, cea dreaptă (66,6), prezintă pe fața posterioară o linie oblică prelungă și bine reliefată, răspunzând liniei de învecinare a inserțiilor mușchilor solear, popliteu, tibialul posterior și flexorul comun al degetelor. Pe fața anterioară se remarcă inserțiile tibialului anterior, dreptului intern, croitorului și semitendinosului. Menționăm încă un detaliu important, și anume existența unei mici suprafețe de aspect articular pe marginea anterioară a feței articulare tibiale inferioare, situată lateral la ambele oase, dublată de o depresiune transversală în porțiunea medială a marginii anteroinferioare a osului. Acestor detalii morfofuncționale tibioastragaliene trebuie să le adăugăm: o prelungire a suprafeței articulare a feței superioare, a trohleei astragalului în porțiunea laterală a colului, o îngroșare ca un guler osos pe marginea anterioară a colului, precum și o deviere nu prea mare dar totuși vizibilă a axei colului.

Un examen atent al peroneului ne permite să recunoaștem cu ușurință modelarea funcțională a osului în urma solicitării intense și repetate a mușchilor peronieri laterali, tibialul anterior, solearul și lungul flexor.

În ceea ce privește talia individului analizat, folosind tabelele de determinare propuse de Trotter și Gleser⁴, care oferă cea mai bună aproximație pe baza oaselor lungi, rezultă că M_2 era de statură înaltă (171,4 cm).

Privind în sinteză datele analizei morfobiologice, putem preciza unele caracteristici constituționale și comportamentale ale individului înhumat în M_2 . Un bărbat adult, în pragul vârstei mature, cu o constituție robustă și de statură înaltă, care a desfășurat o activitate musculară importantă, exercitată vreme îndelungată, în concordanță cu posibilitățile fizicului său musculos, puternic, solicitat în raport strâns legat de specificul său de

⁴ Olivier Georges, *Pratique anthropologique*, Paris, 1960.

viață, de obiceiurile și ocupațiile sale. De remarcat o simetrie funcțională dreapta-stînga la nivelul brațelor și antebrățelor, care definește individul ca dreptaci. Dezvoltarea globală a tuturor grupelor musculare denotă o activitate variată nespecializată pentru un anumit gen de muncă. Volumul masei musculare trebuie să fie interpretat în primul rînd sub raport funcțional, fără a pierde din vedere însă constituția robustă a acestui bărbat.

Deși unul din femure lipsește, putem preciza că în afara unei ușoare asimetrii funcționale dreapta-stînga decelabilă la nivelul oaselor gambelor, membrele inferioare fac dovada unei activități susținute și de lungă durată a grupelor musculare solicitate în timpul deplasărilor lungi făcute pe jos. Modificările morfofuncționale tibioastragaliene amintite mai sus, care în mod obișnuit sînt puse în legătură cu obiceiul populațiilor seminomade de a se repauza în poziția ciucit, noi le interpretăm în legătură cu mersul pe jos, cu deplasările mari, repetate, atît în regiuni de șes, dar mai cu seamă în zonele de dealuri și coline unde mersul necesită o flexiune mai puternică a labei piciorului pe gambă. Nu excludem posibilitatea ca acest bărbat să fi obișnuit să se repazeze în poziția ciucit, deși platoul tibial lateral doar ușor deviat extern și înclinarea posterioară a platourilor redusă pledează mai mult în favoarea interpretării funcționale legată de un mod de viață seminomad. Prezența în apropierea mormintului a unor oseminte de ovicaprinae și două fragmente osoase aparținînd unui bovidu tînr (vițel) și altul adult completează tabloul datelor de mai sus, calificînd pe bărbatul înhumat în M_2 ca aparținînd unui trib de păstori seminomazi.

M_1 . Craniul, ovoid pentagonoid în norma verticală și în formă de casă-pană în norma occipitală este lung spre mijlociu; de lățime medie și înălțime mijlocie spre mare; cu o calotă scundă spre medie, valori care-l caracterizează ca mezocran ortocamaecran și tapeino-metricran, cu o calotă ortocamaecrană și tapeinocrană. Indicii medii de înălțime definesc craniul ca fiind scund și calota de înălțime mică. Examinat în norma laterală, neurocraniul se caracterizează printr-o curbură medie în regiunea suprainiacă a occipitalului, acest os fiind foarte lat spre lat în raport cu lățimea maximă a craniului. Lambda are o poziție mijlocie, iar protuberanța occipitală externă este ștearsă (gradul 0). Apofizele mastoide sînt de mărime mijlocie spre mică pentru o femeie.

Bolta craniană are o direcție orizontală, cu o curbură mijlocie a parietalelor, care prezintă baze moderat dezvoltate.

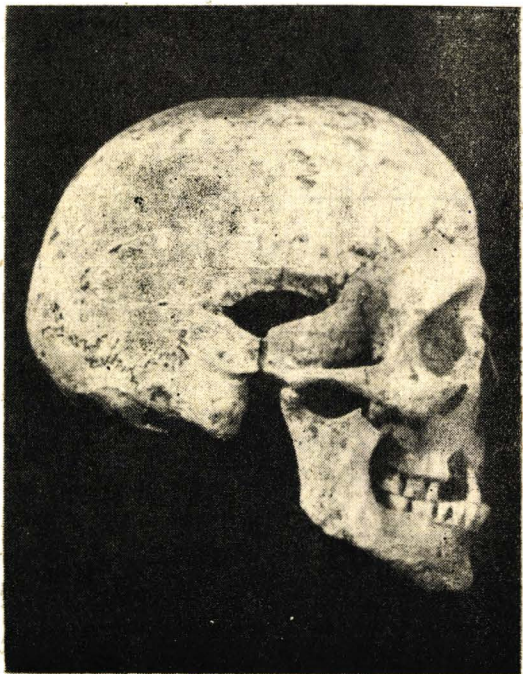
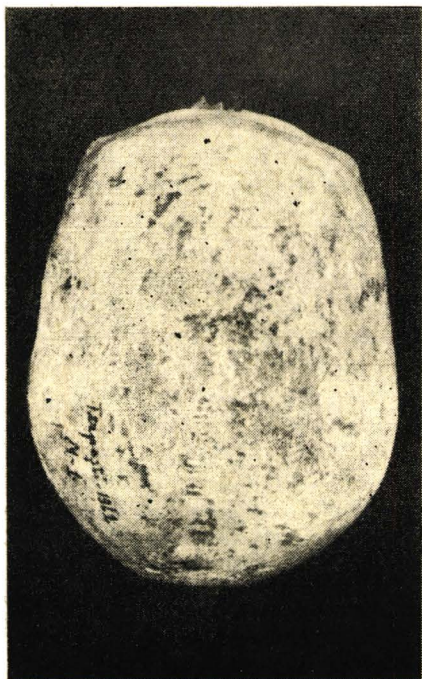
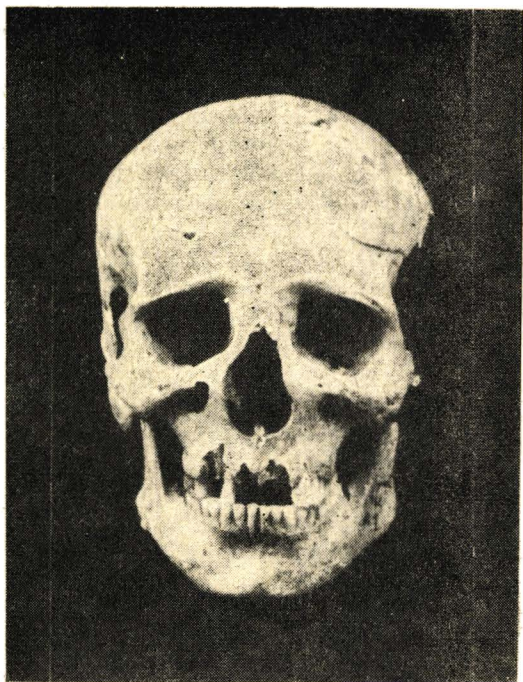
Frontalul este lat atît în sectorul anterior, cît și în zona coronară, valori care îl caracterizează ca bombat, cu creste temporale divergente. În raport cu lățimea craniului, fruntea este strîmtă, stenometopă și dreaptă, ortometopă în plan sagital datorită valorii mijlocii a arcului median. Înălțimea medie a frunții și direcția sa mijlocie, dezvoltarea glabelei de gradul III, bazele frontale mijlocii și arcurile supraciliare slab dezvoltate, precum și prezența unei suturi metopice deschise încă în segmentul anterior pe o lungime de aproximativ 52 mm, completează tabloul datelor metrice și morfologice menționate mai sus.

Pentru masivul facial examinat în norma laterală notăm poziția mijlocie a rădăcinii nasului față de unghiul intern al orbitei și aproape în

Fig. 4. — Tirpești, craniul M 1.

Fig. 5. — Tirpești, craniul M 1.

Fig. 6. — Tirpești, craniul M 1.

continuarea frunții față de planul mediosagital. Spina nazală pare să fi avut o dezvoltare slabă (gradul II) și o direcție probabil orizontală.

Bărbia cu o înălțime mică, ușor proeminentă, are un contur mijlocie reliefat. Marginea inferioară a ramurii orizontale a mandibulei are o direcție mijlocie și o formă ondulată. Profilul facial total și subnazal este ortognat, iar cel alveolar hiperortognat.

În plan frontal, fața are un contur dreptunghiular, fiind de înălțime mijlocie spre înaltă în totalitate și înaltă în porțiunea sa superioară și cu o lățime mijlocie spre lată, valori care o caracterizează ca leptoprosopă și leptenă spre mezenă. Raportată la lungimea bazei craniului ($n - ba = 99$), lungimea feței ($ba - pr = 90$), prin valoarea ei mijlocie, oferă un indice gnatic ortognat (90,9).

În norma frontală, rădăcina nasului este de lățime mijlocie, forma oaselor nazale este de tipul III, iar apertura piriformă de tip antropin. Nasul, foarte lung pentru o femeie și de lățime mijlocie spre mare, este îngust, leptorin.

Orbitele, de formă cuadrangulată, scunde și de lățime mare spre mijlocie, sînt camaeconche. Malarele, cu o reliefare mijlocie și orientare intermediară spre temporală, prezintă o ușoară incizură submalară. Fosa canină are o adîncime de gradul II. Maxilarul superior, de lungime și adîncime medie, prezintă o arcadă dentară de formă paraboloidă. Torusul palatin este absent.

Mandibula are o înălțime simfizară medie și ramuri ascendente cu o lățime mică și o înălțime mijlocie pentru o femeie. Gonioanele sînt ușor răsfrînte în afară. Mandibula este de adîncime medie, prezentînd o arcadă dentară de formă paraboloidă. Regiunea mentonieră se caracterizează printr-un tubercul mentonier median și o bărbie rotunjită. Torusul mandibular este absent.

Analiza morfofuncțională a tuturor osemintelor arată o dezvoltare robustă a întregului schelet și o puternică dezvoltare a reliefurilor de inserție musculară pentru o bună parte din grupele musculare.

La nivelul claviculei sînt bine dezvoltate inserțiile pectoralului mare, trapezului și deltoidului. La cele două humerusuri notăm o amplitudine simetrică a inserțiilor deltoidului, pectoralului mare, dorsalul și rotundul mare, vastul lateral și medial și brahialul. La nivelul antebrățului, o bună dezvoltare prezintă inserțiile cubitale ale brahialului anterior și flexorul comun profund al degetelor, iar la nivelul radiusului inserțiile bicepsului și mai atenuată inserția flexorului comun superficial al degetelor. Notăm că sub raport morfofuncțional nu se constată diferențe apreciable dreapta-stînga, ceea ce denotă o solicitare sensibil egală a musculaturii brațelor și antebrățelor în activitatea desfășurată de femeia care a fost înhumată în M_1 . Natura muncilor executate de această individă nu poate fi precizată, deoarece elementele de detalii morfofuncționale privesc în sinteză pledează în favoarea unei activități musculare variate, fără să ne permită să identificăm în acest ansamblu funcțional un anumit gen de activitate de muncă desfășurată un timp mai îndelungat și care să poată fi pus în legătură cu o ocupație bine determinată.

În cazul examinării oaselor coapselor și gambelor, remarcăm aceeași dezvoltare robustă a lor pentru o femeie, dublată de o bună dezvoltare a inserțiilor musculare, îndeosebi a grupelor musculare solicitate îndelung ca urmare a unor deplasări mari și repetate.

Pe seama felului de viață seminomadă al acestei femei trebuie să punem noi dezvoltarea pilastrului, cu indici mari (104,2, respectiv 108,6) și platimeria mai accentuată la femurul stîng (75,8 respectiv 84,6), pe care trebuie să o interpretăm în strînsă legătură cu dezvoltarea puternică pentru o femeie a inserțiilor fesierului mare, vastului extern, adductorului mare, urmate de inserții mai slabe, dar cu o bună dezvoltare a celorlalți mușchi.

La nivelul tibiilor, care sînt euricneme (72,7, respectiv 76,1) și la nivelul peroneului, notăm în cazul acestei femei o puternică dezvoltare a liniei solearului, transformat într-o adevărată creastă mult alungită. Solearul, lungul flexor al degetelor, tibialul posterior și gambierul anterior, precum și peronierii laterali, prezintă cea mai bună dezvoltare.

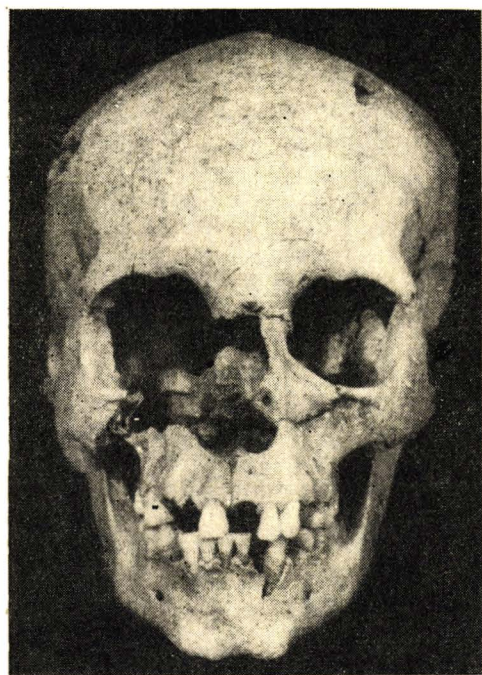
Elementele morfofuncționale tibioastragaliene pe care le-am constatat la bărbatul din M_2 sînt prezente și la femeia din M_1 , avînd aceleași caracteristici. În ceea ce privește talia, cele mai mari valori calculate după tabelele lui Trotter și Gleser le-am obținut pe baza cubitusului și radiusului (161 cm, respectiv 159 cm). Formula cu cea mai bună aproximație recomandată de autori (femur + tibie) ne-a dat însă o cifră de 154,5 cm, care denotă deci o talie submijlocie.

În încheierea examenului morfobiologic, putem conchide că în M_1 a fost înhumată o femeie matură, care abia depășise grupa de vîrstă adultă, cu o constituție robustă în raport cu sexul și cu statura sa submijlocie. În timpul vieții a desfășurat o muncă susținută și variată, impusă de ocupații specifice modului său de viață seminomadă, caracteristic tribului de păstori din care făcea parte, ca și bărbatul înhumat în imediata sa apropiere din M_2 , de care se leagă strîns prin aceleași caracteristici funcționale morfomodelatoare.

M_3 . Această femeie tinăra avea un craniu ovoid în norma verticală și în formă de pană în norma occipitală, de lungime mijlocie spre lung, foarte îngust și înalt, cu o calotă scundă spre mijlocie, categorii dimensionale care-l definesc ca dolicocran, la limita cu hiperdolicocrania, hypsiorocran și acrocran, cu o calotă ortocrana și metrioacrocrană. După valorile indicilor medii de înălțime, craniul este mijlociu spre scund și calota de înălțime mijlocie. Din norma laterală se remarcă un occipital ușor bombat în totalitate cu o curbură mijlocie spre mare în regiunea suprainiacă și aproape plan în regiunea subiniacă. În raport cu lățimea biparietală, occipitalul este lat. Lambda are o poziție mijlocie, iar protuberanța occipitală externă este slab dezvoltată (gradul I). De asemenea apofizele mastoide sînt mici (gradul I).

Bolta craniană are o direcție orizontală. Parietalele cu baze mijlocii dezvoltate prezintă o curbură slabă.

Fruntea îngustă, prin valorile celor două diametre transversale ale sale, bombată, cu creste temporale divergente, largă, eurimetopă și

7

Fig. 7. — Tirpești, craniul M 3.

Fig. 8. — Tirpești, craniul M 3.

Fig. 9. — Tirpești, craniul M 3.

8

9

ortometopă, este de înălțime medie și cu o direcție mijlocie, prezentînd o glabelă și arcuiri supraciliare slab dezvoltate (gradul II — III, respectiv 2) și bose frontale mijlocii.

În continuarea examenelor în norma laterală, notăm o poziție mijlocie spre înaltă a rădăcinii nasului față de unghiul intern al orbitei și aproape în continuarea frunții față de planul mediosagital și o spină nazală slab dezvoltată și orientată orizontal.

Bărbia de înălțime mică și proeminentă are un contur slab reliefat. Marginea inferioară a ramurii orizontale a mandibulei este dreaptă, avînd o direcție mijlocie. Profilul facial total este mezognat, apropiat de prognat, cel subnazal este mezognat spre ortognat, iar profilul alveolar este prognat.

În norma frontală, fața are un contur pentagonoid, fiind îngustă și scundă atît în totalitate, cît și în porțiunea ei superioară. Aceste valori de lățime și înălțime o caracterizează ca o față mijlocie, mezoprosopă și mezenă spre urienă. Lungimea feței fiind mare ($ba - pr = 107$) și egală ca valoare cu lungimea bazei craniului ($n - ba = 107$), rezultă un indice gnatic mezognat (100,0).

În norma frontală, rădăcina nasului este de lățime mijlocie, oasele nazale probabil de tipul 3 ca formă, iar apertura piriformă de tip antropin, nasul fiind de înălțime mijlocie spre scund și de lățime mijlocie, fiind deci camerin la limită cu mezinia. Orbitale de formă cuadrangulată, rotunjite, scunde spre mijlocii și de lățime mică spre mijlocie sînt mezoconhe. Malarele au un relief șters, fiind orientate temporal și prezentînd o ușoară incizură submalară. Fosa canină are o adîncime de gradul 2 — 3. Maxilarul superior, de lungime mijlocie și cu adîncime mică, prezintă o arcadă alveolară de formă elipsoidă. Torusul palatin este absent. Mandibula cu înălțime simfizară mică spre mijlocie are ramuri ascendente de lățime și înălțime mijlocie, cu gonioane orientate ușor intern. Regiunea mentonieră prezintă un trigon mentonier și o bărbie pătrată. Adîncimea mandibulei este mijlocie spre mare, iar forma arcadei alveolare este paraboloidă. Notăm în plus absența torusului mandibular.

Data fiind starea fragmentară a celor două humerusuri, prezența unei singure diafize radiale și cele două clavicule, un examen morfobiologic nu poate fi făcut. Notăm totuși pentru clavicule o dezvoltare bună a inserțiilor pectoralului mare și ceva mai slabă pentru deltoid, cu toată vîsta tînără a acestei femei înhumate în M_3 .

DISCUȚII ȘI CONCLUZII

Pe baza datelor de ordin morfobiologic putem afirma și susține că M_1 și M_2 au dus un mod de viață seminomad străbătînd pe jos distanțe mari, făcînd parte dintr-un trib de păstori, după cum dovedesc osmințele de ovicaprine din apropierea lui M_2 și din așezare.

Foarte probabil că și M_3 a făcut parte din aceeași colectivitate umană, dacă ne referim la orientarea scheletului și înhumarea în groapa simplă, caracteristici rituale comune tuturor celor trei morminte de la Tirpești.

Numărul redus de cazuri nu ne permite să facem o caracterizare a structurii antropologice a tribului de păstori din care făceau parte indivizii examinați. Făcând diferența medie a caracterelor ⁵ între M_1 și M_3 , rezultă un $DD = 9,22$, valoare care arată deosebiri structurale între cele două femei, deosebiri care nu pot fi însă puse pe seama diferenței de vîrstă.

O analiză a celor două cranii după metoda practică de determinare a tipurilor craniene propusă de Robert - P. Charles ⁶, arată că M_1 aparține grupului structural $A C_2$, iar M_3 aparține grupului structural BC_1 . În schimb, M_1 și M_2 aparțin aceluiași grup structural $A C_2$, respectiv AC_1 , diferențele de subgrup (indice 2, respectiv indice 1) fiind date de diferențele valorilor indicilor cranieni. Grupa structurală $A C$ cu cele trei subgrupe, care includ formele umane cu indici cranieni variind de la indici dolicohiperdolicoocrani pînă la indici brahicerani, este caracteristică triburilor de păstori seminomazi de la sfîrșitul neoliticului și începutul epocii bronzului. Trebuie să menționăm totuși existența unor deosebiri în componența diferitelor triburi eneolitice de păstori din această perioadă, realizată în urma unui mod de viață strîns endogam, care a păstrat în linii generale trăsăturile grupei structurale de fond ale tuturor triburilor de păstori înrudite prin originea lor comună. Alături de acest grup structural de bază, majoritar, se întîlesc aproape în fiecare trib și elemente aparținînd altor grupe structurale, provenind de obicei din populațiile băștinașe cu care au venit în contact păstorii eneolitici de-a lungul căilor și zonelor de transhumanță din stepele nord-pontice și pînă pe meleagurile noastre.

Femeia din M_3 ar putea fi socotită ca făcînd parte foarte probabil din populația băștinașă la origine și asimilată apoi de tribul de păstori care a viețuit scurtă vreme la Tirpești.

Făcînd comparație cu alte grupe de populații de păstori mai mult sau mai puțin contemporane — seriile de la Holboca ⁷, Brăilița ⁸, Dolhești Mari ⁹, Glăvănești ¹⁰, Stoicani-Cetățuie ¹¹, Valea Lupului ¹², Vihvatint ¹³ și alte serii ucrainene ¹⁴ — constatăm un grad de asemănare al seriilor între ele, mai mare în cazul femeilor, care dau uneori valori foarte

⁵ Metodă propusă de Czekanowski J. in *Zur Differentialdiagnose der Neandertalgruppe*, Korr. bl. Dtsch. Ges. Anthropol., Ethnol., Urgesch., 1909, XL, 6/7, p. 44—47.

⁶ Charles Robert P., *Proposition d'une méthode pratique pour la détermination des types crâniens*. Comptes rendus de l'Acad. des Sciences de Paris, 1963, 258, p. 1 355—1 358.

⁷ Necrasov O., Cristescu M., *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Holboca-Iași*, Probl. de antropol., 1957, III, p. 73—147.

⁸ Necrasov O. și Cristescu M., *Contribuții la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Brăilița*, S.C.I.V., 1957, VIII, 1—4, p. 75—88.

⁹ Necrasov O. și Cristescu M., *Etude anthropologique des squelettes énéolitiques de Dolhești Mari (tombe à ciste)*, Anal. Univ. „Al. I. Cuza”-Iași, Serie nouă, sect. III, 1959, V, p. 47—60.

¹⁰ Haas N. și Maximilian C., *Studiu antropologic asupra scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Glăvănești Vechi, Corlăteni și Stoicani-Cetățuie*. Comunicare la Muz. de antropologie din Moscova, 13 ianuarie 1958.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ Velikanova, M. S., *Antropologeskii material Vihvatinskogo-mogilnika*, în Passec T.S., *Rannezemledelckeskie (Tripoltskie) plemena podnestrovia*, Moscova, 1961, p. 210—226.

¹⁴ Debet G.F., *Paleoantropologiia S.S.S.R.*, Moscova-Leningrad, 1949.

mici pentru DD, cum este cazul în analiza comparativă a femeilor de la Holboca cu cele de la Vihvatint (DD = 1,28) sau între Dolhești Mari și Vihvatint (DD = 3,31 pentru bărbați și DD = 3,87 pentru femei).

Cei mai buni coeficienți de asemănare n-i oferă M_1 de la Tirpești, comparat cu femeile de la Vihvatint (DD = 4,2) și cu femeia M_2 de la Dolhești Mari (DD = 5,6) în vreme ce M_2 de la Tirpești diferă semnificativ față de bărbații de la Vihvatint (DD = 10,02) și față de M_1 Dolhești Mari (DD = 10,5). De asemenea, M_3 de la Tirpești diferă semnificativ de femeia de la Dolhești (DD = 10,25). În ce măsură asemănările dintre seriile analizate prin DD sînt întîmplătoare sau denotă o înrîndire mai apropiată sau mai îndepărtată prin originea comună a triburilor de păstori eneolitici nu putem preciza. Sintem de părere totuși că DD poate fi utilizat în comparații individuale, deoarece există o corelație strînsă între valorile DD — diferența medie a caracterelor a doi indivizi — și D^2 , pătratul distanței generalizate, utilizabil în comparațiile dintre mai multe serii, așa cum a demonstrat J. Huizinga¹⁵.

În ceea ce privește asemănarea dintre M_1 Tirpești și M_2 Dolhești Mari, menționăm că ambele cazuri aparțin aceleiași grupe și subgrupe structurale AC 2, cu o mare asemănare de formă și de mărime între ele, diferind însă prin valorile de înălțime a craniului și de lungime a parietalului, mai mari la craniul de la Dolhești decît la cel de la Tirpești. Coeficientul de variabilitate al acestor caractere, în seriile de păstori eneolitici, prezintă valori mai ridicate decît coeficienții celorlalte caractere, fapt care ne îndreptățește să considerăm neesențiale diferențele constatate și să susținem totuși existența unui grad mare de asemănare fenotipică între cele două cranii.

În încheiere, trebuie să arătăm că la Tirpești avem de-a face în mod sigur cu reprezentanți ai unui trib de păstori cu un mod de viață seminomad, care au trăit cea mai mare parte a vieții lor în zone de dealuri și coline, așa cum demonstrează clar, convingător, datele analizei morfobiologice.

Asemănarea dedusă prin analiza diferenței medii a caracterelor (DD) și apartenența mării majorități a cazurilor din seriile de păstori de la sfîrșitul neoliticului la același grup structural pune problema unei origini comune a acestei mase de triburi puse în mișcare de condițiile de climă defavorabile de la sfîrșitul mileniului III și din prima jumătate a mileniului II î.e.n., iar prezența în aceste serii a unor elemente umane asimilate din populația băștinașă demonstrează contactul strîns dintre păstori și populația locală. Pe seama acestor legături și contacte între noii veniți și populația băștinașă și prin transhumanța triburilor de păstori ar putea fi înțeleasă, poate, circulația și difuziunea unor elemente de cultură materială, precum și crearea unor faciesuri culturale mixte.

¹⁵ Huizinga J., *From DD to D² and Back. The Quantitative expression of resemblance*, Koninkl. Nederl. Akademie van Waterschappen, Amsterdam, reprintetd from Proceedings, Series C, 1964, 65, 4.

TIRPEȘTI

Metrică — Indici — cranii

Indicativ sex, vîrstă Nr. Martin-dimensiune		1962 M.2 ♂ 27,9—31,1	1962 M.1 ♀ 31,6—34,4	1963 M.3 ♀ 17—20
		1	2	3
1	g—op	209	184	181
8	cu—cu	135	145	127
17	b—b	154	132	136
20	po—b	123	108	108
8 : 1		64,5	78,8	70,2
17 : 1		73,6	71,7	75,1
20 : 1		58,8	58,7	59,6
17 : 8		114,1	91,0	110,6
20 : 8		91,1	74,5	85,4
17 : (1+8 : 2)		89,5	71,1	81,2
20 : (1+8 : 2)		71,5	65,6	70,1
11	au—au	—	111	103
23	circ. orizontală	—	520	495
24	arc po—po	—	—	289
25	„ n—o	371	—	349
9	ft—ft	102	99	89
10	co—co	119	126	113
26	arc—n—b	122	131	117
29	n—b	113	111	104
32	unghi n—m/OAE	—	85°30'	82°
9 : 10		87,9	78,6	78,7
9 : 8		75,6	63,3	70,1
29 : 26		92,6	84,7	88,8
27	arc b—1	135	115	121
30	b—1	122	104	112
30 : 27		90,4	90,4	92,5
12	ast—ast	112	126	104
13	ms—ms	108	104	—
28	arc 1—0	114	—	111
28 (1)	„ l—i	78	—	71
28 (2)	„ i—o	36	—	40
31	l—o	100	—	95
31 (1)	l—i	72	—	68
31 (2)	i—o	37	—	33
12 : 8		82,9	86,9	81,8
31 : 28		90,4	90,4	92,5
31 (1) : 28 (1)		72,3	—	95,8
31 (2) : 28 (2)		102,8	—	82,5
12 : 31		112,0	—	109,4
5	n—ba	99	99	107
40	ba—pr	129	90	107

Indicativ sex, vîrstă Nr. Martin—dimensiune		1962 M.2 ♂ 27,9—31,1	1962 M.1 ♀ 31,6—34,4	1963 M.3 ♀ 17—20
		1	2	3
42	ba—gn	139	99	107
43	fmt—fmt	112	106	100
43 (1)	fmo—fmo	103	96	94
45	zy—zy	141	128	118
46	zm ₁ —zm ₁	—	89	87
47	n—gn	117	117	103
48	n—pr	70	72	61
72	unghi n—pr/OAE	92°	91°	81°
73	„ n—ns/OAE	93°	96°	84°
74	„ ns—pr/OAE	94° ^{30'}	94°	78°
40 : 5		92,8	90,9	100,0
45 : 8		105,0	88,3	92,9
47 : 45		91,4	82,9	87,2
48 : 45		49,6	56,2	51,6
9 : 45		72,3	77,3	75,4
46 : 45		—	69,5	73,7
46 : 45		71,6	78,1	69,5
44	ek—ek	109	96	94
50	mf—mf	26	25	21
50 : 44		23,8	26,0	22,3
51	mf—ek	46	42	38
52	înălț. orbitei	30	29	31
52 : 51		78,3	69,0	81,6
54	lățimea nasului	26	25	24
55	n—ns	48	55	47
54 : 55		54,2	45,4	51,1
62	ol—sta	—	43	37
63	enm ₂ —enm ₂	39	39	34
63 : 62		—	96	91,9
65	kdl—kdl	129	—	118
66	go—go	101	100	82
67	lățime biment.	45	41	43
68	adine. mandib.	85	71	74
69	id—gn	—	35	31
69 (1)	înălț. corp. mandibulă	35	32	27
69 (3)	grosime corp mandibulă	14	12	11
70	înălț. ram. vertic.	69	56	48
71 a	lăț. min. ram. vert.	34	29	31
79	unghi mandib.	112°	129°	125°
66 : 65		78,3	—	69,4
66 : 68		118,8	140,8	110,8
68 : 65		65,9	—	62,7
69 (3) : 69 (1)		40,0	37,5	40,7
71 a : 70		49,3	51,8	64,6

Metrică — indici — oase lungi

Indicativ Nr. Martin-dimensiune	M 1		M 2		M 3	
	stg	dr	stg	dr	stg	dr
HUMERUS						
lung. maxim (1)	307	315	280	283	—	—
perim. minim (7)	74	75	59	59	52	—
Ind. de robusticitate 7 : 1	24,1	23,8	21,1	20,8	—	—
RADIUS						
lung. maxim. (1)	—	241	220	129	—	—
CUBITUS						
lung. maxim (1)	—	257	241	—	—	—
FEMUR						
lung. maxim (1)	450	—	403	394	—	—
lung. total (2)	445	—	399	392	—	—
diam. sagital (6)	29	—	25	25	—	—
diam. transvers (7)	30	—	24	23	—	—
diam. sup. transvers (9)	36	—	29	26	—	—
diam. sup. sagital (10)	28	—	22	22	—	—
Ind. de robustic. 6 + 7 : 2	13,2	—	12,3	12,2	—	—
Ind. pilastic 6 : 7	96,6	—	104,2	108,6	—	—
Ind. de platimerie 10 : 9	77,7	—	75,8	84,6	—	—
TIBIE						
lung. total (1)	377	372	312	319	—	—
diam. maxim al mijl. (8)	33	33	25	27	—	—
diam. transv. al mijl. (9)	23	24	21	22	—	—
diam. maxim. la niv. orif. nutritiv (8 a)	39	39	33	31	—	—
diam. transv. la niv. orif. nutritiv (9 a)	27	26	23	23	—	—
Indice enemic 9 a : 8 a	69,2	66,6	72,7	76,1	—	—
PERONEU						
lungime maximă (1)	365	357	312	308	—	—
TALIE						
metoda Manouvrier	152,5	—	165,6	—	—	—
metoda Trotter-Gleser	154,5	—	171,4	—	—	—

PORTRETELE UNOR OAMENI APARTINÎND NEOLITICULUI TÎRZIU, DESCOPERIȚI LA TÎRPEȘTI (RECONSTITUIRI GRAFICE DUPĂ CRANII)

DE

Dr. CANTEMIR RIȘCUȚIA și dr. DARDU NICOLĂESCU-PLOȘOR

Studiile antropologice excelează prin prezentarea analitică și sintetică a unor date metrice care, prin terminologia proprie folosită, se adresează mai mult specialiștilor.

Fig. 1. — Tirpești M 1, reconstituire grafică.

Fig. 2. — Tîrpești M 2, reconstituire grafică.

Fig. 3. — Tirpești M 3, reconstituire grafică.

Reconstituirile grafice sau plastice redau o imagine concretă, reală, a înfățișării omului, mult mai ușor de urmărit și mai convingătoare în discuțiile cu privire la asemănările, deosebiriile sau înrudirile dintre cazurile analizate. În acest scop socotim că reconstituirile grafice sau plastice ar trebui să însoțească în mod necesar studiile de paleoantropologie.

Materialul de studiu, aflat într-o stare de conservare care a permis să se facă reconstituiri grafice, este reprezentat prin craniile M 2, bărbat în vîrstă de 27,9 — 31,1 ani, M 1, femeie în vîrstă de 31,6—34,4 ani și M 3, femeie în vîrstă de 17 — 20 de ani.

Ca metodă de lucru am folosit procedeul de reconstituire grafică propusă de M. M. Gherasimov, respectînd întocmai valorile metrice standard recomandate de autor.

Cele trei portrete rezultate ne arată că M 2 și M 1 întrunesc un mare număr de trăsături tipic europoide (profilare intensă a feței atît în secțiune sagitală, cît și în secțiune transversală, rădăcina nasului înaltă și profil nazal proeminent, profilare europoidă a orbitelor și profil facial ortognat), în timp ce M 3 prezintă o serie de caractere „grimaldoide”, ca profilul facial aproape prognat, cu prognatism alveolar bine exprimat și nasul lat, camerin.

Forma și pigmentația părului au fost redată în acord cu celelalte caractere.

În încheiere, menționăm că portretele lui M 2 și M 1 amintesc tipul obișnuit întîlnit în triburile de păstori de la sfîrșitul neoliticului, iar M 3, rar întîlnit în aceste triburi, poate fi considerat ca avînd o origine locală, dată fiind frecvența sa în seriile neolitice din arealul mediteranean.

CIMITIRUL FEUDAL TÎRZIU DE LA SECU (VALEA BISTRIȚEI MOLDOVENEȘTI). ANALIZA COMPARATIVĂ CU NECROPOLELE CONTEMPORANE DIN MICROREGIUNEA BICAZ

DE

IOANA POPOVICI

Populațiile din perioada feudală a țării noastre sînt încă insuficient cunoscute sub raport antropologic, deoarece necropolele aparținînd acestei perioade au fost rareori studiate. Cîteva din aceste cimitire se găsesc în Cîmpia Dunării, altele în Moldova sau Transilvania, dar foarte puține în regiunea carpatică, fără îndoială unul din cele mai vechi centre de locuire ale poporului nostru.

Astfel, în linii mari, se cunoaște structura populațiilor din regiunea de cîmpie, dar structura vechilor populații de la munte este încă necunoscută și nu se poate urmări în timp popularea și evoluția grupelor umane carpatice.

Studiul populațiilor vechi din regiunea Bicăz constituie astfel o primă încercare (limitată) pentru cunoașterea proceselor care au dus la actuala configurație antropologică a acestei regiuni.

Deoarece materialul de pe Valea Bistriței constituie obiectul unei lucrări mai mari, în cadrul articolului de față vom prezenta doar o scurtă caracterizare a populației de la Secu, o încercare de a o compara cu celelalte populații studiate de noi din aceeași epocă și din aceeași regiune și totodată o scurtă comparație cu populațiile actuale ale aceluiași sate.

Materialul cercetat de noi aparține necropolelor de la Hangu și Buhalnița (studiat de Popovici și Rîșcuția) și de la Secu.

Necropola de la Hangu se compune dintr-un număr de 50 de schelete aparținînd secolului al XIX-lea, descoperite în 1955 de arheologii E. Zaharia și preot Mătase. Seria de la Buhalnița a fost deshumată în 1954 de Adrian și Marilena Florescu. Cele 17 morminte aparțin probabil secolelor XVII—XIX. Cei 48 de indivizi de la Secu au fost descoperiți

cu ocazia săpăturilor efectuate în 1956 de cercetătoarea Alexandrina Alexandrescu.

Mormintele conțin adesea reînhumări, uneori reînhumări suprapuse, așa încît, deși cimitirele de la Hangu și Secu sînt datate ca aparținînd secolului al XIX-lea, este posibil ca o parte din schelete să aparțină secolului precedent.

Deși seriile noastre nu conțin decît o parte din populațiile care au locuit aceste așezări, iar din totalul mormintelor dezvelite nu ne-au ajuns toate scheletele și deși materialele studiate prezintă neajunsuri — cranii fără masiv facial sau fără restul scheletului sau numai oase lungi fără craniu și uneori doar fragmente nereprezentative, credem totuși că cercetarea noastră poate să aducă unele indicații asupra structurii antropologice din secolele trecute (cel puțin pentru microregiunea Bicăz).

PREZENTAREA MATERIALULUI

Deoarece deshumările nu au fost exhaustive, observațiile demografice au un caracter relativ și stabilirea procentului de bărbați, femei și copii nu reflectă structura demografică reală a populației cercetate.

Seria de la Secu este formată din 48 de schelete. Din acestea, 24 sînt probabil bărbați (17 cranii sau fragmente craniene și 7 schelete fără cranii), 14 femei, din care 5 schelete fără craniu, și 7 copii. Pe 3 schelete adulte sexul nu a putut fi determinat.

Studiul demografic al seriei de la Secu, ca și al celorlalte 2 cimitire cercetate, arată că cea mai mare mortalitate o dau în seria masculină adulții și maturii, iar la femei grupa de vîrstă tînăra.

Copiii reprezintă un procent de 14,58% din totalul morților. O porție apropiată de 18,5% se constată la întreaga populație cercetată de noi, dar presupunem că numărul lor era mult mai mare și că datorită selecționării materialului mai bine păstrat scheletele fragile de copii nu ne-au ajuns. Proporția de indivizi care au depășit 60 de ani este la Secu de 12,4%.

Seria se caracterizează prin cranii rotunde hiperbrahicrane (87,2 și 85,2), scurte (175,2 și 170,0), late la seria masculină (152,8), mijlocii la femei (145,0), de înălțime mijlocie (116). Indicii de înălțime-lungime se înscriu prin medii și frecvențe maxime individuale în grupa înaltă (hipsicrane 66,5 și 68,5), adică în categoria craniilor relativ înalte în raport cu lungimea. Raportată la lățimea craniului, înălțimea dă indici a căror medie se grupează în categoria scundă (tapeinocrană 76,2) la bărbați și mijlocie (metriocrană 80,7) la femei. Văzute din norma verticală, craniile au de obicei un contur sfenoid, iar din norma occipitală formă de bombă. Fruntea este lată, dreaptă (ortometopă) 88,6 și 86,8, uneori ușor înclinată, cu relief moderat. În raport cu lățimea craniului, fruntea este mijlocie (metriometopă 66,1), la limita inferioară a categoriei în grupa masculină și moderat îngustă (stenometopă 64,9) la femei. Parietalele au o curbură

mijlocie cu bose variate. Occipitalul este plat sau ușor arcuit. Se observă o applatizare puternică a întregii regiuni posterioare de la obelion la inion. Masivul facial scund (116 la bărbați) este lat (136,9 în seria masculină) și îngust (123,5 la femei). Profilul facial este ortognat 87° , cu tendință la mezognatism și chiar la prognatism alveolar $83^{08'}$ ($76^\circ - 89^\circ$).

Indicii rezultați din raportul înălțimii feței la lățimea sa dau medii care aparțin categoriei joase (euriprosop 84,6 și eurien 49,4 și 49,1). Orbitalele prezintă o foarte mare variabilitate, dar mediile sînt mijlocii (mezoconche) atît la bărbați, cît și la femei, 78,8 și 79,1. Nasul, de lățime mijlocie, mai lung în seria masculină, are medii în categoria mijlocie (mezorină) 48,5. Grupa feminină se caracterizează prin nasuri mult mai scurte, cu medie chamerină (54,2). Forma profilului nazal pare a fi fost dreaptă sau arcuită.

Fosele canine sînt în general adînci. Malarele sînt adesea mijlocii, dar se întîlnesc și forme mai late și mai proeminente. Mandibulele cu gonioane largi și ramuri puțin divergente, mai mult joase, contribuie la aspectul rectangular al feței.

Femeile se deosebesc de bărbați prin dimensiuni mai mici, mai ales pentru lățimea craniului, înălțimea și lățimea feței și prin nasuri mai scurte.

Indivizii par să fi fost de talie mică-mijlocie (163,5 — 166,0 în seria masculină și 151,1 — 153,7 la femei).

Încercînd să sintetizăm datele obținute prin analiză metrică și morfologică, am constatat că între cele trei populații (Hangu, Buhalnița, Secu) — în limitele pe care ni le-a permis materialul — există mari asemănări. Deosebiri între serii nu depășesc de regulă pe acelea care se întîlnesc în cadrul seriei însăși. Vom încerca acum să stabilim ceea ce este comun și semnificativ celor 3 sate pe baza criteriilor morfologice și metrice, cu rezervele pe care le implică asemenea procedee.

Sub raport antropologic, seriile sînt polimorfe și aparțin tipului europid. La foarte puține cranii, un oarecare grad de applatizare a feței lasă să se presupună vagi influențe mongoloide.

Un asemenea contact a fost posibil, dar noi nu avem suficiente argumente pentru a-l documenta antropologic. Tendința la mezognatie sau chiar la prognatism alveolar și uneori tendința de lățire a nasului, atribuite mongoloizilor, nu pot fi acceptate ca atare decît dacă sînt asociate cu aplatizarea feței, combinație care pare să nu se întîlnească la noi pe același craniu. În alte asociații, asemenea caractere se întîlnesc și printre europizi.

Fără a atribui seriile unui tip sau unor tipuri antropologice, este totuși surprinzător acel „aer de familie” comun celor trei serii, caracteristică întîlnită de altfel în multe serii vechi. La realizarea acestei particularități contribuie forma craniilor rotunde brahihiperbrahicerane, care păstrează adeseori reliefuri și inserții musculare puternice și accentuata applatizare în regiunea posterioară parieto-occipitală, fețele scurte, adesea

late, rectangulare și robuste, cu profil facial ortognat și tendință la mezo-gnatism sau prognatism alveolar.

În afara caracterelor comune, între cele trei serii există și deosebiri, seria de la Secu fiind cea mai diferită. Caracteristica acestei populații sînt craniile mai late, hiperbrahicerane, cu masiv facial mai înalt și mai lat și nasuri mai lungi. De asemenea, torusul palatin se întîlnește într-o frecvență mare de 75%.

Seria de la Hangu se deosebește de celelalte două printr-un masiv facial mai mic și printr-o frecvență crescută de reliefuri craniene puternice.

Caracteristic pentru mica serie de la Buhalnița sînt orbitele joase dreptunghiulare.

Între grupele feminine ale seriilor, diferențele sînt foarte mici.

Deci fiecare serie prezintă, în afara caracterelor comune, propriile ei particularități. Pentru a explica aceste caracteristici ne întrebăm dacă nu cumva ele reprezintă rezultatul evoluției în grupe endogame. Teoretic, endogamia trebuie să fi fost o particularitate a populațiilor din regiunile muntoase, particularitate întîlnită încă și astăzi.

Revenind la acel „aer de familie” al seriilor noastre, vom încerca să presupunem originea acestor populații.

Trăsăturile masivului facial reamintesc de vechile populații protoeuropide, aprecierea fiind oarecum arbitrară, deoarece între cele două populații se întind cîteva milenii, în cursul cărora s-au produs importante modificări structurale, printre care o accentuată gracilizare a scheletului. Persistența acestor caractere arheomorfe în seriile noastre este greu de explicat, totuși în condiții de muncă de relativă izolare și endogamie nu este exclus ca aceste forme particulare să se fi păstrat. Dacă această ipoteză este corectă, atunci s-ar putea presupune că popularea văii Bistriței moldovenești s-a făcut cu locuitori tot din regiuni muntoase și că eventualele migrațiuni au adus în regiunea Bicaz populații cu origine similară sau care s-au dezvoltat în condiții de mediu similare. În regiunile de cîmpie, începînd încă din neolitic, se întîlnesc forme mai gracile mezodolicocrane, cu fețe mai înalte, care ar putea fi rezultatul unor origini deosebite, sau al unor condiții de mediu diferite.

În afara acestor considerații, vom încerca să analizăm cîteva particularități ale populației prezentate mai sus, comparativ cu alte populații feudale și, mai ales, cu populația actuală a aceleiași regiuni. Numărul mic de cazuri, insuficient statistic, al seriilor nu ne îngăduie să tragem concluzii, ci doar să încercăm să sesizăm eventuale deosebiri. Aceste deosebiri pot fi rezultatul migrațiunilor, al factorilor genetici sau al ameliorării condițiilor social-economice. Se știe că, chiar în absența migrațiunilor în colectivități endogame, pot apărea în curs de 2 — 3 secole modificări întîmplătoare, care să diferențieze două populații situate la intervale de cîteva generații.

Pentru a compara valorile craniene ale seriilor vechi cu valorile craniene ale populației actuale din aceeași regiune, am folosit standardele propuse de Gherasimov pentru reconstituiri plastice, încercînd să vedem sensul în care au evoluat aceste colectivități.

Se constată în felul acesta o scurtare a diametrului anteroposterior și, în același timp, o îngustare a cutiei craniene, mai puțin pronunțată însă. Paralel, s-a produs și o înălțare absolută și relativă a craniului. Indicii cranieni arată o tendință generală de accentuare a brahicefaliei. Încercînd să încadrăm acest fenomen în procesul general de brahicefalizare care a avut loc pe teritoriul țării noastre, constatăm și de data aceasta că ritmul de rotunjire al capului a fost inegal. În timp ce în cîmpia din nordul Dunării procesul a fost mult mai lent pînă la începutul secolului al XX-lea (mezocrania se întîlnește în secolele XIV — XVI la Străulești (76,4) și în secolul al XIX-lea la Radu-Vodă (79,59), ambele în regiunea București), în ținuturile muntoase brahicerania era prezentă încă la Rodna (82,0) în secolele XII — XVI și pe Valea Bistriței în secolele XVII — XIX. Acest fapt ar putea sugera că în regiunile de cîmpie brahicefalizarea s-a realizat intens abia în ultimul secol și poate continuă încă (la Vărăști în cîmpia Dunării populația actuală a ajuns la 86), indice asemănător cu cel întîlnit în București pe serii cercetate de C. Maximilian.

În regiunile de munte, procesul început mult mai devreme a fost mai lent, dar continuu.

Dacă acum va urma o perioadă de stagnare sau de debrahicefalizare, cum se constată astăzi în unele regiuni ale Franței, Elveției și Germaniei, rămîne o problemă de rezolvat în viitor. În același timp, planocipitalia pare să fi rămas constantă.

Paralel cu accentuarea procesului de brahicefalizare se constată de-a lungul timpului o alungire a feței și o reducere a diametrelor bizigomatice. Este de altfel un fenomen general cunoscut în antropologie și pe care-l confirmă și seria noastră. Pentru dimensiunile nasului se poate presupune că o dată cu înălțarea feței s-a produs și alungirea lui. În sprijinul acestei ipoteze vin observațiile făcute pe materialul vechi, unde predomină chamerinia realizată mai ales prin nasuri scurte (în afară de seria de la Secu), în timp ce în prezent populația este mezorină. O dată cu înălțarea și îngustarea feței pare să se fi schimbat și conturul facial. Fețele, adesea rectangulare în seriile vechi, devin mai ascuțite la populația actuală. Paralel cu aceste modificări se constată și o relativă reducere a reliefurilor osoase craniene.

Pentru a stabili dacă în cursul ultimului secol s-a produs și o modificare a taliei, am urmărit comparativ cele două populații. Se știe că stabilirea taliei după oasele lungi prezintă multe incertitudini, că metoda lui Manouvrier este criticată pentru numărul redus de cazuri folosite și lipsa analizei statisticii, că metoda mai nouă a lui Trotter și Gleser are

limite de siguranță mari ± 4 cm și se pare că nici nu poate fi folosită în Europa. Cercetările recente ale lui G. Olivier arată că pentru staturile sub 1,65 m tabelele lui Manouvrier ar fi corecte, iar pentru taliile mai mari de 1,65 m diferențele sînt în jur de 2 cm. Noi am folosit ambele metode și am constatat că, indiferent de metodă, în curs de 2 — 3 secole talia a crescut cel puțin cu 2,55 și cel mult cu 5,61 cm, fenomen general constatat în toată lumea în ultima vreme, o dată cu ameliorarea condițiilor de viață.

Tabelul comparativ al taliei

	M \pm m Seria veche			M \pm m pop. actuală		Diferențe	
	Nr.	Manouvrier	Trotter	Nr		Manouvrier	Trotter
Hangu	31	164,3 \pm 1,04	167,7 \pm 1,06	100	168,9 \pm 0,5	+ 4,6	+ 1,2
Buhalnița	9	164,8 \pm 1,05	167,8 \pm 1,1	57	170,7 \pm 0,9	+ 5,9	+ 2,9
Secu	14	163,5 \pm 1,09	166,6 \pm 1,3	100	171,2 \pm 1,3	+ 7,7	+ 4,6

Acest proces pare să se fi realizat în seriile noastre pe două căi : prin diminuarea diferenței staturilor foarte mici și, în același timp, printr-o creștere absolută a taliei.

Tabelul de repartizare a taliei pe clase

C l a s a		HANGU		BUHALNIȚA	
		serie veche Nr. 21	actual Nr. 100	serie veche Nr. 9	actual Nr. 57
foarte mică	x — 159,9	16,1 %	8 %	33,3 %	3,5 %
mică	160 — 163,9	38,7	9	33,4	17,5
mijlocie	164 — 169,9	29,1	28	33,3	26,3
înaltă	170 — 179,9	16,1	55	—	43,9
foarte înaltă	180 — x	—	—	—	8,8

Studiul antropologic comparat poate aduce astfel informații despre structura vechilor populații și, în același timp, poate lămuri ritmul și direcția tendinței evolutive. Este de altfel ceea ce am încercat să urmărim și noi.

Tabel

comparativ de dimensiuni și indici

Seria	N		M		m		σ		Variabilitate		Coef. variab.	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	g-op											
H	25	6	173,5	169,5	1,9	2,3	6,8	5,7	160-188	162-176	3,9	3,4
B	6	2	175,2	166,5	2,8	-	6,9	-	164-185	164-169	3,9	-
S	11	4	175,2	170,0	2,2	0,8	7,3	1,6	164-187	166-177	4,2	0,9
	eu-eu											
H	25	7	146,5	140,1	0,9	2,5	4,5	6,7	142-153	131-150	3,0	4,8
B	6	2	145,3	143,5	2,6	-	6,4	-	140-1156	140-147	4,4	-
S	11	5	152,8	145,0	1,9	1,6	6,4	3,1	142-162	140-150	4,2	2,2
	po-b											
H	24	7	116,1	114,2	0,9	1,6	4,7	4,1	102-123	106-118	4,0	3,6
B	5	2	118,0	116,5	1,3	-	2,8	-	114-122	112-118	2,4	-
S	11	4	116,0	116,0	1,2	1,1	3,9	2,2	108-123	114-119	3,4	1,9
	ba-b											
H	12	5	139,5	130,4	1,2	3,1	4,3	6,9	130-143	123-141	3,2	5,3
B	2	1	138,5	145,0	-	-	-	-	137-142	- -	-	-
S	8	1	135,2	139,0	2,6	-	7,5	-	122-147	- -	5,5	-
	ft-ft											
H	23	7	99,0	95,1	0,9	1,4	4,2	4,0	90-109	91-104	4,3	4,3
B	6	2	98,1	95,5	1,6	-	4,1	-	94-1006	93-98	4,1	-
S	10	5	101,3	93,8	1,6	1,7	5,2	3,9	93-109	89-101	5,1	4,4
	co-co											
H	22	7	123,9	119,0	1,3	2,3	6,3	6,6	116-134	109-129	5,0	5,6
B	6	2	125,3	120,0	3,6	-	8,9	-	117-1141	118-122	7,1	-
S	10	4	126,5	122,2	2,2	2,3	7,4	4,5	116-136	119-129	5,6	3,7
	n-gn											
H	6	4	114,0	105,3	1,0	3,3	2,5	-	111-118	100-111	2,2	5,5
B	4	1	115,2	113,0	2,8	-	5,6	-	110-121	- -	4,8	-
S	7		116,7	-	0,8	-	2,0	-	113-120	- -	1,7	-
	n-pr											
H	16	5	65,1	60,8	0,9	1,0	3,6	2,3	58-71	57-63	3,9	3,8
B	4	1	65,1	64,0	1,9	-	3,9	-	61-70	- -	6,0	-
S	7	2	64,5	59,5	0,7	-	1,9	-	65-71	59-60	2,9	-

Tabel (continuare)

Seria	N		M		m		σ		Variabilitate		Coef. variab.	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	zy-zy											
H	14	4	132,5	126,5	1,5	2,5	5,7	5,1	124-142	122-133	4,3	4,0
B	4	1	136,5	130,0	2,3	—	4,6	—	132-143	— —	3,4	—
S	9	2	136,9	123,5	2,1	—	6,4	—	125-146	122-125	4,7	—
	lung. nas											
H	15	5	47,9	46,0	1,0	—	3,9	2,0	42-54	43-48	8,1	4,3
B	4	1	48,7	48,0	0,9	—	1,9	—	46-50	— —	4,0	—
S	7	2	50,7	46,0	0,8	—	2,5	—	48-54	44-48	4,1	—
	lățime nas											
H	15	5	24,5	24,6	0,4	1,3	1,7	2,9	22-28	21-28	0,3	—
B	4	—	25,5	—	0,7	—	1,3	—	24-27	—	5,0	—
S	7	1	24,5	25,0	—	—	0,1	—	23-25	24-26	5,4	—
	orbite lățime											
H	17	5	40,3	39,8	0,3	—	1,3	—	39-42	39-41	—	—
B	4	2	41,2	39,5	0,7	—	2,1	—	39-43	39-40	—	—
S	11	2	41,3	39,5	—	—	2,2	—	38-44	39-40	—	—
	înălțime orbită											
H	18	5	31,9	32,2	0,4	—	1,9	—	28-35	32-33	6,0	—
B	4	1	31,2	34,0	0,6	—	1,3	—	30-33	—	4,1	—
S	10	2	32,4	30,0	1,0	—	3,2	—	28-38	28-32	10,0	—
	Unghi n-pr											
H	12	5	87,3	88,8					85-91	85-95		
B	3	1	87,6	89,0					87-93	—		
S	7	2	89,0	89,0					84-93	86-92		
	Unghi sn-pr											
H	12	5	84,8	86,2					79-90	75-96		
B	3	1	87,6	87,6					83-91	—		
S	7	1	83,8	84,0					76-91	83-85		
	Înălț. ram. mand.											
H	10	4	57,4	50,7	1,4	1,7	4,5	3,5	51-66	49-56	7,8	6,9
B	4	2	56,5	52,5	0,8	—	1,7	—	54-58	51-54	3,1	—
S	8	—	53,7	—	3,3	—	6,5	—	49-62	—	15,3	—

Tabel (continuare)

Seria	N		M		m		σ		Variabilitate		Coef. variab.	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
	Lătime ram. mand.											
H	11	4	29,6	30,0	0,9	0,9	3,1	1,9	25–36	29–33	4,0	6,3
B	4	2	30,0	29,0	1,0	—	—	—	29–31	28–30	—	—
S	8	—	30,2	—	1,0	—	2,3	—	29–34	—	7,0	—
	Indice cranian											
H	25	6	84,5	82,0	0,7	2,2	3,4	6,1	76,9–91,6	76,1–90,3	4,1	7,5
B	6	2	83,2	86,1	1,8	—	4,5	—	76,5–87,6	85,3–87,0	5,4	—
S	11	5	87,2	85,2	1,0	1,3	3,4	2,8	79,7–91,0	81,9–87,7	4,0	3,5
H	ba–b/g–op 13 5		78,3	77,5	1,3	2,5	4,7	5,5	73,2–86,1	69,9–84,9	6,0	7,2
B	2	1	82,2	88,4	—	—	—	—	77,8–86,6	—	—	—
S	8	1	76,9	80,7	2,3	—	6,6	—	71,5–85,5	—	8,5	—
H	po–b/g–op 24 6		66,8	67,6	0,6	1,8	3,1	4,5	61,4–74,1	60,2–72,2	4,7	6,7
B	5	2	67,9	69,9	0,7	—	3,7	—	62,3–72,7	68,0–71,9	5,5	—
S	11	4	66,5	68,5	1,1	0,8	3,8	1,5	59,3–71,1	67,1–69,9	5,7	2,2
H	ba–b/eu–eu 13 5		91,9	93,4	1,1	0,8	4,0	1,7	81,4–95,3	90,9–96,2	4,3	1,8
B	2	1	97,9	103,5	—	—	—	—	95,9–100,7	—	7,3	—
S	8	1	88,6	92,4	2,3	—	6,4	—	80,2–99,3	—	6,1	—
H	po–b/eu–eu 24 6		79,3	81,4	0,8	1,4	3,8	3,7	73,2–84,3	77,4–88,5	4,7	4,5
B	5	2	80,6	81,2	0,9	—	2,1	—	78,2–82,6	78,2–84,3	2,5	—
S	11	4	76,2	80,7	1,3	0,6	4,3	1,3	71,5–82,5	79,3–82,1	5,6	1,6
H	ft–ft/eu–eu 23 7		67,7	67,9	0,5	0,6	2,2	1,6	64,3–71,4	64,0–71,2	3,3	2,3
B	6	2	67,5	66,6	0,6	—	1,5	—	64,7–68,8	63,3–70,0	2,3	—
S	10	4	66,1	64,9	6,7	1,3	2,1	2,6	61,9–68,5	61,4–67,3	3,2	3,9
	n–b/arc n–b											
H	26	7	87,3	86,4	0,3	2,6	2,2	6,9	83,1–91,3	82,4–91,5	2,5	8,0
B	6	1	87,3	84,4	1,1	—	2,8	—	84,7–89,6	—	3,2	—
S	9	4	88,6	86,8	0,8	0,8	2,5	1,7	85,2–91,8	84,4–88,1	2,8	2,0

Tabel (continuare)

Seria	N		M		m		σ		Variabilitate		Coef. variab.	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
H	Indice facial											
	5	3	86,0	83,5	2,6	1,5	4,6	2,6	82,5—92,9	74,4—90,0	5,3	3,1
B	4	1	84,4	86,2	1,6	—	3,2	—	81,5—89,0	—	3,7	—
S	7	—	84,6	—	1,7	—	4,5	—	79,4—90,0	—	5,3	—
H	Ind. facial											
	sup.											
H	13	4	49,1	48,1	0,9	1,8	3,0	3,6	45,0—54,2	42,8—50,4	6,1	7,4
B	4	1	47,3	49,2	1,5	—	3,0	—	44,9—51,5	—	6,4	—
S	7	2	49,3	48,1	1,1	—	2,9	—	45,7—51,5	47,2—49,1	5,8	—
H	Ind. orbital											
	15	5	80,6	81,2	1,2	1,0	4,5	2,3	71,1—87,9	78,5—84,6	5,6	2,9
B	4	1	75,1	86,0	1,6	—	3,2	—	70,4—77,2	—	4,2	—
S	8	2	78,6	79,1	1,6	—	4,5	—	68,2—86,3	71,8—87,9	5,7	—
H	Indice nasal											
	7	5	51,2	53,7	1,2	2,5	5,1	5,6	42,5—59,5	46,7—59,6	9,9	1,0
B	4	1	52,3	47,9	0,8	—	1,7	—	50,0—54,0	—	3,2	—
S	7	2	48,5	54,5	1,4	—	3,6	—	44,2—52,1	50,0—59,0	7,5	—
H	ind. lăţ.											
	înălţ./ram.											
H	8	3	53,1	60,6	1,9	—	5,3	—	47,3—62,1	58,9—62,0	10,0	—
B	4	2	52,9	53,5	1,2	—	2,5	—	50,0—55,5	48,3—58,8	4,7	—
S	6	—	54,8	—	3,2	—	6,5	—	49,0—66,6	—	11,4	—
H	ind. go/kdl											
	6	—	84,3	—	0,7	—	1,8	—	82,2—87,5	—	2,1	—
B	4	—	82,9	—	2,5	—	5,0	—	77,9—89,6	—	6,1	—
S	3	—	84,9	—	—	—	—	—	80,6—89,2	—	—	—

T A L I A după Manouvrier

Seria	N		M		m		σ		Variabilitate		Coef. variab.	
	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f	b	f
H	31	5	164,3	155,6	1,0	1,3	5,7	—	150,8—176,2	—	3,4	—
B	9	2	164,8	153,5	1,0	—	3,2	—	155,4—168,7	151,2—155,8	1,9	—
S	14	10	163,5	151,1	1,1	1,4	4,1	4,4	155,4—171,5	145,5—158,8	2,5	2,9

după Trotter şi Gleser

H	31	5	167,7	—	1,1	—	5,9	—	157,0—176,7	—	3,5	—
B	9	2	167,8	155,4	1,1	—	3,4	—	162,9—172,9	152,9—158,0	2,0	—
S	14	10	166,6	153,7	1,3	1,5	4,7	4,8	157,3—174,8	148,6—161,1	2,8	3,1

COMPARAȚIA METRICĂ ÎNTRE POPULAȚIILE VECHI ȘI POPULAȚIILE ACTUALE DUPĂ STANDARDELE GHERASIMOV

• Indici : Cranieni

Cefalii

Cefalii

Nr. Martin	*	N	Seria veche	Seria veche + stand. Ghera- simov	N	Pop. actuală	Diferențe
1	H	25	173,5		100	183,0	-5,5
	B	6	175,2	+16	60	182,9	-8,3
	S	11	175,2		33	182,1	-9,1
8	H	25	146,5		100	154,6	-3,9
	B	6	145,3	+12	60	155,0	-2,3
	S	11	152,8		33	155,1	-9,7
8 : 1	H	25	84,5		100	84,95	+0,9
	B	6	83,2		60	84,97	+2,7
	S	11	87,2		33	85,3	-0,9
9	H	23	99,0		100	109,5	+0,5
	B	6	98,1	+10	60	111,7	+3,6
	S	10	101,3		33	111,6	+0,3
9 : 8	H	23	67,7		100	70,25	+1,4
	B	6	67,5		60	60,1	+1,4
	S	10	66,1		33	71,9	+4,4
20	H	24	116,1		100	130,8	+8,7
	B	5	118,0	+6	60	129,8	+5,8
	S	11	116,0		33	130,8	+8,8
20 : 1	H	24	66,8		100	71,5	+7,1
	B	5	67,9		60	71,09	+6,3
	S	11	66,5		33	71,9	+8,1
20 : 8	H	24	79,3		100	84,5	+6,5
	B	5	80,6		60	83,8	+4,0
	S	11	76,2		33	84,5	+10,5
45	H	14	132,5		100	141,1	-3,4
	B	4	136,5	+12	60	142,9	-5,6
	S	9	136,9		33	142,5	-6,4
47	H	6	114,0		100	125,5	+2,5
	B	4	115,2	+9	60	127,37	+3,2
	S	7	116,7		33	125,6	
47 : 45	H	5	86,0		100	89,2	+4,1
	B	4	84,4		60	89,14	+5,5
	S	7	84,6		33	88,1	+3,713
66	H	8	101,0		100	110,3	-2,7
	B	4	99,0	+12	60	111,013	
	S	6	104,5		33	108,9	-7,6

H = Hangu

B = Buhaiuța

S = Secu

CONSIDERAȚII ASUPRA FAUNEI NEOLITICE DIN VALEA DUNĂRII DE LA CĂSCIOARELE ¹

DE

ALEXANDRA BOLOMEY

Săpăturile de la Căscioarele nu s-au încheiat, iar analiza faunei din această localitate este încă în plină desfășurare. În consecință, articolul de față va avea un caracter preliminar, fără a conține cifre (procente, dimensiuni), care se modifică neîncetat, pe măsura epuizării loturilor cercetate; își propune drept scop numai să atragă atenția asupra uneia dintre cele mai bogate asociații faunistice din neoliticul României și asupra câtorva dintre problemele pe care aceasta le ridică.

Așezarea de la Căscioarele aparține neoliticului târziu, și anume culturii Gumelnița. Resturile de animale descoperite în locuințe provin de la specii comune în mai toate culturile epocii pietrei șlefuite: *Bos taurus* L., *Ovis aries* L., *Ovicaprinae*², *Sus scrofa dom*, *Canis familiaris* L., *Bos primigenius* BOJ., *Cervus elaphus* L., *Capreolus capreolus* L., *Sus scrofa* L., *Equus caballus* L., *Canis lupus* L., *Vulpes vulpes* L., *Martes martes* L., *Castor fiber* L., *Lepus europaeus* PAL., *Pisces*, *Chelonia*, *Aves*. Raportul dintre specii însă este mai neobișnuit, în sensul că animalele sălbatice — respectiv vînatul — precumpănesc în mod hotărîtor asupra speciilor domestice³. Vînat era mai cu seamă cerbul, ale cărui resturi constituie mai mult de $1/2$ din totalul materialului osteologic și ale cărui coarne — fie ele în fragmente mari sau mici — poartă totdeauna dovezi de pre-

¹ Materialul osteologic ne-a fost pus la dispoziție spre studiu de Vl. Dumitrescu, care a condus săpăturile de la Căscioarele, organizate de Institutul de arheologie, și căruia îi mulțumim pentru încrederea acordată.

² În grupul ovicaprinelor au fost încadrate numai piesele mai fragmentare, lipsite de trăsături specifice; cele mai întregi corespund toate caracterelor de *Ovis* (13).

³ În neoliticul României, o situație asemănătoare din acest punct de vedere este cunoscută numai de la Truşeşti (cultura Cucuteni A) (7) și Traian-Dealul Fintînilor (cultura Cucuteni A - B) (12).

lucrare și folosire. La o scară comparativ mult mai redusă, totuși nu de neglijat, erau vînați bourul, mistrețul⁴ și căprioara, după cum se practica și pescuitul, de bună seamă foarte avantajat de apropierea Dunării.

Dintre resturile de animale domestice, cele mai frecvente sînt cele de bou, în timp ce creșterea rumegătoarelor mici (oi-capre) era practic neglijată.

Pentru a ilustra mai exact raportul dintre specii dăm ca exemplu situația din locuința nr. 8: pești 17 piese, broască țestoasă 2, bour 8, cerb 73 (dintre care cca. 50 de fragmente coarne), căprioară 3, mistreț 9, cal 9, bou 18, porc 16, cîine 6.⁵

Nu lipsit de interes este faptul că în stratul superficial (0—0,40 m), pe lângă formele ce apar în locuințe, s-au mai găsit *Ursus arctos* L. (ursul brun) și *Equus (Asinus) hydruntinus* REG. Desigur, acest nivel poate conține materiale mai tîrzii, postgumelnițene; cu toate acestea, nu numai că asociația este formată din aceleași elemente ca în nivelul „Locuințe”, dar ele sînt în raporturi similare în cele două straturi, iar eventuale diferențe dimensionale între oasele din nivelurile I — II nu se observă. Resturile de *Asinus hydruntinus* demonstrează: a) prezența certă a neoliticului în nivelul superficial; b) răspîndirea speciei și în cîmpia Munteniei, nu numai în Dobrogea, unde era cunoscută pînă acum (8), (11); c) persistența ei într-un neolitic avansat, nu numai în cel timpuriu (culturile Criș (3) și Hamangia (9), (11)).

Cu acest prilej subliniem că în necropola gumelnițeană de pe Grădiștea Ulmilor, la Vărăști⁶, tot în stratul de amestec ce suprapune mormintele, s-au găsit în 1960 doi molari inferiori aparținînd acestui asinid.

De pe marginea celor expuse se desprind cîteva probleme a căror discutare nu este dependentă de rezultatele definitive.

1. Din studiile efectuate pe materialul osteologic animal reiese că în așezările culturii Boian principala preocupare era creșterea vitelor, în timp ce vînațoarea poate fi interpretată aproape ca întîmplătoare (6), (8), (10). Iată că, în așezarea de care ne ocupăm, situația este radical schimbată, deși cultura Gumelnița „a luat naștere pe fondul Boian”⁶. Nu avem pretenția să generalizăm, cu atît mai mult cu cît, în cealaltă

⁴ Dacă se admite că în culturile neolitice singura rasă de porc domestic era *palustris*, caracterizată prin dimensiuni foarte mici, atunci aproape toate resturile de Suidae de la Căscioarele ar trebui atribuite mistrețului (de bună seamă, cu excepția pieselor imantile și juvenile, totdeauna incerte), ele depășind pragul dimensional maxim al porcului palafitelor. După părerea noastră, aceasta este puțin plauzibil, de aceea am procedat totuși la o separare mistreț-porc, ținînd cont de robustitatea și compactitatea oaselor.

Este, de altfel, un fapt admis pentru întregul neolitic (chiar și pentru fazele sale tîrzii), că separarea bour-bou și mistreț-porc întîmpină dificultăți, deoarece, pe de o parte, procesul domesticirii era la începutul său, iar pe de altă parte încrucișările dintre animalele domestice și indivizii sălbatici erau foarte frecvente (1), (2), (4). Un asemenea fenomen trebuie să se fi petrecut în mod curent la Căscioarele, dat fiind biotopul extrem de propice mistrețului (pădure și zonă de mlaștini). Puținele piese ce intră în limitele dimensionale ale lui *Sus scrofa palustris* RÜT, chiar atunci cînd sînt epifizate, prezintă (cel puțin pînă acum, după examinarea unui lot de cca. 180 de fragmente de oase lungi) o suprafață poroasă care indică stadiul tînăr-adult.

⁵ Săpături conduse de Eugen Comșa de la Institutul de arheologie.

⁶ *Istoria Romîniei*, vol. I, București, Edit. Acad. R. P. R., 1960, p. 58.

ășezare gumelnițeană din care resturile animale au fost prelucrate — aceea de la Tangîru (10) — speciile sălbatice continuă să dețină un procent foarte scăzut. Situația de la Căscioarele caracterizează deocamdată numai comunitatea stabilită acolo, care a găsit în mediul înconjurător un factor cum nu se poate mai favorabil pentru practicarea intensă a vînătoare și pescuitului.

2. Acest mediu înconjurător cuprindea, fără îndoială, păduri întinse ; dovada o fac cerbul și căprioara în primul rînd, ca și bourul, mistrețul și castorul, pentru care apropierea dintre apă și pădure reprezintă condiții optime de viață ; cu toate că înaintează și spre locuri mai deschise, lupul, vulpea și jderul își au și ei viața legată de vecinătatea pădurilor.

3. În condițiile unui biotop bine împădurit se naște întrebarea : ce caută calul — animal de stepă — prezent nu prin resturi sporadice, ca în alte așezări neolitice, ci în cantitate mare, aproape egală cu a boului și porcului ? Chiar dacă presupunem că nu departe de zona împădurită s-ar fi aflat terenuri mai deschise, propice hergheliilor de cai sălbatici, unde neoliticii de la Căscioarele și-ar fi desfășurat activitatea de vînători, biotopul nu explică totul deoarece în Ungaria, regiune puțin împădurită chiar și în neolitic, calul lipsește cu desăvîrșire în această perioadă, intratî încît se poate afirma : „... Rezultă că fauna culturii Lengyel reprezintă prima fază de trecere dintre fauna de mamifere a neoliticului și a epocii bronzului, deoarece calul lipsește”⁷ (5)⁸.

Să fi fost domesticit ? Pentru moment aceste întrebări rămîn fără răspuns. Convingerea adînc înrădăcinată la paleontologi și arheologi, după care calculul a fost domesticit abia în epoca bronzului, se poate zdruncina numai în fața unor argumente temeinic demonstrate. Simpla constatare, procentul foarte ridicat de oase de cal în cultura Gumelnița de la Căscioarele, rămîne în sine un fapt interesant, care se cerea menționat.

BIBLIOGRAFIE

1. BOESSNECK J., *Die Tierreste aus der Argissa-Magula vom präkeramischen Neolithikum bis zur mittleren Bronzezeit*, Bonn, 1962.
2. BOESSNECK J. și colab., *Seeberg Burgäschisee-Süd. Die Tierreste*, Acta Bernensia LL, t. 3, 1963.
3. BÖKÖNYI S., *Eine pleistozän-Eselart im Neolithikum der Ungarischen Tiefebene*, Acta Arch. Sc. Hung., t. 4, 1954, p. 9—21.
4. — *Die Vertebratenfauna der Fundorte der Lengyeller Kultur*, vol I, 1960, p. 129.
5. — *Die Wirbeltierfauna der Fundorte der Lengyel Kultur*, vol. II, 1961, p. 104.
6. BOLOMEY AL., *Fauna din așezarea Boian de la Vărăști*, în E. Comșa *Cultura Boian* (sub tipar).
7. HAIMOVICI S., *L'étude de la faune néolithique de Truşeşti*, Ann. Univ. Iași, secția a II-a, t. VI, fasc. 2, 1960, p. 387—395.
8. NECRASOV O. și HAIMOVICI S., *Fauna din complexele Boian de lângă satul Bogata*, Materiale, V, 1959, p. 127—130.

⁷ (Subl. ns.). (5).

⁸ Faptul că în neoliticul din Bulgaria și Grecia calul lipsește nu este concludent, deoarece resturile animale au fost, pînă de curînd, complet neglijate.

9. NECRASOV O. și HAIMOVICI S., *Sur la présence d'une espèce pléistocène d'Équidés — Equus hydruntinus REG. — dans le néolithique roumain*, Ann. Univ. Iași, secția a III-a, t. V, 1959, p. 137—146.
10. — *Étude de la faune de la station néolithique de Tangtru, Dacia*, n. s. III, 1959, p. 561—570.
11. — *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, Materiale, VIII, 1962, p. 175—185.
12. — *Studiul resturilor de faună descoperite în 1959 la Traian*, Materiale, VIII, 1962, p. 261—266.
13. PFUND D., *Neue Funde von Schaf und Ziege aus dem Keltischen Oppidum von Manching*, Studien an vor-u. frühgeschichtlichen Tierresten Bayerns, 1961, XI.

CERCETĂRI ANTROPOLOGICE ASUPRA AROMÎNILOR DIN ALBANIA

DE

OLGA NECRASOV

Literatura de specialitate cuprinde cîteva studii consacrate antropologiei albanezilor. Nu cunoaştem însă nici o lucrare care să se refere la particularităţile fizice ale micului grup etnic format din aromîinii care locuiesc în această ţară.

E adevărat că există unele date antropologice asupra altor grupe de aromîni. Ele apar pentru prima oară în nota lui J. Deniker asupra populaţiei dalmatine (1886). Ceva mai tîrziu, găsim informaţii asupra istroromînilor într-o lucrare a lui U. Vram (1903), precum şi într-una a lui A. Schuck (1913). Mai recent, Hasluck şi Morant (1929) studiază, printre altele, şi o serie de aromîni din Macedonia de sud, iar Schade (1958) cercetează, alături de alţi macedoneni, şi o mică serie de aromîni din Macedonia răsăriteană. Toate datele lui Schade au fost apoi prelucrate după metodele şcolii poloneze de B. Miszkiewicz (1961). În fine, A. Puleanos, în lucrarea sa referitoare la *Antropologia Greciei* (1961) oferă şi cîteva informaţii asupra aromînilor din această ţară.

Toate aceste referinţe sînt însă destul de fragmentare, obţinute fie pe serii mici, fie pe serii amestecate — aşa cum sînt, de exemplu, acelea ale lui Schade, care studiază o serie de 96 de „aromîni”, formaţi în realitate din aromîni şi karakaceani, grupaţi împreună, probabil, pe baza unicului criteriu al genului de viaţă. În plus, majoritatea acestor date se referă cu precădere la aromîinii din Macedonia iugoslavă sau grecească, aproape de loc la cei din Macedonia bulgărească şi de loc la cei din Albania.

Iată de ce se impune reluarea sistematică a studiului antropologic al acestei populaţii interesante, care, convieţuind de demult cu alte populaţii din Peninsula Balcanică, continuă să păstreze totuşi dialecte romî-

nești. Am inaugurat aceste cercetări, în 1960, printr-o călătorie de studii în Albania, care din nefericire nu a putut dura decât 3 săptămîni. Cu toate acestea, și cu toate că întreaga cercetare, inclusiv înscrierea datelor personale și fotografierea, a trebuit să fie realizată de o singură persoană, totuși, grație sprijinului eficient acordat de Secția de etnografie a Universității din Tirana (în special de către șeful de secție Rrok Zojși și cercetătorul Hasan Qatipi), am putut realiza un material relativ abundent, atît referitor la aromîni, cît și la albanezi.

Materialul antropologic colectat de noi în cursul acestei campanii de studii pe teren se referă numai la bărbați, dat fiind greutatea extremă de a cerceta femeile aparținînd acestei populații, cu obiceiuri încă patriarhale. Datele privind aromîinii au fost obținute în Elbasan și Korcea, precum și în satele Drenova și Boboștice. Ele se referă la un număr de 122 de indivizi. Cele privitoare la albanezi au fost obținute la Korcea și Shkoder, precum și în satul Gajush din departamentul Brogut të Matit, și se referă la un număr de 75 de indivizi. În această notă ne vom ocupa numai de studiul seriei de aromîni. Socotim lucrarea de față drept o notă preliminară, în speranța de a putea continua cercetările noastre asupra aromînilor, atît a celor din Albania, cît și din restul Peninsulei Balcanice.

Aromîinii din Albania pot fi împărțiți în 2 grupe mari, după genul lor de viață: *aromîni „stabilizați” de mai multe generații*, exercitînd diverse profesii (muncitori, meseriași, agricultori, medici, învățători, profesori etc.) și *aromîni stabilizați în ultimii ani în unele sate albaneze*. Primii au fost cercetați de noi în orașele Elbasan și Korcea, unde ei s-au încrucișat mai puțin cu populația albaneză decît la Tirana sau la Durres. Cei „stabilizați” recent au fost cercetați în satele Drenova și Boboștice, de lîngă Korcea. Un grup din cei ce practică ciobănitul cu oile statului, l-am întîlnit lîngă Valona, unde am putut avea convorbiri cordiale cu ei, vizita locuințele și cunoaște anumite aspecte din modul lor de viață.

Materialul nostru de studiu este compus din 122 de indivizi cercetați, grupați în următoarele serii: pentru aromîinii stabilizați de 2—3 generații, o serie de 44 de bărbați originari din Elbasan și o altă serie de 31 de bărbați din Korcea, ceea ce face în total 75 de indivizi; pentru aromîinii stabilizați în ultimii ani, în urma noilor legiferări, dispunem de o serie de 35 de bărbați din Drenova și 12 din Boboștice, ceea ce face un total de 47 de indivizi. Toți cei cercetați se încadrează în limitele de vîrstă între 23 și 60 de ani.

După înscrierea a o serie de date personale conform cu fișa obișnuită, cercetările pe teren au constatat în măsurarea a 14 dimensiuni (care au servit apoi la calcularea a 11 indici), determinarea a 18 caractere morfologice pe cale somatoscopică și a caracterelor pigmentare (pigmentarea irisului și a părului cu ajutorul scărilor Martin-Schultz și, respectiv,

Fischer-Saller), urmînd apoi stabilirea tipului antropologic, pe baza întregului ansamblu de caractere al fiecărui individ în parte. Întregul material a fost apoi prelucrat biostatistic.

SCURTĂ CARACTERIZARE A SERIEI DE AROMÎNI DIN ALBANIA

Dăm mai jos un rezumat succint al datelor obținute pe plan antropologic pentru seria întreagă, întrucît materialul este destul de omogen.

Statura

Aromînii din Albania se caracterizează printr-o talie predominant supramijlocie (media 1 654 mm), toate categoriile normale ale acestui caracter fiind prezente (variabilitatea : 1 435—1 815 mm).

Regiunea cefalică

Dimensiunile orizontale și indicele cefalic. Circumferința orizontală a capului prezintă o medie relativ mare (56,70 cm). Toate categoriile diametrului său longitudinal sînt prezente. Maximul de concentrare coincide însă cu clasele mijlocie și lungă. Categoriile scurtă și foarte lungă, mai puțin frecventă, sînt aproape egal reprezentate. Media este de 187,31 mm. Diametrul transvers nu prezintă de loc forme foarte înguste, cele înguste sînt extrem de rare, în timp ce formele foarte largi sînt mai bine reprezentate. Maximul de concentrare corespunde clasei mijlocii, precum și celei largi, media fiind 156,59 cm. Date fiind aceste caracteristici ale diametrelor orizontale ale capului, indicele cefalic nu prezintă nici una din categoriile dolicocefale, maximul de concentrare corespunzînd categoriei brahicefale (jumătate din cazuri). Celelalte categorii care constituie a doua jumătate se ordonează după cum urmează : hiperbrahicefalii, mezocefalii, ultrabrahicefalii (acestora din urmă corespunzîndu-le procentul cel mai mic). Media indicelui cefalic (85,04) este brahicefal accentuată.

Dimensiunea verticală a capului este foarte apreciabilă, indicii vertico-longitudinali integrîndu-se aproape exclusiv în categoria hipsicefală, media 68,64 aparținînd acestei clase. Indicii vertico-transversali însă, date fiind particularitățile distribuției pe clase ale diametrului transversal, aparțin cu precădere categoriei metriocefale, categoria tapeinocefală fiind aici mai bine reprezentată decît cea acrocefală. Media este metriocefală (81,19).

Fruntea este de obicei dreaptă sau mijlocie înclinată, frunțile puternic înclinate fiind excepționale. Lărgimea frunții în raport cu diametrul transversal maxim al capului dă un maxim de concentrare în categoria euri-metopă urmată de cea metriometopă. Media este de 69,17.

Conturul neurocraniului este caracterizat printr-o curbă sagitală ușor arcuită sau ușor ascendentă în regiunea creștetului, forma rectilinie fiind extrem de rar întîlnită. *Forma occipitalului* prezintă aproape toate categoriile existente. Este interesant de semnalat însă faptul că, din acest punct de vedere, seriile noastre apar neomogene. În timp ce în seriile provenite din Elbasan și Korcea domină occipitalele moderat bombate și cele

slab aplatizate, seriile de la Boboștice și Drenova prezintă, din contra, un maximum de frecvență a occipitalelor bombate.

Regiunea facială prezintă câteva dimensiuni și proporții caracteristice. Astfel, *lărgimea bizigomatică* este de obicei mijlocie, îngustă sau largă, fiind foarte largă într-un singur caz și niciodată foarte îngustă. Media sa este de 140,17 mm. În comparație cu lărgimea neurocraniului, lărgimea bizigomatică apare îngustă sau mijlocie dezvoltată și foarte rar largă, așa cum rezultă din considerarea indicilor craniofaciali transversali. *Lărgimea etajului inferior al feței*, adică lărgimea mandibulară, este predominant mijlocie în comparație cu lărgimea bizigomatică, categoria îngustă, iar apoi cea largă, fiind însă și ele bine reprezentate. *Înălțimea morfologică a feței* este predominant mijlocie de înaltă sau înaltă. Dimensiunile joase sînt rar întîlnite, iar cele foarte joase, ca și cele foarte înalte, sînt excepționale (media este de 122,03 mm). Dacă considerăm acum cele trei etaje ale feței, constatăm că foarte adeseori etajul mandibular, ca și cel subnazal, sînt relativ joase, în timp ce etajul nazal este în majoritatea cazurilor înalt.

Aceste caracteristici ale principalelor dimensiuni ale feței se reflectă în caracteristicile indicilor faciali. Astfel, în timp ce *indicele morfologic facial* prezintă un maxim de concentrare în categoriile leptoprosopă și mezoprosopă, cea euriprosopă și cea hiperleptoprosopă fiind mai rare, iar cea hipereuriprosopă chiar excepțională, *indicele facial superior* prezintă o frecvență maximă a categoriei leptene și hiperleptene, indicii mezeni fiind mai rari, cei eurieni excepționali, iar cei hipereurieni absenți. Date fiind aceste particularități, media indicelui morfologic (87,63) se situează la limita superioară a categoriei mezoprosope, în timp ce media indicelui facial superior (56,94) se integrează în categoria leptenă și la limita superioară a acesteia.

Forma conturului facial care predomină este cea oval alungită, precum și cea de dreptunghi alungit, suprapus pe un triunghi. Forma rotundă și forma pentagonală sînt extrem de rare.

Pomeții prezintă o dispoziție predominant intermediară, mai rar cu tendință parasagitală și excepțional puternic frontalizată. Relieful lor este de regulă șters. Gonioanele nu sînt puternic dezvoltate, iar ramul orizontal este predominant oblică. Bărbia, bine conturată, este de obicei dreaptă sau proeminentă, mai rar retrasă.

Fanta palpebrală mijlocie de largă, mai rar largă și excepțional îngustă, prezintă de obicei o direcție rectilinie, mai rar ușor oblică.

Nasul este de cele mai multe ori foarte lung și mijlocie de larg. Nasul lung și mijlocie de lung se întîlnește încă relativ frecvent, dar nasul scurt este excepțional. La fel și nasurile largi și foarte largi sînt rar întîlnite, cele înguste apărînd sporadic. Aceste caracteristici ale dimensiunilor nasului dau un indice nazal predominant leptorin. Categoria mezorină este slab reprezentată, cea hiperleptorină este și mai rar întîlnită, categoriile camerină și hipercamerină fiind absente. Media acestui indice este leptorină (63,56).

Forma spinării nasului este de cele mai multe ori convexă. Forma dreaptă este mult mai rar întîlnită, formele ondulată și ușor concavă fiind

aproape excepționale. Rădăcina nasului este de cele mai multe ori mijlociu de înaltă și mijlociu de largă. Rădăcinile adâncite și rădăcinile înalte sînt mai rare, ca și rădăcinile înguste sau largi. Planșeul nazal este cel mai frecvent descendent, mai rar drept și excepțional ascendent. Aripile nasului sînt de obicei mijlocii, mai rar fine sau groase, acestea din urmă întîlnindu-se în special printre indivizii mai vîrstnici.

Urechile mari sînt foarte frecvent întîlnite, urmate ca frecvență de cele mijlocii, urechile mici fiind mult mai rare. Adeseori lobul urechii este voluminos și vîrfurile dezlipite.

Pigmentarea

Pigmentarea predominantă este cea dizarmonică, asociind părul brun cu irisurile de tip intermediar (55,73%). Combinația părului brun cu irisurile închise este întîlnită de două ori mai rar decît precedentă (23,76%), cea tot armonică a părului blond cu irisurile deschise fiind absentă. Combinația părului blond cu irisurile intermediare este excepțional întîlnită (un singur caz), combinațiile părului șaten cu irisurile deschise, precum și a părului șaten cu irisurile intermediare apărînd destul de rar.

Date tipologice

Studiul tipologic al fiecărui individ luat în ansamblul său, ne indică în primul rînd absența tipurilor neamestecate, toți indivizii cercetați prezentînd din acest punct de vedere un amestec de caractere.

Așa cum era și de așteptat în urma analizei făcute asupra caracterelor biometrice și somatoscopice ale seriei întregi, domină caracterele dinarice, ele intrînd în aproape toate combinațiile tipologice identificate. Al doilea loc îl ocupă, din acest punct de vedere, caracterele mediteranide, urmînd apoi, cu o intensitate și mai mică, cele nordice. Trebuie însă subliniat că nici elementele primului nici ale celui de-al doilea nu ajung nici pe departe la importanța aportului tipului dinaric. Elementele aparținînd tipului esteuropid și alpin sînt mult mai puțin frecvent întîlnite. Este interesant de notat și prezența unor rare elemente anatoliene (armenoide). Elementele monogoloide apar doar sporadic.

CONCLUZII

Cercetările noastre, care sperăm că constituie doar un început al studiilor antropologice asupra arominilor, ne arată că atît din punctul de vedere al caracterelor izolate, biometrice și somatoscopice, cît și din punct de vedere tipologic, această mică grupare etnică se aseamănă în linii generale cu populația din țara noastră. În comparație însă cu relativ puținele date ce au fost publicate pînă acum asupra antropologiei populației contemporane din R. P. R. (unde multe regiuni au rămas încă necercetate din acest punct de vedere), arominii din Albania par a prezenta o mai puternică influență mediteranidă și, în schimb, o mult mai redusă influență esteuropidă și alpină. Nu sîntem deocamdată în măsură să interpretăm situația constatată, aceasta necesitînd o extindere a cercetărilor antropologice atît în țara noastră, cît și în ceea ce privește arominii. Pînă la noi

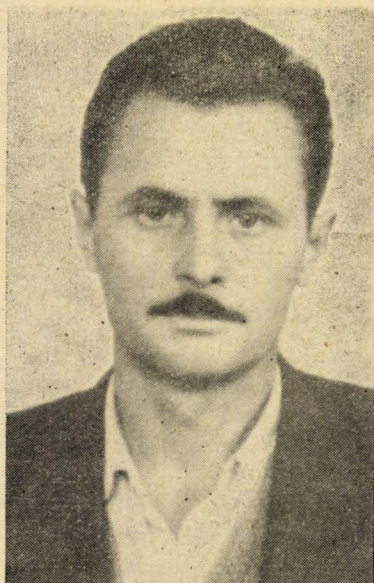

Fig. 1. — *Aromin din Korcea* (n. 1917) (Coccea Cocio) din grupul castranioților
 Indice cefalic : 80,31. Indice vertico-longitudinal : 65,28. Indice vertico-transversal : 81, 29. Indice facial total : 83, 94. Indice facial superior : 56,20. Indice nazal : 57,14. Talia : 1724 mm. Culoarea părului : X. Culoarea ochilor : 8—7. Tipul antropologic : MN.

Fig. 2. — *Aromin din Korcea* (n. 1930) (Spano Pandeale)

Indice cefalic : 86,56. Indice vertico-longitudinal : 68,28. Indice vertico-transversal : 78,88. Indice facial total : 79,02. Indice facial superior : 51,74. Indice nazal : 61,40. Talia : 1700 mm. Culoarea părului : X. Culoarea ochilor : 10. Tipul antropologic : DM.

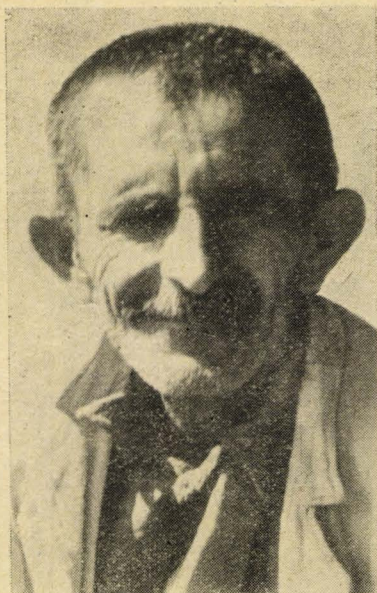

Fig. 3. — Aromin din Elbasan (Buradan Ioachim, n. 1907)

Indice cefalic: 93,54. Indice vertico-longitudinal: 71,93. Indice vertico-transversal: 76,88. Indice facial total: 89,05. Indice facial superior: 56,93. Indice nazal: 63,79. Talia: 1525 mm. Culoarea părului: V. Culoarea ochilor: 13. Tipul antropologic: MD.

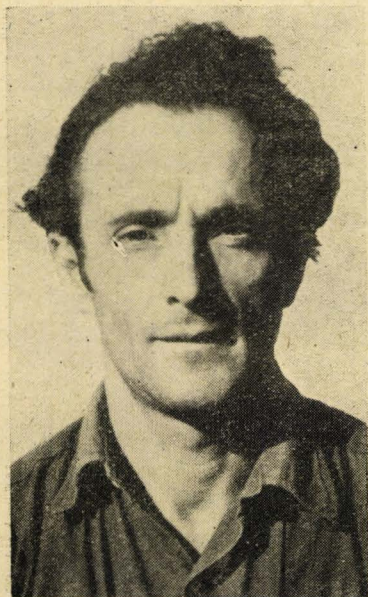

Fig. 4. — Aromin din Elbasan (Paparusi Mihai, n. 1921)

Indice cefalic: 85,08. Indice vertico-longitudinal: 66,85. Indice vertico-transversal: 78,57. Indice facial total: 90,07. Indice facial superior: 56,02. Indice nazal: 52,54. Talia: 1602 mm. Culoarea părului: X. Culoarea ochilor: 7-8. Tipul antropologic: MD.

<https://biblioteca-digitala.ro/> / <https://www.antropologia.ro>

Fig. 5. — Aromân din Elbasan (Popa Gheorghe, n. 1929)

Indice cefalic : 88,14. Indice vertico-longitudinal : 72,88. Indice vertico-transversal : 82,69. Indice facial total : 84,51. Indice facial superior : 54,93. Indice nazal : 53,23. Talia : 1670 mm. Culoarea părului : T. Culoarea ochilor : 2a. Tipul antropologic : ND.

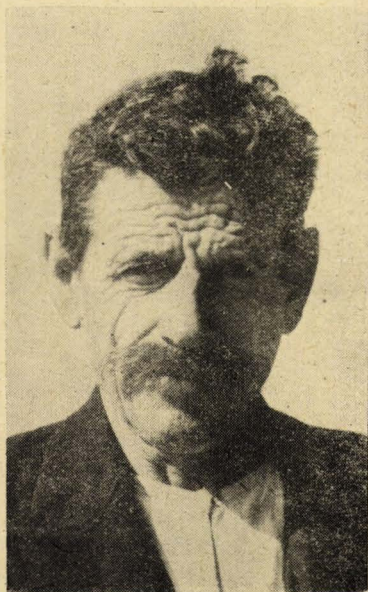

Fig. 6. — Aromân din Elbasan (Becu Vasile, n. 1905)

Indice cefalic : 82,42. Indice vertico-longitudinal : 68,13. Indice vertico-transversal : 82,67. Indice facial total : 90,65. Indice facial superior : 56,11. Indice nazal : 61,67. Talia : 1678 mm. Culoarea părului : X. Culoarea ochilor : 7-9. Tipul antropologic : DN.

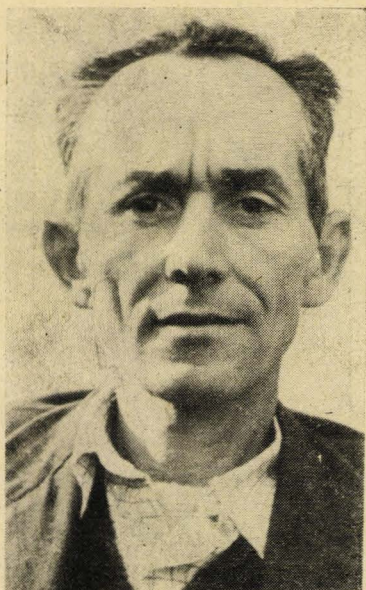

Fig. 7. — Aromin din Korcea (Guși Tanase, n. 1912)

Indice cefalic : 85,64. Indice vertico-longitudinal : 70,17. Indice vertico-transversal : 81,94. Indice facial total : 89,04. Indice facial superior : 57,53. Indice nazal : 60,00. Talia : 1637 mm. Culoarea părului : W. Culoarea ochilor : 11—13. Tipul antropologic : DM.

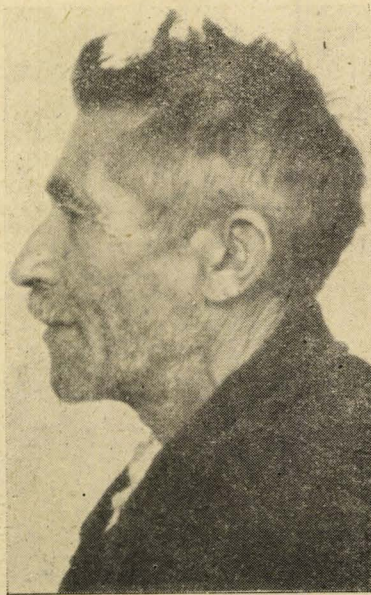
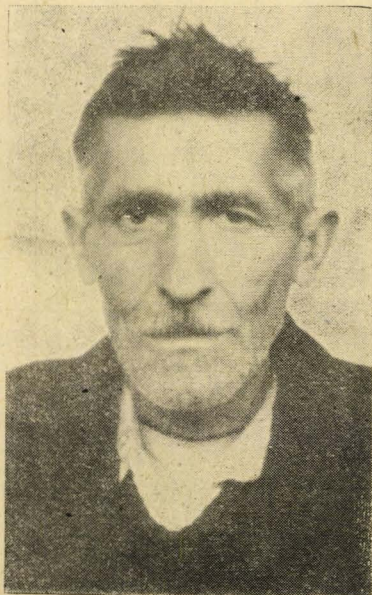

Fig. 8. — Aromin din Korcea (Zguri Toma, n. 1906) (din grupul castranioților)

Indice cefalic : 78,42. Indice vertico-longitudinal : 65,79. Indice vertico-transversal : 83,89. Indice facial total : 90,00. Indice facial superior : 60,00. Indice nazal : 59,00. Talia : 1659 mm. Culoarea părului : W. Culoarea ochilor : 10—11. Tipul antropologic : DM.

Fig. 9. — *Aromân din Elbasan* (Biba Naum, n. 1924)

Indice cefalic: 81,91. Indice vertico-longitudinal: 68,62. Indice vertico-transversal: 83,77. Indice facial total: 89,44. Indice facial superior: 53,52. Indice nazal: 67,27. Talia: 1705 mm. Culoarea părului: U. Culoarea ochilor: 5. Tipul antropologic: DN (Arm.).

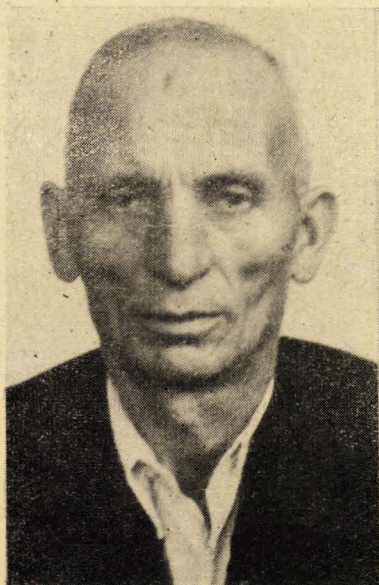

Fig. 10. — *Aromân din Korcea* (Zeciu Ilie, n. 1905)

Indice cefalic: 85,42. Indice vertico-longitudinal: 70,83. Indice vertico-transversal: 82,93. Indice facial total: 84,31. Indice facial superior: 56,21. Indice nazal: 66,67. Talia: 1701 mm. Culoarea părului: T-U. Culoarea ochilor: 2a. Tipul antropologic: ND (Arm.).

concluzii, se poate însă admite că, în ceea ce privește aportul armenoid, el este de origine balcanică, atestând că, cu tot genul de viață al arominilor, care îi izola de populația înconjurătoare, s-au produs totuși unele amestecuri.

Tabelul nr. 1

Principalele date antropometrice referitoare la arominii din Albania

Metrii	min mm	max mm	Media $\pm m$	σ	V
Talia	1 432	1 815	1 654,40 \pm 0,36	5,82	3,81
Circumf. oriz. a capului	528	605	567,00 \pm 0,09	1,43	2,52
G-op	168	210	187,31 \pm 0,20	4,80	2,56
Eu-cu	145	170	156,59 \pm 0,30	4,94	3,15
Po-v	107	143	126,40 \pm 0,36	5,90	4,66
Fl-fl	98	118	107,69 \pm 0,28	4,67	4,33
Zy-zy	128	153	140,17 \pm 0,28	4,72	3,36
Go-go	94	126	107,59 \pm 0,32	5,35	4,97
N-gn	107	135	122,03 \pm 0,34	5,62	4,60
N-Sto	64	91	78,75 \pm 0,26	4,30	5,46
N-Sn	50	66	58,01 \pm 0,19	3,22	5,55
Sn-Sto	11	28	21,24 \pm 0,18	3,00	14,12
Al-Al	30	45	36,86 \pm 0,19	3,16	8,57

Indici

cefalic	77,04	93,57	85,04 \pm 0,21	3,46	4,06
vertico-longitudinal	56,02	76,57	68,64 \pm 0,21	3,44	5,01
vertico-transversal	69,38	89,40	81,19 \pm 0,21	3,50	4,31
fronto-parietal	62,73	77,12	69,17 \pm 0,16	2,69	3,88
fronto-jugal	70,63	87,12	77,27 \pm 0,18	2,98	3,85
jugo-parietal	77,65	95,97	89,93 \pm 0,19	3,14	3,49
mandibulo-parietal	60,65	85,14	69,23 \pm 0,23	3,78	5,46
facial total	73,65	95,45	87,63 \pm 0,23	4,40	5,01
facial superior	44,13	77,14	56,94 \pm 0,24	4,04	7,09
azal	49,21	81,48	63,86 \pm 0,39	6,48	10,14

BIBLIOGRAFIE

1. DENIKER J., *La population de la Dalmatie*, Bull. et Mém. Soc. Anthr., Paris, 1886.
2. HASLUCK M. M. a. MORANT, G. M., *Measurements of Macedonian Men.*, Biometrika, 1929, V, 21.
3. MISKIEWICZ B., *Anthropologische Struktur der Mazedonischen Bevölkerung.*, Mat. i. Prace Antropologiczne, 1961, 62.
4. ПОЛЯНОС А. Н., *Проблемы антропологии Греции в связи с Этногенезом ее народа.*, Moscova, 1960.
5. SCHADE H., *Anthropologische Untersuchungen in Ostmazedonien und Krusevo*, Anthropol. Anz. 1958, 22, 3-4.
6. SCHUCK A., *Ueber die Istro-Rumänen*, Mitt. Anthrop. Gesell. Wien., 1913, XLIII.
7. VRAM, U., *Su alcuni caratteri antropologici dei Cicci*, Boll. Soc. Adriatica di Sc. Nat. in Trieste, 1903, XXI.

REPARTIȚIA TERITORIALĂ A COMPLEXULUI PIGMENTAR ASOCIAT AL POPULAȚIEI REGIUNILOR OLTENIA ȘI HUNEDOARA

DE

H. DUMITRESCU, MARTA CIOVÎRNACHE, TATIANA MACOVEI și R. CÂNCIULESCU

Cercetările antropologice efectuate în cursul anilor 1954—1964 de colectivul Secției de antropologie contemporană, folosind metoda investițiilor de tip complex în scopul definirii tipului fizic al populațiilor de pe teritoriul R. P. R., au prilejuit faptul ca o dată cu stringerea unui important material antropologic informativ să se ajungă și la unele concluzii care să permită cartografierea pe harta țării a acestor caractere antropologice.

Într-o lucrare anterioară¹ au fost prezentate rezultatele privind aspectul unuia dintre componentele complexului pigmentar : culoarea ochilor. În lucrarea de față prezentăm în completare, o dată cu aspectul culorii ochilor, și pe acela al culorii pielii și părului, modul lor de asociere, precum și variațiile regionale ale acestui complex pigmentar.

Este vorba de o populație care în regiunea Hunedoara se află pe un teritoriu cuprins între $46^{\circ} 15' - 46^{\circ} 20'$ latitudine nord și $22^{\circ} 22' - 23^{\circ} 57'$ longitudine est, iar pentru Oltenia de o populație de pe teritoriul cuprins între $43^{\circ} 40' - 45^{\circ} 32'$ latitudine nord și între $22^{\circ} 27' - 24^{\circ} 50'$ longitudine est.

Din literatura de specialitate străină cităm cartografierea aspectului culorii ochilor pe teritoriul țării noastre de către H. Fleischhacker (1) pe o hartă reprodușă și de M. Schaeffer (2) și unde teritoriul regiunilor care fac obiectul studiului de față figurează ca o zonă de interferență între cele două culori extreme : culoarea deschisă a ochilor cu cea închisă.

Lucrarea de față este o contribuție și o completare în același timp a unor fapte pînă în prezent cunoscute doar parțial asupra aspectului complexului pigmentar al populației raportat la teritoriul locuit.

¹ H. Dumitrescu și R. Cănciulescu, *La couleur des yeux et la structure de l'iris dans deux régions de la R. P. Roumanie, Hunedoara et Olténie*, comunicare la cel de-al VII-lea Congres internațional de antropologie și etnologie, Moscova, 3—10 august 1964.

METODE ȘI TEHNICĂ

Lucrarea de față cuprinde un număr de 2 892 de bărbați și de femei în vîrstă între 21 și 55 de ani

Pentru culoarea irisului a fost folosită trusa Martin-Schultz, pentru culoarea părului trusa Martin-Saller, iar pentru notația pielii notația vizuală a culorii din șanțul intermediar sub mîmar și regiunea epigastrică, o dată cu aspectul general al pielii. S-a folosit pentru notarea culorii irisului patru culori: albastru-cenușiu, care reprezintă nuanța deschisă, verde pentru culoarea intermediară și căprui-închis-negru pentru nuanța închisă.

REZULTATE

În cercetările efectuate pînă în prezent analiza procentuală a culorii irisului ne arată — atît pentru regiunea Hunedoara, cît și pentru Oltenia — o frecvență marcată a culorii verzui (intermediară), un procent care variază între 42,7 și 48,0, unele din sate atîngînd un procent mai ridicat decît 50,0 în Hunedoara și un procent de 42,7 — 47,9 în Oltenia. Acestui fond uniform de culoare i se asociază un procent însemnat de culoare castanie a părului și o culoare mai deschisă a pielii în regiunea Hunedoara, pe cînd în Oltenia acestei culori verzui a irisului i se asociază o culoare castaniu închis a părului și o nuanță de un alb-gălbui mai închis a pielii (graficele nr. 1 și nr. 2).

Procentul de culoare deschisă a irisului în Hunedoara se asociază cu o culoare mai deschisă a părului și a pielii, nuanțele de ochi albaștri și păr blond fiind bine asociate cu un procent de 0,63. În Oltenia, asociația aceasta este mai slabă (0,09). Se remarcă un procent destul de ridicat de complex pigmentar (iris și păr) discordant pentru Hunedoara.

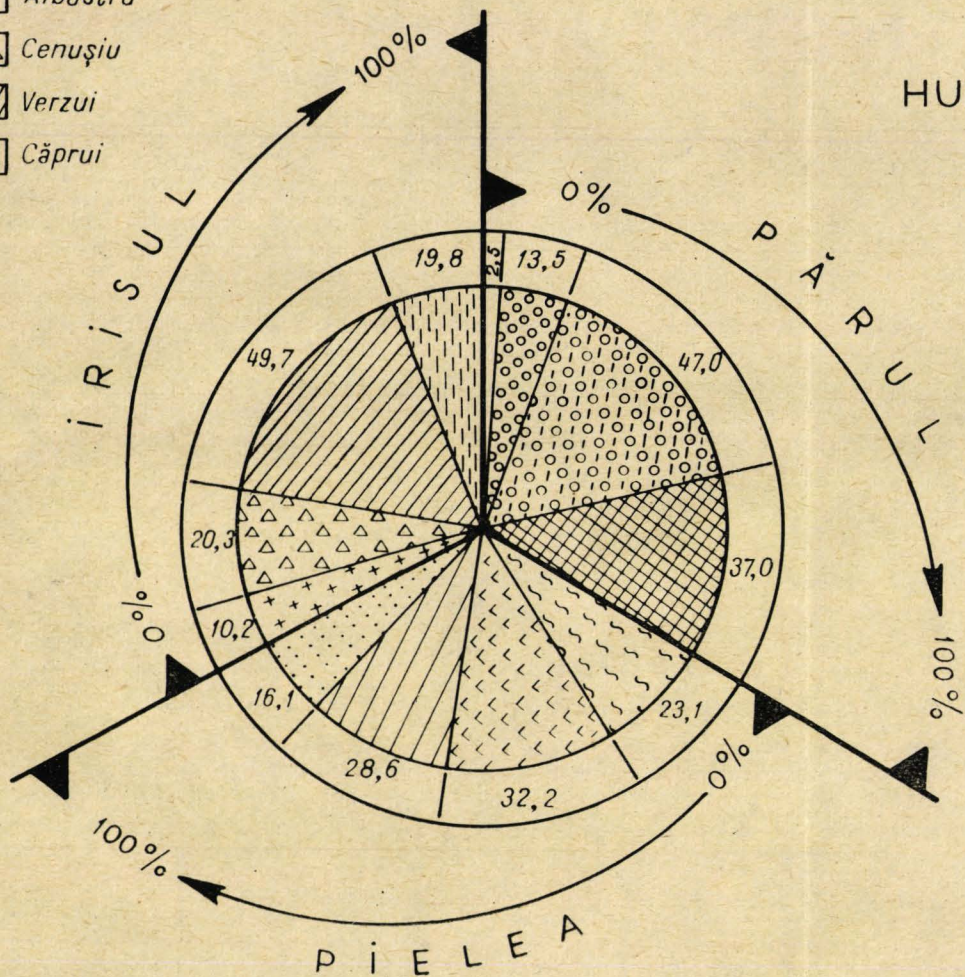
În Oltenia, culoarea închisă a irisului (căprui-negru) se asociază cu o nuanță de culoare închisă a părului (castaniu închis și negru) și o nuanță mai închisă a pielii.

În ansamblul său, din punctul de vedere al complexului pigmentar, populațiile acestor două regiuni se aseamănă între ele prin fondul comun al prezenței culorii intermediare de iris, păr și piele cu un procent ce trece uneori de 50,0, iar pentru rest se deosebesc între ele prin procentul mai ridicat al nuanțelor de culori deschise pentru Hunedoara și de culori mai închise pentru Oltenia. Pe hartă această zonă a complexului pigmentar închis de pe teritoriul oltenesc se oprește în zona muntoasă a Carpaților Meridionali.

Prezența nuanțelor de culori închise pe teritoriul oltenesc se datorește amestecului în mai mare măsură cu elementul mediteranid, iar în regiunea Hunedoara amestecului cu elementul nordic.

İRİSÜL

- +++ Albastru
- △△△ Cenuşiu
- Verzui
- ||||| Căprui

COMPLEXUL PIGMENTAR

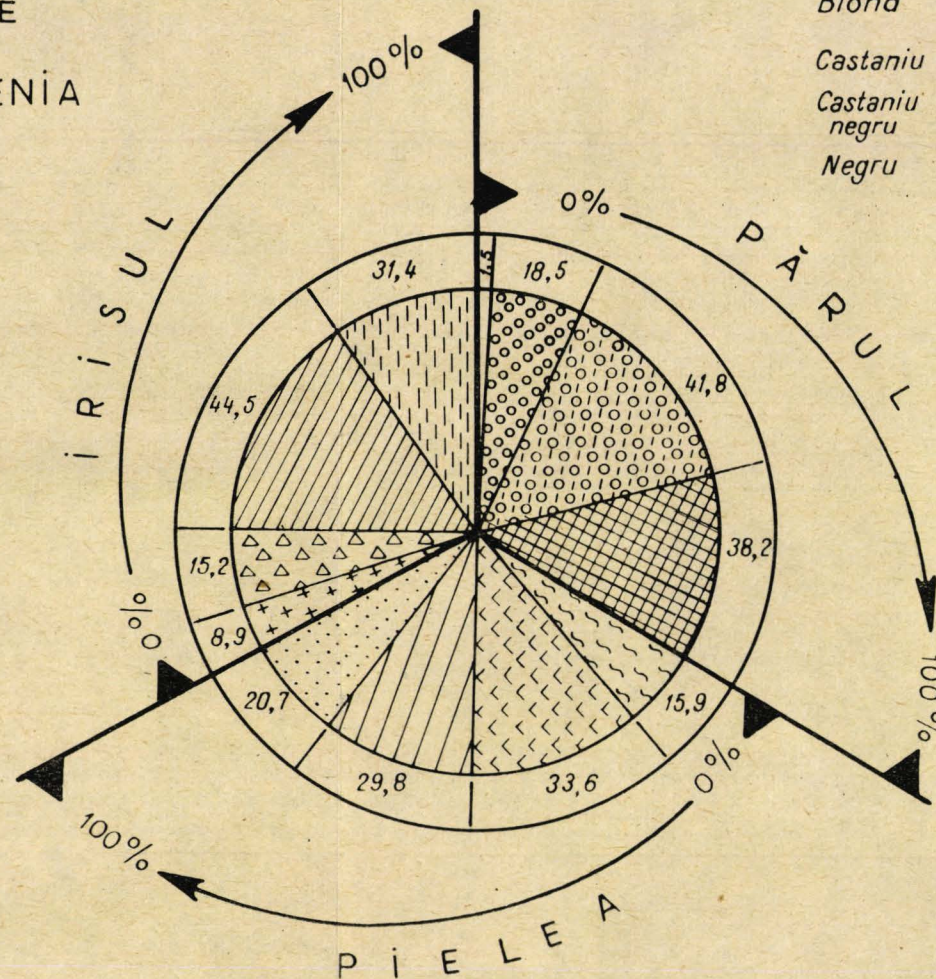
İRİS-PÂR-PIELE
IN REGIUNILE
HUNEDOARA ŞI OLTENIA
TOTAL ♂+♀

PIELEA

- Albă
- Alb-gălbui
- Alb-brună
- Brună

PÂRUL

- Blond
- Castaniu
- Castaniu negru
- Negru

Reg. HUNEDOARA

Reg. OLTENIA

Vom reveni cu noi date de îndată ce vor fi încheiate și cercetările în curs de efectuare în zona litoralului danubian al Olteniei.

BIBLIOGRAFIE

1. FLEISCHHACKER H., *Das Auge der Rassen und Volker*, Stadium Generale, 13, 553—576, 1960.
2. MARTIN—SALLER, *Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung*, Stuttgart, G. Fischer, 1957—1961.
3. SCHAEFFER M., *Augenfarbe und Irisstruktur*, De Genetica Medica, Edit. Inst. Gregorio Mendel, Roma.

VARIABILITATEA SULCUSULUI PALMAR TRANSVERS LA COREENII DIN NAMPHO

DE

MARTA DUMITRESCU-CIOVÎRNACHE și PETRE FIRU

Palma umană prezintă în mod normal o serie de linii sau șanțuri cu direcție transversală și verticală (fig. 1), Pöch (2) și Würth (6), în cercetările efectuate pe embrionii umani, arată apariția liniilor principale palmare în cursul vieții intrauterine, și anume începînd din a 3-a lună și desăvîrșindu-se pînă în luna a 6-a.

Prima, ca apariție, este notată linia F_1 și ceva mai tîrziu liniile F_2 și F_3 , care pot apărea fie concomitent, fie la scurt interval.

În cercetările mai recente, Wendt (5), ocupîndu-se în special de studiul liniilor palmare secundare în concordanță cu studiile efectuate de alți cercetători, arată variabilitatea legată de sex a acestor linii, precum și aceea foarte probabilă legată de vîrstă. Wendt mai atrage atenția și asupra factorilor exogeni, ca de exemplu profesiunea, care ar influența într-un anumit fel aspectul acestor linii palmare; el insistă asupra faptului că variabilitatea liniilor palmare trebuie privită și explicată prin influențele concomitente ale factorilor ereditari și de mediu.

În anumite cazuri, trei din liniile palmare transversale (fig. 2) pot fi înlocuite numai cu două (fig. 3 A și B), și anume liniile de flexiune a policelului și o linie transversală denumită linie simiană sau sulcus palmar transvers.

În antropologie, sulcusul palmar transvers prezintă o importanță majoră, atît din punct de vedere al variabilității sale inter- și intrarasiale, cît și din punct de vedere al asociației dintre acest caracter și calități psihice bine definite (după Walter).

Cercetările privind variabilitatea și transmiterea ereditară a sulcusului transvers palmar prezintă o diversitate de opinii, unii cercetători susținînd ereditatea acestui caracter — Steffens (3), Pöch (2), Würth (6) —; alții, ca M. Weninger și Tilhner, citați după Walter (4), ajung la concluzia că pot exista și forme ereditare și neereditare ale sulcusului transvers.

O concluzie definitivă în această problemă pînă în momentul de față nu este posibilă.

În 1957, Walter, în lucrarea *Zur inter und intrarassischen Häufigkeit der Vierfingerfurche*, prezintă sinteza datelor referitoare la variațiile

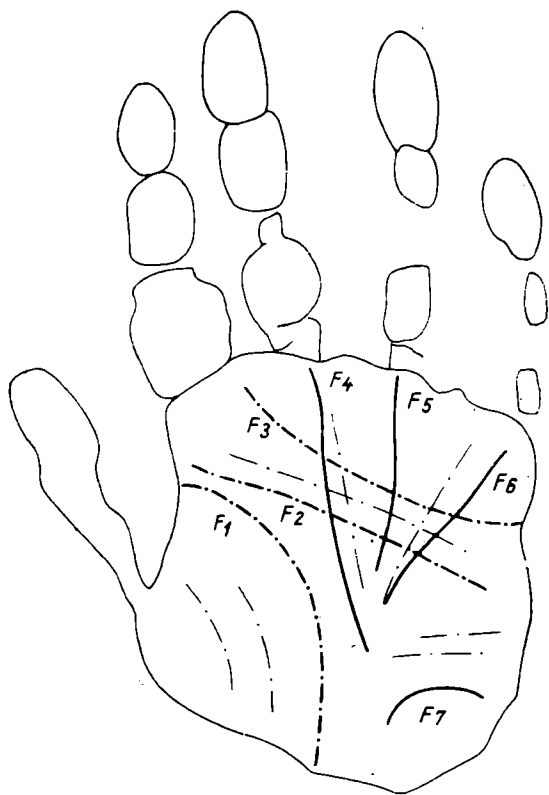

Fig. 1. — Reprezentarea schematică a liniilor palmare la om după Wendt : F_1 = plica de flexiune a police-lului ; F_2 = plica de flexiune a celor 5 degete ; F_3 = plica de flexiune a celor 3 degete ; F_4 = plica de flexiune a mediusului ; F_5 = plica de flexiune a inelarului ; F_6 = plica de flexiune a auricularului ; F_7 = plica de flexiune a hypotenară.

etnice ale acestui caracter, precum și cele legate de sex și de mîna considerată. De asemenea sînt expuse în lucrare și rezultatele privind variațiile acestui caracter în legătură cu starea socială și incidența sulcusului transvers palmar în anumite boli.

În lucrarea de față vom prezenta variațiile sulcusului transvers palmar la populația coreeană din regiunea Nampho, Coreea de nord.

MATERIAL ȘI TEHNICĂ

În lucrare au fost studiate amprente palmare ale unui număr de 194 de coreeni, din care 107 sînt de sex masculin și 87 de sex feminin.

După vîrstă, subiecții studiați sînt astfel repartizați :

Ampreentele au fost recoltate după tehnica obișnuită, cu cerneală tipografică, de către unul din noi (P. Fîru) în anul 1956.

Deoarece între aspectul normal al celor 3 linii transversale și aspectul clasic al sulcusului transvers există forme intermediare, am adoptat în lucrarea de față clasificarea lui Kherumian, citat după Maria S. de Almeida Santos (1), în care se deosebesc următoarele forme :

Forma intermediară tip 1 (fig. 4), în care există o anastomoză transversală care leagă pe F_3 cu F_2 .

Forma intermediară tip 2 (fig. 5), în care anastomoza dintre F_3 și F_2 este mult mai puternică, ea fiind situată mai transversal și forma clasică de sulcus transvers (fig. 3 A și B).

Din materialul studiat lipsesc datele necesare pentru a face o clasificare a subiecților cercetați în funcție de profesiunea exercitată.

REZULTATE

Repartiția procentuală a sulcusului transvers palmar și a tipurilor intermediare după vîrstă, sex și lateralitate la populația coreeană din Nampho este redată în tabelul nr. 1.

Din analiza acestui tabel constatăm :

Forma cea mai frecvent întîlnită pe materialul cercetat este forma intermediară de tip 1 ; forma intermediară de tip 2 și sulcusul transvers arată procente apropiate, însă în timp ce femeile prezintă mai frecvent sulcusul palmar transvers, la bărbați situația este inversată.

Dacă se analizează variabilitatea formelor intermediare și a celor clasice ale sulcusului palmar transvers în funcție de vîrstă, se constată în special la seria masculină pentru forma clasică a sulcusului transvers, ca și pentru forma intermediară de tip 1 o frecvență mai accentuată la vîrsta de 8 și 16 ani, comparativ cu vîrsta adultă.

De asemenea, se constată la seria masculină din Nampho — comparativ cu seria feminină — o frecvență mai ridicată de forme intermediare și clasice ale sulcusului transvers, și acesta îndeosebi pentru formele intermediare.

În privința localizării formelor cercetate la mîna dreaptă, stîngă sau simetric, se remarcă absența cazurilor de simetrie, atît la bărbați, cît și la femei, din categoria de forme intermediare de tip 2. În general, variațiile procentuale privind localizarea formelor intermediare și clasice de sulcus palmar transvers sînt reduse. Cazurile de simetrie și de localizare

Vîrsta	Bărbați	Femei	Total
8 ani	33	30	63
16 „	27	30	57
adultți	47	27	74

Tabelul

Repartiția procentuală a sulcusului transvers palmar și a tipurilor interme

Vîrsta	Sexul	Nr. indivizi	Forma intermediară tip 1			
			Dreapta	Stînga	Simetrie	Total
8	B	33	¹ 3,03±2,5	² 6,05±4,1	⁴ 12,12±5,6	⁷ 21,33±7,1
	F	30	⁰ —	¹ 3,33±3,2	¹ 3,33±3,2	² 6,66±4,5
16	B	27	² 7,40±5,0	² 7,40±5,0	³ 11,11±6,0	⁷ 25,92±8,4
	F	30	¹ 3,33±3,2	² 6,66±4,5	⁰ —	³ 10,0 ±5,4
Adulți	B	47	⁰ —	² 4,25±2,9	¹ 2,12±2,0	³ 6,37±3,5
	F	27	¹ 3,70±3,6	⁰ —	¹ 3,70±3,6	² 7,40±5,0
Total	B	107	³ 2,80±1,5	⁶ 5,60±2,2	⁸ 7,47±2,8	¹⁷ 15,88±3,6
	F	87	² 2,29±1,6	³ 3,44±1,9	² 2,29±1,6	⁷ 8,07±2,9
Total	B+F	194	⁵ 2,56±1,1	⁹ 4,62±1,5	¹⁰ 5,12±1,5	²⁴ 12,36±2,3

nr. 1

diare după vîrstă, sex și lateralitate la populația coreeană din Nampo

Forma intermediară tip 2				Sulcus transversalis			
Dreapta	Stînga	Simetrie	Total	Dreapta	Stînga	Simetrie	Total
3 9,09±5,0	2 6,05±4,1	0 —	5 15,15±6,2	1 3,03±2,5	2 6,05±4,1	2 6,05±4,1	5 15,15±6,2
0 —	2 6,66±4,5	0 —	2 6,66±4,5	1 3,33±3,2	1 3,33±3,2	1 3,33±3,2	1 10,0±5,4
0 —	2 7,40±5,0	0 —	2 7,40±5,0	1 3,70±3,6	1 3,70±3,6	1 3,70±3,6	3 11,11±6,0
1 3,33±3,2	1 3,33±3,2	0 —	2 6,66±4,5	0 —	0 —	1 3,33±3,2	1 3,33±3,2
4 8,51±4,0	2 4,25±2,9	0 —	6 12,76±4,8	0 —	0 —	1 2,12±2,0	1 2,12±2,0
0 —	0 —	0 —	0 —	0 —	1 3,70±3,6	1 3,70±3,6	2 7,40±5,0
7 6,50±2,3	6 5,60±2,2	0 —	13 12,14±3,1	2 1,86±1,3	3 2,80±1,5	4 3,73±1,8	9 8,41±2,3
1 1,14±1,9	3 3,44±1,9	0 —	4 4,59±2,2	1 1,14±1,1	2 2,29±1,6	3 3,44±1,9	6 6,89±2,7
8 4,12±1,4	9 4,62±1,5	0 —	17 8,76±2,0	3 1,54±0,88	5 2,56±1,1	7 3,63±1,9	15 7,73±1,9

Tabelul nr. 2

Frecvența sulcusului transvers palmar la rasa mongoloidă

	Bărbați		Femei		Bărbați + Femei		Autorii	Observații
	Nr. indivizi	% ± m	Nr. indivizi	% ± m	Total indivizi	% ± m		
<i>Mongolizi America</i>								
1. Eschimoși	112	5,9 ± 2,2	26	5,0 ± 4,3	138	5,4± 1,9	Abel Lestrangle	Citat după Walter, 1957
2. Indieni (Quilo)	151	8,6 ± 2,3	167	3,6 ± 1,4	318	6,0± 1,3	Santiana	„
3. Guayaci					42	7,1± 3,9	Mayntzus Qetting	„
4. Yupa					13	15,4±10,0	Geipel	„
<i>Mongolizi Asia</i>								
1. Mangyanii	25	4,0 ± 3,9	3	33,3±27,2	28	7,2± 4,9	M. Weninger	„
2. Igorolii	14	21,4±11,0	15	—	29	10,4± 5,7	„	„
3. Chinezi	100	14,0± 3,4			100	14,0± 3,4	King	„
4. Ilokano	7	—	13	23,1 ±11,7	20	15,0± 6,5	M. Weninger	„
Total 1, 2 și 4	46	8,9 ± 4,2	31	13,1 ± 6,0	77	10,4± 3,5	„	„
<i>Coreeni Nampho</i>	107	8,41±2,3	87	6,89± 2,7	194	7,73± 1,9	M. Dumitrescu și P. Firu	„

la mîna stîngă par a fi mai frecvente decît cele localizate la mîna dreaptă pentru forma intermediară de tip 1 și pentru sulcusul transvers clasic.

Comparativ cu rezultatele cercetărilor privind variabilitatea sulcusului transvers la rasa mongolidă (tabelul nr. 2), coreenii din Nampho se înscriu în limitele variabilității acestui caracter la rasa mongolidă.

DISCUȚIA REZULTATELOR ȘI CONCLUZII

Materialul privind variabilitatea sulcusului transversal palmar la populația coreeană din Nampho arată — în concordanță cu cercetările lui Steffens (3), Walter (4) și alții — o frecvență mai accentuată a acestui caracter la seria masculină, comparativ cu cea feminină, cu toate că nu am obținut și confirmarea statistică a diferențelor observate.

Variațiile procentuale dreapta-stînga și simetrice ale localizării sulcusului palmar transvers pe materialul cercetat nu sînt confirmate statistic; faptul că numai pe unele materiale (Steffens) s-a obținut confirmarea statistică a unei frecvențe mai accentuate a acestui caracter la mîna dreaptă comparativ cu stînga necesită încă dovezi, după cum opiniază Walter.

Constatarea noastră că la seria masculină a coreenilor din Nampho frecvența sulcusului palmar transvers este mai crescută la vîrsta de 8 și 16 ani, comparativ cu cea a adultului, de asemenea, nu poate fi susținută din punct de vedere statistic, observația trebuind să fie verificată pe o serie mai numeroasă.

Comparativ cu frecvențele procentuale ale sulcusului palmar transvers la alte grupuri etnice din cadrul rasei mongolide (tabelul nr. 2) coreenii din Nampho se înscriu în aria de variabilitate a acestui caracter la rasa mongolidă, diferențele procentuale constatate în interiorul rasei nefiind confirmate statistic.

BIBLIOGRAFIE

1. ALMEIDA SANTOS M., *O sulco transverso nos portugueses contribucioos para a estudo da antropologia portuguesa*, vol. VII, fasc. 3, Coimbra, 1960.
2. PÖCH, H., *Über handlinien*, *Mitt Anthropol. Ges. Wien*, 1925, 55, 133—159.
3. STEFFENS, C., *Zur Häufigkeit und Vererbung der Vierfingerfurche*, *Homo*, 1953, 4, 126—129.
4. WALTER H., *Zur inter- und intrarassischen Häufigkeit der Vierfingerfurche*, *Homo*, 1957, 7, 1, 26—34.
5. WENDT G., *Untersuchungen an den Handfurchen des Menschen*, *Homo-Bericht über die 6 Tagung der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie in Kiel*, 1958, 30, 7 bis. 2, 8, 276—277.
6. WÜRTH A., *Die entstehung der Beugefurchen der Menschlichen Hohlhand*, *Zschr., Morph. Anthropol.*, 1937, 36, 187—214.

DISTRIBUȚIA FACTORILOR SANGUINI ȘI SENZITIVI LA POPULAȚIA DIN MICROREGIUNEA MUNCEILOR MUREȘULUI REG. HUNEDOARA

DE

MARIA TIBERA-DUMITRU

Ancheta medico-antropologică a fost terminată în 1961 cu cercetările întreprinse în microregiunea Munceii Mureșului. Aceasta este reprezentată prin populația de pe valea Crișului Alb din comuna Blăjeni și satele vecine, care alcătuiesc Blăjenii de pe Valea Crișului Alb.

Prin situația lor geografică destul de izolată și prin modul de viață mai caracteristic, locuitorii acestor sate sau crînguri, alcătuiesc o ramură mică, a moșilor — locuitori ai munților Apuseni —, și anume moșii crișeni, spre deosebire de moșii arieșeni, care locuiesc între cele două Arieșuri.

Satele se caracterizează prin împrăștierea locuințelor pe dealurile înconjurătoare, ele răsfrîndu-se pe distanțe de km.

Interesul antropologic provine din izolarea geografică a acestor sate, neamestec cu alte naționalități conlocuitoare și cu foarte puține elemente venite din alte regiuni ale țării. Caracteristica principală o constituie gradul de endogamie intrasatală și intraregională.

Pe materialul nostru, din 463 de indivizi originari din com. Blăjeni, 9,5% au în ascendența lor un individ din satele învecinate (Stănița, Buceș etc.), 5,4% din raioanele învecinate (Turda, Cîmpeni) și doar 1,9% din regiuni mai îndepărtate (Iași, Craiova). Datorită strînselor legături matrimoniale atît în interiorul crîngurilor de pe valea Crișului Alb, cît și cu cele cîteva sate situate la marginea acestei văi, materialul a fost studiat global, prezentînd doar în tabel frecvențele obținute pentru fiecare sat pentru a se putea urmări cu aproximație tendința către care se orientează faciesul serologic, deoarece numărul cercetat nu este suficient de mare pentru a putea fi luat în considerație.

Pentru determinările faciesului serologic am avut la dispoziție 571 de indivizi, 463 din com. Blăjeni și crîngurile care o alcătuiesc și restul din satele vecine cu care au legături matrimoniale.

Grupele examinate și tehnica de lucru nu diferă de lucrările anterioare din regiunea Hunedoara. Serurile test ne-au fost furnizate de Centrul de hematologie din București.

Pentru sistemul A B O populația de pe valea superioară a Crișului Alb nu diferă de rezultatele obținute de celelalte cercetări din reg. Hunedoara. De exemplu, grupa sanguină A obține o frecvență medie de 42,3% (vezi tabelul nr. 1). În Țara Hațegului frecvența este 44,2%, în ținutul Pădurenilor 42,9%, Mărginime 44,3% și șesul Mureșului 44,3%. Frecvența grupei B este asemănătoare cu frecvența întâlnită în zonele vestice ale reg. Hunedoara, cu un procent mai mare de grup B (15—17%). În microregiunile estice, prezintă un procent mai redus (12—13%), diferențele nefiind însă semnificative statistic. De exemplu, față de Galda, testul de semnificație este egal $2,63 < 3$. Nici frecvența grupei O (34,9%) nu diferă de rezultatele din celelalte microregiuni, unde frecvența variază între 34 și 39%. Grupa AB obține 4,7 procente.

Din comparația efectuată cu celelalte microregiuni ale reg. Hunedoara nu se observă diferențe semnificative statistic. Diferențele de frecvență nu par să fie decât fluctuații aleatorii. Blăjenii, fiind o populație pronunțat endogamă, se apropie foarte mult de ținutul Pădurenilor și Țara Hațegului (Nucșoara), unde se întâlnește acest fenomen.

Față de cercetările anterioare asupra moților din munții Apuseni (valea Ierii, Turda etc.), se obțin diferențe nesemnificative (vezi tabelul nr. 2), cu excepția moților dintre Arieșe care sînt considerați de majoritatea cercetătorilor ai acestei regiuni, ca adevărați moți constituind o unitate biogeografică (Russu-Abrudeanu).

Din tabelul comparativ al frecvențelor relative se observă diferența semnificativă statistic care provine din creșterea foarte mare a grupei A la moții arieșeni (52,8%), testul de semnificație fiind 15,411, pentru $n = 3$, probabilitatea fiind mai mică decît 0,01, și prin diminuarea relativă a grupei O, pentru care însă testul T este $2,979 < 3$, deci cele două populații de moți din punct de vedere serologic sînt diferite.

Moții Blăjeni, predominînd dinaro-alpinii, sînt o populație de statură mai înaltă, brahi- și hiperbrahicefali, complex pigmentar discordant cu păr de culoare închisă și ochi intermediari, leptorini (1), grupele sanguine predominante fiind A, O și B, pe cînd moții arieșeni, predominant alpino-nordici, sînt de statură mai mică, complex pigmentar discordant, cu păr de culoare închisă și ochi de culoare deschisă, mezocefali, mezo- către leptorini, grupul sanguin predominant fiind A. Deci și pe plan antropologic este vorba de două tipuri diferite cu toată apropierea geografică.

Acestea s-ar putea explica prin clasificarea făcută de I. Papahagi pentru populația de moți, și anume moți și mocani. Moții se pot subdiviza în două categorii: moții propriu-ziși care se ocupă cu industria lemnului și prezintă fenomenul rotacismului, cum sînt moții arieșeni și minerii sau băieșii din împrejurimile Abrudului, în care intră și blăjenii cercetați de noi. Aceștia au fost formați dintr-o populație alogenă și s-au contopit în decursul vremii cu populația autohtonă. Moții dintre Arieșuri constituie o unitate etnică biogeografică care prin neamestecul cu alte naționalități au păstrat mai bine caracteristica lor primitivă. O frecvență similară

pentru grupa A, ca cea obținută la moții arieșeni, se obține în 1936 în comuna Avram-Iancu (54,7), în com. Șanț-Năsăud (60,2) și la Fundul Moldovei (49,5).

Tabelul nr. 1

Frecvența sistemului A B O

Localitatea	Nr.	A ₁	A ₂	B	O	A ₁ B	A ₂ B
Blăjeni	173	77 44,5±3,8	9 5,2±1,7	29 16,8±2,8	50 28,9±3,4	6 3,5±1,4	2 1,2±0,8
Plai	79	29 36,7±5,4	6 7,6±2,9	13 16,7±4,6	24 30,4±5,2	6 7,6±2,9	1 1,3±1,2
Obișșia Sălătruc	66	21 31,7±5,7	2 3,0±2,1	12 18,1±4,6	29 43,8±5,9	—	2 3,0±2,1
Vulcan	41	12 29,3±7,1	1 2,4±0,7	7 17,1±5,8	15 36,6±6,5	5 12,2±5,1	1 2,4±0,7
Total	359	139 38,7±2,5	18 5,0±1,2	61 16,9±1,9	118 32,9±2,5	17 4,7±1,1	6 1,7±0,6
Criș	104	46 44,2±4,8	4 3,9±1,9	11 10,6±3,1	41 39,4±4,8	2 1,9±1,3	—
Sate vecine	108	28 25,9±4,2	5 4,6±0,6	28 25,9±4,2	40 37,1±4,6	5 4,6±0,6	2 1,9±0,4
Total	571	213 37,3±2,0	27 4,7±0,8	100 17,5±1,6	199 34,9±1,9	24 4,2±1,8	8 1,4±0,5

Tabelul nr. 2

Tabel comparativ

Localitatea	Nr.	A	B	O	AB	Testul de semnificație	Autor
Moții arieșeni	924	488 52,8	136 14,7	254 27,5	46 4,9	$T_A=4,05$ $T_0=2,979$ $\chi^2=15,411$ $n=3$ $P<0,01$	Papilian-Velluda
Turda	1 914	896 46,8	335 17,5	555 28,9	128 6,7	$T_0=2,92$ $\chi^2=9,681$ $n=3$ $P<0,05$ $0,02$	Preda Ludu
Valea Ierii	2 032	933 45,9	339 16,7	623 30,7	137 6,7	$\chi^2=3,913$ $n=3$ $P<0,30$ $0,20$	Rîmneamtu

Celelalte grupe sanguine nu au fost cercetate la moșii arieșeni.

Corelarea grupelor sanguine A B O cu tipul antropologic predominant la Blăjeni, nu ne arată diferențe față de media generală. Se observă o frecvență ușor crescută de elemente esteuropide la indivizii de grup B și de elemente mediteranide la cei de grup O și B, fără ca aceste diferențe să fie semnificative $T = 1,09 < 3$.

Pentru subgrupele A_1 , A_2 , menționăm frecvența mai scăzută a subgrupeii A_2 (11,2% din totalul grupei A) față de cercetările anterioare din Hunedoara, care obțin valori mai crescute (11,8—31,1).

Sistemul MN realizează o frecvență relativă de 30,99 procente pentru factorul M, care se înscrie în aria de variație întâlnită în regiunea Hunedoara (23,5% șesul Mureșului—31,3% Țara Hațegului), blăjenii fiind situați către limita maximă a acestei arii.

Frecvența factorului N este mai uniform repartizată pe cuprinsul regiunii Hunedoara, ea variind între 16,7 (Țara Hațegului) și 22,8% (șesul Mureșului), blăjenii realizând 21,2%.

Factorul MN obține 47,8%, frecvența cea mai mică întâlnită în regiunea Hunedoara care variază între 47,8 și 55,3 (Mărginime).

Factorul Rh(D) prezintă la Blăjeni o frecvență mai crescută de indivizi rh negativi (18,04%) (vezi tabelul nr. 3), apropiată de frecvența întâl-

Tabelul nr. 3
Frecvența factorului MN și Rh

Localitatea	Nr.	M	N	MN	Rh	rh
Blăjeni	173	52 30,1±3,5	44 25,4±3,3	77 44,5±3,8	138 79,8±3,1	35 20,2±3,1
Plai	79	16 20,3±4,5	12 15,2±4,0	51 64,6±5,4	67 84,8±4,0	12 15,2±4,0
Obârșia Sălătruc	66	24 36,2±5,9	11 16,6±4,6	31 46,8±6,1	50 75,5±5,3	16 24,5±5,3
Vulcan	41	13 31,7±7,3	6 14,7±5,5	22 53,7±7,8	36 87,8±5,1	5 12,2±5,1
Total	359	105 29,2±2,4	73 20,3±2,1	181 50,4±2,6	291 81,1±2,1	68 18,9±2,1
Criș	104	38 36,5±4,7	19 18,3±3,8	47 45,2±4,9	93 89,4±3,0	11 10,6±3,0
Sate vecine	108	34 31,5±4,5	29 26,9±4,2	45 41,6±4,7	84 77,8±4,1	25 22,2±4,1
Total	571	177 30,9±1,9	121 21,2±1,7	273 47,8±2,0	468 81,9±1,6	103 18,1±1,6

nită în ținutul Pădurenilor (22,5%) și Țara Hațegului (18,95%), regiuni caracterizate, ca și Blăjenii, printr-un grad de endogamie relativă. Rezultatul diferă semnificativ de șesul Mureșului, zonă mai deschisă infiltrărilor alogene, care obține o frecvență mai scăzută (10,3%). În acest caz, testul T este 3,22. Față de media pe țară (14,1%) (4), frecvența obținută la Blăjeni este mai crescută.

Factorul gustativ determinat cu cristale de feniltiocarbamidă aplicat direct pe limbă realizează o frecvență de 16,6% indivizi negustători, care se înscriu în aria de variație din reg. Hunedoara (18,13% Mărginime și 22,9% șesul Mureșului).

Factorul olfactiv determinat cu soluție de cianură de potasiu obține o frecvență foarte redusă de indivizi care nu percep mirosul de migdale (14,3%). Celelalte cercetări realizează frecvențe mai crescute, cuprinse între 19,6 (șesul Mureșului) și 31,9% (Mărginimea Sibiului).

Tabelul nr. 4

Frecvența factorilor gustativ, olfactiv și statusul secretor salivar

Localitatea	Nr.	T	t	Nr	Olf	olf	Nr.	Sc	se
Blăjeni	150	125 83,3	25 16,7	150	125 83,3	25 16,7	173	124 71,7	49 28,3
Plai	68	57 83,8	11 16,2	68	59 86,8	9 13,2	79	63 79,7	16 20,3
Obîrșia Sălătruc	49	36 73,5	13 26,5	49	42 85,7	7 14,3	64	53 82,8	11 17,2
Vulcan	36	30 83,3	6 16,7	36	26 72,2	10 27,8	36	32 88,9	4 11,1
Total	303	248 81,9	55 18,2	303	258 85,1	45 14,9	303	258 85,1	45 14,9
Criș	101	87 86,1	14 13,9	101	91 90,1	10 9,9	104	76 73,1	28 26,9
Sate vecine	101	86 85,2	15 14,8	101	84 83,2	17 16,8	105	75 71,4	30 28,6
Total	505	421 83,4	84 16,6	505	433 85,7	72 14,3	568	424 74,6	144 25,4

Statusul secretor salivar obține o frecvență de 25,4% nesecretori, foarte apropiată de Hațeg (22,5%), Mărginime (25,9%), Pădureni (33,4%).

Din cele expuse pînă acum se observă că faciesul serologic al populației de pe valea Crișului Alb, caracterizată antropologic ca o populație

dinaro-alpină cu multe elemente nordice și mediteranide, se înscrie în aria de variație întâlnită în cercetările din reg. Hunedoara, nu diferă semnificativ de populația de moți din regiunile învecinate, cu excepția moților arieșeni de care diferă semnificativ, dar care și antropologic și lingvistic sînt diferiți.

BIBLIOGRAFIE

1. DUMITRESCU H., GIOVÎRNACHE M. și CĂNCIULESCU R., *Moșii de pe Criș și moșii de pe Arieș (analiză antropologică comparativă)*, comunicare prezentată la Sesiunea de antropologie din 22 iunie 1962.
2. FLOCA O., *Regiunea Hunedoara*, ghid turistic, 1951.
3. PAPILIAN V., VELLUDA C. C., *Cercetări antropologice asupra moșilor dintre arieșe*, Acad. Rom., Mem., sect. șt., Seria a III-a, **XV**, 19, București, 1940.
4. DUMITRU-TIBERA M., *Repartiția grupelor sanguine și a factorilor senzitivi la populația rurală din Țara Hașegului*, Probleme de antropologie, 1961, **VI**.
5. DUMITRU-TIBERA M., *Distribuția grupelor sanguine A B O la români*, Probleme de antropologie, 1963, **VII**.

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL GENETICII CARACTERELOR NORMALE. TORUSUL PALATIN

DE

C. MAXIMILIAN, IOANA POPOVICI și R. POPESCU

După descrierea lui Fox (1806), torusul palatin — nume dat mult mai târziu de Kupffer (1880) (5) — a devenit subiectul a numeroase cercetări de antropologie. S-au emis multiple ipoteze asupra etiologiei, s-a urmărit distribuția geografică și, recent, s-au efectuat cercetări genetice.

Inițial, torusul palatin a fost considerat o formație patologică. Chais-sagnac (1) credea că este un semn precoce de manifestare a luesului terțiar. Corper și Cosman (citați de Lasker) (6) presupun că este un semn de infecție baccilară, iar Lachmann, citat tot de Lasker, un produs al rahitismului.

În același timp s-a arătat că torusul palatin este inegal răspândit printre populațiile contemporane. Deoarece părea mai frecvent la populațiile periarctice, s-a admis că este un caracter funcțional determinat de masticția mai puternică a acestor grupuri umane. Dar aceeași inegală frecvență a fost atribuită și diferențelor rasiale. La această ipoteză aderă și Firu (2). El crede că torusul este un caracter a cărui prezență în satul Bătrina se datorește influențelor nordice și est-europide. Dezvoltarea lui ar fi determinată de hipotiroidia din regiune. În sprijinul afirmațiilor lui aduce rezultatele experimentale ale lui Turai, care a remarcat apariția diverselor hiperostoze în cursul hipotiroidiei.

Un ultim punct de vedere este reprezentat de Moorees (9), Lasker (7), Suzuki și Sakai (11) și Hertel (3). Pornind de la frecvența familială a caracterului, ei presupun că torusul este o trăsătură ereditară.

Diversitatea concluziilor demonstrează că torusul palatin rămâne încă o problemă cu multe necunoscute.

Cercetarea noastră a avut un dublu aspect : antropologic și genetic. Pentru urmărirea celor două laturi ale problemei, am studiat variabilitatea torusului palatin la cele mai mari serii paleoantropologice din colecția Centrului de cercetări antropologice, o mare serie de cranii actuale din

colecția Fr. I. Rainer și două grupe de populații contemporane, una exogamă de pe valea Dunării și alta endogamă din Țara Loviștei, satul Podeni. La ultima am urmărit genetica torusului palatin la 20 de familii cu 156 de membri. Pentru confirmarea concluziei genetice, am urmărit frecvența torusului la 7 perechi de gemeni — 6 monoziгоți și una dizigotă.

REZULTATE

Frecvența torusului palatin în istoria țării noastre.

Torusul palatin este prezent în frecvențe variabile în toate populații-

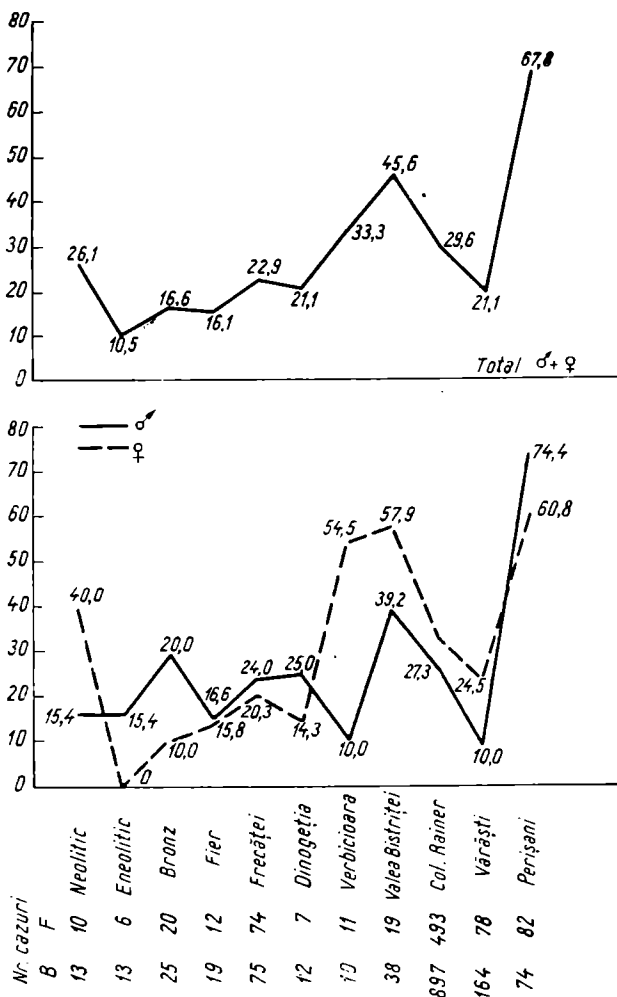

Fig. 1

ile umane ale țării noastre, indiferent de originea rasială și de răspîndirea lor geografică (fig. 1).

Pentru a interpreta semnificația valorilor găsite, am comparat populațiile actuale cu diverse serii, așa cum au fost sistematizate de Martin-Saller.

Italiani	52,0	Polonezi	46,0
Elvețieni	44,9	Francezi	33,6
Laponi	88,0	Aino	30,5
Sud-africani	18,9	Australieni	72,0
Papuași	35,2	Eschimoși	60,0
Indieni nord-americani	14,4	Perua ni	0,2

În comparație cu aceste eșantioane, populațiile noastre se comportă diferit. În timp ce seria de cranii actuale și grupa de la Vărăști — considerind că sînt suficiente statistic — sînt inferioare mediilor europene, seria de la Podeni se apropie de valorile maxime întîlnite în tabelul Martin-Saller. Explicația acestei particularități este probabil legată de factori genetici și o vom analiza mai departe.

TORUS ȘI VÎRSTĂ

Am urmărit pe craniile din colecția Rainer vîrsta la care apar primele torusuri palatine. Începînd de la un an, caracterul este prezent și la băieți și la fete. De asemenea, este constatat și printre școlarii de 7—11 ani de la Podeni. Se diferențiază astfel net de torusul mandibular care apare mult mai tîrziu : un singur caz la 16 ani (10).

Rămîne de discutat corelația dintre gradul de dezvoltare și vîrstă. După Miller și Roch (citați de Hertel) (3), pare să existe o legătură directă, deoarece cele mai multe cazuri de torus moderat le întîlnește în jurul vîrstei de 40 de ani, iar cele mai multe cu torus puternic la 47,5 ani. La o concluzie similară ajunge și Firu (2). Mai mult, el găsește o accentuare a frecvenței torusurilor puternice la indivizi trecuți de 60 de ani, observație pe care o pune în legătură cu supraviețuirea peste 50 de ani a indivizilor cu aparat masticator integru. Totuși, concluziile acestor autori nu sînt unanim admise, deoarece rămîne posibil ca o dată cu încetarea creșterii să înceteze și dezvoltarea torusului palatin, iar gradul de dezvoltare să fie determinat de factori genetici. Datele noastre sînt de acord cu această ultimă ipoteză, fiind sprijinită de prezența unor torusuri puternice la copii de 7—8 ani de la Podeni, de absența unei legături directe între vîrstă și gradul de dezvoltare la craniile din colecția Rainer (fig. 2) și mai ales de marea frecvență a torusurilor puternice în populația endogamă de la Podeni, indiferent de vîrsta indivizilor cercetați.

TORUS ȘI SEX

O serie de date reliefează prezența torusului printre femei.

Datele noastre (fig. 1) nu concordă decît parțial cu aceste constatări și se pare că torusul este prezent în egală măsură la cele două sexe. Observațiile noastre confirmă însă frecvența mai mare a torusului puternic printre femei, observație greu de explicat numai funcțional.

GEN ETICA TORUSULUI PALATIN

Concluziile antropologice trase prin studiul populațiilor, al familiilor și al gemenilor sugerează posibilitatea considerării torusului palatin ca un caracter ereditar. Această ipoteză a fost confirmată de cercetările familiale și de studiul gemenilor.

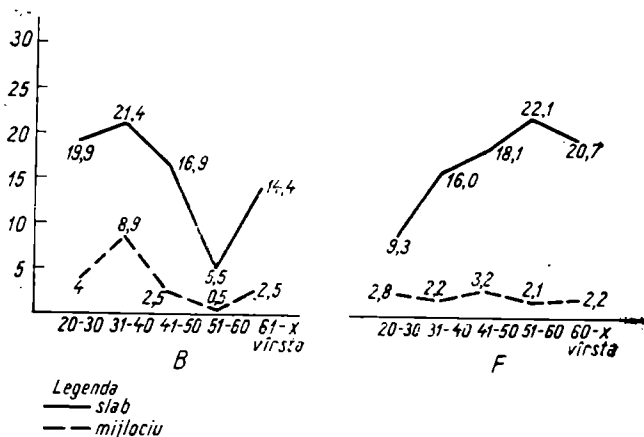

Fig. 2

Stewart a presupus că torusul este un caracter genetic transmis fie dominant autosomal, fie legat de sex. Suzuki și Sakai (11) aderă numai la ultima ipoteză.

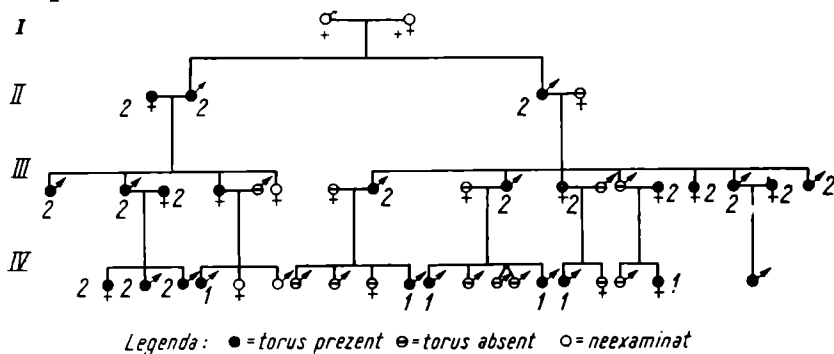

Fig. 3

Cercetarea noastră are un caracter particular, deoarece familiile cercetate aparțin unei regiuni endogame.

Concluziile cercetărilor noastre scot în relief două aspecte: marea frecvență a torusului 67,8% și marea frecvență a torusurilor moderate sau puternic dezvoltate. Marea frecvență se explică prin endogamia populației.

Obişnuit, ambii părinți au gena pentru torus și, ca atare, frecvența așteptată în cazul unei gene dominante 50% este depășită. Analiza pedigree-urilor (fig. 3) duce la ipoteza că modul de transmitere este dominant sutosomal cu penetranță mare. Originea genetică a caracterului este susținută și de studiul celor 7 perechi de gemeni (tabelul nr. 1).

Torusul palatin este astfel un caracter ereditar apărut prin mutații în toate colțurile lumii, la populații îndepărtate rasial. Probabil, gradul de endogamie și de izolare explică valorile mari întâlnite la australieni, la eschimoși și la locuitorii din Podeni. Panmixia aduce o scădere a valorilor.

A doua observație reliefează numărul neobișnuit de mare de indivizi cu torusuri puternice în mijlocul populației de la Podeni (tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 1

	Nr.	Concor- danți	Discor- danți
Monoziгоți	6	6	0
Diziгоți	1	0	1

Tabelul nr. 2

Gradul de dezvoltare	Bărbați Femei				Bărbați Femei				Bărbați Femei			
	1				2				3			
	Nr	%	nr.	%	nr	%	nr	%	nr	%	nr	%
Cranii actuale	244	86,8	157	78,1	34	12,1	37	18,4	3	1,1	7	3,2
Vărăști	7	70,0	16	84,2	2	20,0	3	15,8	1	10,0	—	—
Podeni	19	38,0	15	23,1	27	54,0	35	53,8	4	8,0	15	23,1

Dacă se elimină factorul vîrstă, singura posibilitate de a explica aceste diferențe de dezvoltare între seriile contemporane rămîne cea genetică. Rolul hipotiroidiei nu poate fi implicat, deoarece distrofia endemică tireopată este moderată, iar hipotiroidia clinică practic neglijabilă. Mai mult, chiar la indivizii constituțional hipertiroidieni torusul poate fi foarte puternic.

Se pot admite două ipoteze : gradul de dezvoltare este determinat de o genă cu expresivitate variabilă sau este determinat de homozigoția sau heterozigoția pentru gena respectivă, posibilitate care ar condiționa forme mai puternice la homozigoți decît la eterozigoți. Datele noastre pledează pentru această ultimă ipoteză : în familiile în care ambii părinți au torus, numărul copiilor cu forme puternic dezvoltate este mai mare decît în familiile în care numai unul dintre părinți are caracterul. De asemenea, în sprijinul acestor ipoteze vine numărul mare de indivizi cu torus puternic din regiunile endogame, spre deosebire de majoritatea formelor slab dezvoltate din colectivitățile exogame.

CONCLUZII

Studiul torusului palatin s-a efectuat pe serii paleoantropologice, serii întinse din neolitic pînă în feudalismul tîrziu, pe o mare serie de cranii actuale, pe două populații contemporane, una endogamă și celalaltă exogamă.

REZULTATE

1. În comparație cu diverse populații, valorile întîlnite de noi se situează diferit. În populația endogamă frecvența torusului palatin este 67,8, în timp ce în seria de cranii actuale este 29,6, iar în populația exogamă 21,1.

2. Nu s-a găsit nici o legătură între frecvența torusului și sex și între gradul de dezvoltare și vîrstă. Am găsit torusul schițat la copii de un an și puternic la școlarii de 7—11 ani. Torusul puternic este obișnuit în seriile endogame.

3. Se confirmă că torusul palatin este un caracter ereditar. Urmărit la 20 de familii cu 156 de reprezentanți, torusul palatin pare să aibă un mod de transmitere dominant autosomal. De asemenea, la 6 perechi de gemeni monoziagoți concordanța este deplină.

BIBLIOGRAFIE

1. CHAISSAGNAC, Bull. Soc. Chirurg., Paris, 1851—52, 8, 138.
2. FIRU P., LIVIA STOICA, VL. GEORGESCU și AL., EPURESCU *Studiu odontologic al populației din satul Bătrîna*, în ȘT.-M. MILCU și H. DUMITRESCU, *Cercetări antropologice în ținutul Pădurenilor — satul Bătrîna*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961.
3. HERTEL A., Acta Genet. Med. Gem., 1959, VIII, 3, 313.
4. HOOTON-DUCKWORTH (citată în 3).
5. KUPFFER C., Corr. Bul. Antr. Ges., 1880, 11, 44.
6. LASKER G. W., Hum. Biol., 1957, 19, 217.
7. MARTIN R. u. SALLER K., *Lehrbuch der Anthropologie*, Stuttgart, Edit., G. Fischer, 1961.
8. MILLER S. C. a. ROTH H., J. Am. Dental Ass., 1950, 27, 57.
9. MOOREES C. F. A., *The Aleut Dentition. A correlative Study of dental characteristics in an Eskimoid people*, Cambridge, Harvard Univ. Pres., 1940.
10. SCHMITZER G., MAXIMILIAN C. și POPOVICI IOANA, Com. Acad. R.P.R., 1962, 11.
11. SŪZUKI M. a. SAKAI T., Amer. J. Phy. Anthropol., 1960, 18, 4, 263.

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL FORMEI SOCIALE A OBȘTII SĂTEȘTI. O METODĂ DE RECONSTITUIRE A FAZELOR EI^{*)}

DE

V. V. CAMELEA

Omul apare, se dezvoltă și se perpetuează în cadrul unor forme ~~de~~ viață socială a căror structură influențează asupra evoluției lui biologice. Cunoașterea caracterelor formelor de conviețuire socială în interiorul cărora generațiile se perindă una din alta, biologic și social, prezintă în mod firesc interes pentru adâncirea cercetărilor tuturor disciplinelor care se ocupă de „om” și de „operele” lui, deci și pentru investigările antropologiei.

În cazul antropologiei, pentru nevoile interpretărilor ei, studiul caracterelor formelor de viață socială trebuie astfel efectuat, încît structurile acestora să poată fi cunoscute în toate fazele dezvoltării, deoarece intervenția lor în evoluția biologică a populațiilor se produce de la o epocă istorică la alta în mod schimbat.

Una din formele de viață socială apărute în cursul dezvoltării societății omenești este aceea a obștii satești.

Este o formă de conviețuire umană caracterizată prin aceea că la baza ei stă stăpînirea în „devălmășie” a unui teritoriu folosit de o colectivitate, ca loc de așezare sau ca spațiu alimentară și de muncă, unele părți din teritoriu (pășunea, pădurea, apele) în comun, alte părți (căminele, arăturile, pomii) individual, sub forma unor „locuri” după anumite obiceiuri caracteristice diferitelor etape din evoluția acestei unități sociale, care uneori a fost mai lentă, alte ori mai accelerată, în orice caz în continuă transformare.

Istoric, obștea constituie o comunitate socială specifică etapei de trecere de la societatea primitivă la societatea cu clase. Ea are în conținutul ei elemente aparținînd ambelor formații social-economice, dezvoltarea ei de la forma liberă la cea aservită producîndu-se în direcția ascendentă a evoluției societății (de la primitivism la sclavagism, feudalism etc.).

^{*)} Textul comunicării susținute la cel de al VII-lea Congres Internațional de științe antropologice și etnologice, Moscova, 1964, la Secția „Forme și instituții Sociale”.

Pe măsura progresului social, elementele aparținând formației social-economice inferioare (societății primitive) își micșorează ponderea, dezvoltându-se, în același timp cantitativ și calitativ, elementele unei formații social-economice următoare, superioare (societății cu clase).

Obștea sătească o întâlnim atât la populațiile agricole, cât și la cele pastorale (practicând fie un păstorit sedentar, cantonat pe teritoriul satului, fie chiar pendulator, transhumant) și, de bună seamă, la cele mixte, pastoral-agricole.

În cadrul acestei comunități agropastorale au trăit îndelung, evoluind în unele faze ale ei și relativ lent, aproape toate populațiile vechi, în etapa teritorializării lor. Aceste fapte sînt desigur de reținut, pentru interesul ce-l prezintă îndeosebi pentru interpretările antropologiei fizice.

S-a constatat de asemenea că în condițiile sociale ale obștii sătești s-au constituit numeroase popoare ale lumii, prin contopirea unor grupuri etnice diferite, ceea ce prezintă o importanță deosebită pentru cercetările de antropologie istorică.

Cunoașterea caracterelor concrete ale comunităților teritoriale sătești, așa cum se prezintă și s-a dezvoltat acest fenomen rural în mod real, pe faze, pe teritoriul diferitelor țări, în forme libere sau aservite obștii țărănești, ne ajută deci la lămurirea cauzelor evoluției într-o anumită direcție a unor procese antropologice și la înțelegerea condițiilor sociale în care s-a desfășurat procesul etnogenezei diverselor popoare.

Pe teritoriul României, obștea a evoluat în decursul unui interval destul de mare. Prezența acestei comunități la strămoșii noștri geto-daci rezultă din textul uneia dintre odele lui Horațiu (*Carminium*, 3).

Una din fazele ei caracterizează organizarea inițială a populației românești în forma socială a „satului” (de la latinescul *fossatum*) în care familiile care compun o astfel de unitate stăpînesc teritoriul în devălmășie, comunitate rurală care există pe teritoriul țării noastre în toată perioada în care s-a plămădit poporul român.

Dovezile ce se pot face cu privire la existența obștii într-o formă evoluată, sătească, în această perioadă istorică la grupurile pastoral-agricole teritorializate pe pămîntul României, sînt numeroase, de diferite genuri, unele directe, altele indirecte.

O dovadă care ar putea fi prezentată logic sub forma unui silogism o constituie prezența relațiilor sociale caracteristice obștii la ambele capete ale intervalului în care s-a desfășurat procesul de etnogeneză, înainte de cucerirea Daciei de către romani, deci anterior producerii amestecului acestora cu băștinașii geto-daci, și după ce această contopire a avut loc, chiar mult mai tirziu, după formarea poporului român și a primelor state românești, așa cum rezultă și din conținutul unor documente mai vechi.

O mărturie a existenței obștii în perioada închegării poporului român ne-o fac rămășițele forme direct transmise nouă, dintre care una din variațiile acestor vestigii are în conținutul ei elemente și denumiri ce nu pot proveni decît din faza de evoluție a satului, cînd pe teritoriul României avea loc etnogeneza poporului român, mărturisind și marcînd și locurile

pe care geografic se întâlnea teritoriul acestor obștii și pe care s-au păstrat astfel de supraviețuiri fragmentare.

O altă dovadă a existenței formei de conviețuire umană sub chipul obștii sătești la populația care-și ducea viața pe pământul țării noastre în perioada etnogenezei poporului român o constituie unele pasaje din *Strategiconul* atribuit lui Maurikios (sfârșitul secolului al VI-lea). Asupra acestui text a atras recent atenția P.P. Panaitescu, care l-a și interpretat și publicat în lucrarea sa ¹.

Pe baza acestor mărturii scrise, pe baza prezenței sale la cele două capete ale intervalului etnogenezei, prin elementele și denumirile din chiar vestigiile lăsate, nu încapă nici o îndoială că obștea este colectivitatea etnică social-teritorială în condițiile căreia s-a format poporul român.

Existența obștii în perioada etnogenezei poporului român este desigur întărită și prin faptul că o găsim în forme avînd unele caractere asemănătoare în limitele acestui interval și la alte populații din Imperiul roman de răsărit.

Importanța cunoașterii caracterelor formei sociale a colectivității sătești pentru interpretările antropologiei fizice în general și etnice în special a determinat includerea cercetării ei în planul științific al Centrului de cercetări antropologice al Academiei R.P.R., în care problemă s-au adus și unele contribuții, în cadrul secției de antropologie socială.

1. STUDIUL SOCIOLOGIC ȘI ETNOGRAFIC ASUPRA ULTIMELOR VESTIGII ALE OBȘTII LA ROMÎNI

În ceea ce ne privește, am pornit cercetarea de la capătul de sfârșit al intervalului în care obștea s-a dezvoltat pe teritoriul țării noastre în forme întregi și de rămășițe.

Am început în anul 1934 studiul ultimelor supraviețuiri fragmentare ale obștii, pe care le-am putut studia direct pînă în momentul cînd au fost integrate în noua structură social-teritorială a satului socialist.

La romîni ele sînt denumite *obștii* sau *composesorate*, multe din ele fiind „reorganizate” prin legiuirile societății capitaliste. Am depistat aceste rămășițe, le-am descris caracterele.

O operație de tipologizare și cartografiere a rămășițelor obștii întreprinse pe criteriul cîtorva elemente structurale ne-au dus la concluzia că o varietate provine dintr-o fază mai veche, credem cea „originală” la romîni, sigur „prefeudală”, iar o altă varietate dintr-o fază ulterioară, dintr-o formă mai evoluată.

Deci în urma acestei tipologizări am putut realiza o cronologizare a rămășițelor bazată pe criteriul cîtorva caractere, îndeosebi pe cel al stăpînirii în devălmășie a teritoriului.

Pentru tipul aparținînd unei faze de dezvoltare a obștii în „devălmășie absolută”, pămîntul se stăpînea în mod egalitar pentru toate familiile, după nevoi, pentru o a doua varietate aparținînd unei a doua faze de

¹ Vezi P. P. Panaitescu, *Obștea jărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964.

obște, devălmășia se modifică prin aplicarea unui sistem de „cote-părți” chiar și asupra teritoriului care se folosea în comun (pădure, pășune, ape).

Se înțelege că varietatea ultimă de rămășițe este o mărturie vie a fazei în care obștea în evoluție se apropie de sfârșit.

De menționat că vestigiile aparținând celor două faze din evoluția obștii sâtești la români coexistă de foarte multe ori în cadrul aceluiași sat. Aceasta dovedește că varietățile de rămășițe nu indică diferențieri apărute în răspîndirea geografică a obștii, ci vestigii ale diferitelor structuri avute în această comunitate social-teritorială în dezvoltarea ei istorică.

În intervalul cît am cercetat pe teren această problemă, am putut studia, tot pe bază de observație directă, procesul schimbării relațiilor sociale caracteristice primei varietăți de rămășițe de obște cu devălmășie absolută prin relațiile mai evolute ale obștii cu devălmășie pe cote-părți.

În urma tipologizării rămășițelor am obținut o primă imagine a formelor sociale ale comunității agropastorale din diferitele ei faze de dezvoltare.

Studiul direct al ultimelor supraviețuiri înainte ca ele să dispară definitiv constituie deci unul din procedeele folosite pentru cunoașterea caracterelor obștii în diferitele faze ale evoluției sale.

De reținut că unele din aceste rămășițe au dăinuit pînă în zilele noastre, evoluînd numai în condițiile obștii libere, altele însă mult timp pe sub învelișul feudalismului, al obștii aservite.

Acest prim procedeu folosit în cercetările asupra obștii a făcut obiectul comunicării noastre la cel de-al VI-lea Congres internațional de științe antropologice și etnologice (Paris, 1960).

Expunem de data aceasta cea de-a doua parte a metodei prin care se completează, se compară și totodată se verifică datele obținute prin primul procedeu.

2. RECONSTITUIREA STRUCTURILOR SOCIALE ALE VECHIULUI SAT PE UN COMPLEX DE IZVOARE DE INFORMAȚIE

Dacă ultimele „rămășițe” menținute pînă deunăzi au constituit în trecut forme întregi și fenomen de masă e normal să se pună problema reconstituirii stărilor de odinioară.

Noi am procedat la studiul migălos al reconstituirii evoluției organizării sociale a mai multor sate românești vechi din diferite zone ale țării (Oltenia, Muntenia, Transilvania, Moldova etc.).

Am făcut reconstituiri de-a-ndăratelea (*à rebours*). Am pornit dinspre prezent către trecut, deci de la cunoscut către mai puțin cunoscut. Am folosit observația directă pentru studiul structurii sociale a satului contemporan și observația indirectă — documente, texte și planuri cadastrale (de la diferite epoci), tradiția orală, toponimia etc. — pentru cercetarea vechilor structuri, din care în prezent avem cel mult rămășițe.

Am eliminat pe baza dovezilor de care am dispus tot ceea ce s-a depus în decursul timpului în structura „inițială” a satului românesc, modificînd astfel vechea lui organizare socială sub forma obștii. Am ajuns astfel, prin

aceste reconstituiri executate de-a-ndaratelea de la forma contemporană la vechea structură socială a satului.

Am procedat apoi istoricește, înfățișînd de data aceasta „reconstituirile” în mod cronologic, pornind de la faza inițială a satului către structura lui actuală.

3. FOLOSIREA UNOR SCHEME DE ORGANIZARE TERITORIALĂ ÎN SCOPUL PREZENTĂRII STRUCTURILOR SOCIALE RECONSTITUITE

Activitatea social-economică a grupurilor umane lasă urme pe teritoriul pe care l-a luat în stăpînire.

Transformările intervenite în structura socială sînt „înregistrate” în structura teritorială, ceea ce înseamnă că putem „citi” în aceasta din urmă modificările produse în cea dintîi, că ele oglindesc în fond diferite moduri de producție.

De remarcat că planurile cadastrale nu sînt altceva decît raportarea grafică pe crochiuri, pe scheme, a structurilor teritoriale de la epoca pentru care s-au executat.

Rezultă că putem să ne folosim de astfel de planuri cadastrale pentru prezentarea, în succesiunea lor, a structurilor sociale reconstituite pentru diferite faze ale evoluției satului.

În cercetările asupra evoluției obștii, ne-am folosit în mod frecvent de vechile planuri teritoriale. Uneori, în lipsa acestora a fost nevoie să executăm astfel de schițe sau scheme, făcînd măsurători pe teren, căutînd cu bătrîinii satelor vechile semne, vechile linii prin care se delimitau între ele sectoarele economice și juridice născute de activitatea social-economică și culturală a grupului uman.

Lungimile și lățimile sectoarelor trasate în trecut erau cele consemnate în documente sau mărturisite de starea de fapt de pe teren.

Am făcut istoria de-a-ndaratelea a fiecărui fragment important din structura teritorială a satului. Toate rezultatele obținute au fost transpuse pe scheme de organizare teritorială.

Au fost astfel stabilite structurile social-teritoriale care caracterizează cele două faze principale ale obștii. Întîia fază se caracterizează printr-o devălmășie absolută, cu țineri private definitive sau temporare, în funcție de economia vremii, de tehnica pastoral-agricolă; a doua, printr-o devălmășie pe cote-părți, care s-a aplicat în principiu întregului teritoriu sătesc, chiar și celui folosit în comun (pădurile, pășunea și apele). Am spus în principiu, deoarece s-au mai păstrat în structura celei de-a doua faze a obștii rămășițe din structura fazei primare.

Am realizat în final un „film” din astfel de structuri teritoriale care redau pe cele sociale din diferite epoci de dezvoltare ale staului.

Un astfel de caz important nu numai prin materialele găsite, dar și demonstrativ sub aspect metodologic îl constituie studiul de structură socio-teritorială făcut satului Berivoești-Muscel (vol. II), care a constituit subiectul tezei noastre de doctorat.

4. CONFRUNTAREA RECONSTITUIRILOR CU RĂMĂȘITELE

Ultima etapă a cercetării noastre constă, sub aspect metodologic, în compararea structurilor formelor întregi de obște, realizate prin reconstituiri făcute pe un complex de informație științifică, cu rămășițele acestora, vestigii care se găsesc astfel în situația de „martori” ai stărilor din trecut. De altfel, în „reconstituiri”, când aceste rămășițe se aflau în cadrul formei pe care o mărturiseau, din care în fond proveneau, se înțelege că nu puteau fi deosebite, formînd un întreg cu restul satului.

5. GENERALIZĂRILE TEORETICE

Am cercetat mai multe cazuri concrete de vechi sate românești îndelung evoluuate, stabilind diversele lor structuri social-teritoriale pe baza unui complex de informație științifică.

Pe baza acestor fapte am procedat, în final, la o operație de abstracțizare, de generalizare teoretică, la nivelul celor două faze de evoluție ale obștii. O operație de sinteză sociologică.

Documentele, tradiția orală, toponimia și alte izvoare ne-au oferit însă posibilitatea de a urmări nu numai sociologic, ci și istoric procesul de dezvoltare a satului românesc de la faza de organizare a obștii la cea actuală.

Limitîndu-ne numai la înfățișarea metodei, nu și a rezultatelor obținute prin aplicarea ei, putem spune că aceasta constă din următoarele procedee și etape de lucru :

a) depistarea, observarea directă, descrierea, tipologizarea, cartografierea, fazarea sau cronologizarea varietăților de rămășițe din diferitele forme ale obștii apărute în cursul evoluției ei și al căror conținut social îl mărturisesc ;

b) reconstituirea pe baza unui complex de izvoare de informație a structurilor sociale al unui număr de sate, o cercetare de-a-ndaratele (à rebours) de la forma socială actuală către forma inițială ;

c) realizarea unui „film” din scheme de organizare teritorială din diferite etape de evoluție a satului, care reflectă schimbările progresive în structura socială a vechii obștii, prezentate de data aceasta cronologic ;

d) compararea elementelor celor două principale faze ale obștii cunoscute în urma reconstituirilor cu cele observate direct în ultimele lor rămășițe, care acum sînt luate ca „martori” ;

e) generalizarea teoretică la nivelul fiecăreia din cele două faze ale obștii și ale procesului evoluției ei, pe baza faptelor cunoscute pe calea unor astfel de cercetări sociologice-etnografice și, într-o oarecare măsură, istorice.

Prin această metodă, de studiu direct al rămășițelor, combinată cu studiul reconstituirilor realizat pe alte izvoare, apreciem că se poate face încă un pas în cunoașterea caracterelor reale ale obștii satești, arun-

cîndu-se o lumină ceva mai vie și mai directă în clarificarea conținutului social-economic al fazei sale primare, originare la fiecare popor.

Interesul antropologic al cunoașterii caracterelor acestei forme sociale — forțe și relații de producție, instituții etc. — a fost arătat: obștea este unitatea socială în condițiile concrete ale căreia s-au plămădit și s-au dezvoltat pe o lungă perioadă de vreme numeroase popoare, între care și cel român.

BIBLIOGRAFIE

1. DAICOVICIU C., PETROVICI E. et ȘTEFAN GH., *La formation du peuple roumain et de la langue*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963.
2. DEBEȚ G. F., LEVIN M. G. i TROFIMOVA T. A., *Antropologičeskie material kak istočnik izučenia voprosov etnogeneza*, *Sovetskaia etnografia*, 1952, nr. 1, p. 22—35.
3. PANAITESCU P. P., *Obștea jărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964.
4. STAHL H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești* vol. I și II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958 și 1959.
5. CARAMELEA V. V., *Composoralele foștilor iobagi din Țara Oltului*, „Sociologia românească”, a. V, 1943, nr. 1—6, p. 161—173.
6. CARAMELEA V. V., *Satul Berivoești-Muscel*, vol. I, *Obștea moșnenilor*, Clmpulung, 1946.
7. CARAMELEA V. V., *Contribution ethnographique concernant les vestiges de la communauté villageoise primitive chez les Roumains*, în *VI-e Congrès International des sciences anthropologiques et ethnologiques*, t. II, *Ethnologie*, Paris, 1963.

ESTE EVOLUȚIA FILOGENETICĂ A APARATULUI DENTO-MAXILAR UN FACTOR PATOGENIC ?

DE

P. FIRU

Din paleolitic pînă în neolitic aparatul dento-maxilar a suferit modificări morfologice pentru a se adapta noilor condiții de viață. Caninul se va reduce, dimensiunile molarilor se reduc de asemenea. Mentonul apare ca o consecință a reducerii arcadei alveolare inferioare (2). Forma și dimensiunile orbitei, nasului, torusului supraorbital (5) și ale sinusurilor craniofaciale se modifică de asemenea (6), tot în corelație cu modificările aparatului dento-maxilar.

Reducerea filogenetică a masivului facial de-a lungul secolelor este un fenomen general constatat la toate celelalte animale (*ursus spaeleus*, hiena cavernei etc. (1)). Originea complexă a dinților, ca și dezvoltarea lor precoce în raport cu a maxilarelor, au dus la o reducere filogenetică diferită la dinți și maxilare. Apare astfel în neolitic o incongruență între dimensiunile maxilarelor și ale dinților. Aceste modificări dimensionale duc la modificări morfologice și chiar patologice caracteristice la oamenii neolitici și ai epocii actuale, printre care putem cita :

1. Apariția sistemului dentar elicoidal.
2. Evoluția arcadei alveolo-dentare spre formă eliptică.
3. Modificările condilului mandibular.
4. Reducerea dimensională a dinților și reducerea cuspizilor.
5. Dispariția molarului de minte și cîteodată a incisivilor laterali superiori și al celui de-al 2-lea premolar inferior.
6. Apariția dinților și a tuberculelor supranumerari.
7. Modificarea morfologică a molarilor și consecințele ei patologice.
8. Modificarea raporturilor dentare.
1. Apariția sistemului elicoidal dentar la om în perioada neolitică este o primă consecință a reducerii dimensionale a arcadei alveolare.

Al 2-lea și al 3-lea molar inferior nu mai au loc pe arcadă pentru a continua migrarea lor vestibulară în perioada de erupție. Fața ocluzală a celui de-al 3-lea molar are o orientare linguală, iar fața primului molar care a reușit o migrare completă are o orientare vestibulară. Al 2-lea molar are o migrare vestibulară incompletă și fața ocluzală a acestui molar are o orientare intermediară. Fața ocluzală a molarilor începe să ia o formă de elice la omul neolitic și la cel actual. Sistemul helicoidal dentar apare ca un fenomen de adaptare a dinților la reducerea filogenetică a arcadei alveolare, și acest fenomen apare de la începutul neoliticului, caracterizând omul acestei epoci și al epocii actuale.

La arcada superioară fenomenul este invers, al 3-lea molar are o orientare vestibulară, în timp ce primul molar are o orientare orală, pentru a constitui un sistem helicoidal caracteristic. Fenomenul reducerii arcadei continuă în zilele noastre și deseori primii molari nu reușesc să facă migrarea vestibulară (inferioară) sau orală (superioară).

Astfel, apar tulburări de ocluzie în plan transversal și vertical (endognație, supragnație inferioară). Reducerea filogenetică a arcadei alveolare devine astfel patogenă.

2. Evoluția arcadei alveolare spre forma eliptică este o consecință a reducerii arcadei de-a lungul secolelor. 85 % din arcadele alveolare umane ale epocii actuale sînt eliptice și numai 10 % au rămas parabolice (12). La omul din paleolitic arcada parabolică este caracteristică. Forma eliptică a arcadei alveolare oferă mai puțin spațiu dinților, obligîndu-i să fie înghesuiți. Înghesuirea dinților devine uneori patologică, provocînd malocluzii dentare, favorizînd caria dentară apoximală, după cum vom vedea mai tîrziu.

3. Condilul mandibular a suferit de asemenea modificări morfologice, ca o consecință a modificărilor funcționale. Apare un versant convex articular mai important și un altul nearticular posterior (14). Articulația temporo-maxilară devine mai mobilă și în același timp mai laxă, favorizînd în special la femei disfuncții ale articulației temporo-mandibulare.

Modificarea morfologică a condilului mandibular, ca un fenomen de adaptare la modificările morfologice și funcționale ale arcadei și dinților, constituie astfel un factor favorizant în patologia articulației temporo-maxilare (4).

4. Reducerea dimensiunii dinților în timpul evoluției filogenetice este asociată cu reducerea numerică și dimensională a cuspizilor. Primele mamifere euteriene aveau molari cu 6 cuspidi. Actualmente, molarii au 5, 4 și chiar 2 sau 1 cuspidi (16). Formula cuspizilor la omul actual în România este $\frac{2\ 2\ 4\ 4\ 3}{2\ 2\ 5\ 4\ 4}$ (3), reprezentînd o etapă în acest proces de re-

ducere filogenetică a aparatului dento-maxilar. Apariția cuspizilor supranumerari și premolari trebuie considerată ca un fenomen de atavism. Reducerea avansată a cuspizilor reprezintă o formă mai evoluată a acestui fenomen filogenetic, care poate fi considerat de asemenea patologic. Astfel, se vorbește de molarii de mîntie de mică mărime cu un singur cus-

pid (nanism) și se atribuie nanismul incisivului lateral ca o consecință a hipogonadismului.

5. Disparația molarilor de minte și câteodată a incisivilor laterali superiori și al celui de-al 2-lea premolar superior reprezintă un fenomen de reducere filogenetică a aparatului dento-maxilar. Acest fenomen apare la Cro-Magnon complet sporadic; actualmente, cam 25 % din populație nu mai are molarul de minte. La populația noastră procentul variază între 13 și 20, exprimând etapa actuală a acestui proces de reducere filogenetică (7). Disparația incisivului superior lateral este foarte rară și este considerată de altfel patologică, cu toate că este un fenomen de reducere filogenetică. Deseori mugurele molarului de minte se dezvoltă, dar nu are loc pe arcada alveolară redusă. Astfel, molarii de minte, în special cei inferiori, rămân incluși sau dau accidente de erupție (6% din populația coreeană (10)).

Dintre supurațiile perimaxilare 8 % sînt provocate de accidentele ale molarului de minte (1). Trebuie adăugate de asemenea accidentele mecanice, nervoase, tumorale în erupțiile molarului de minte, pentru a avea o privire generală asupra consecințelor reducerii filogenetice a aparatului dento-maxilar.

6. Apariția dinților și tuberculilor supranumerari este considerată patologică. Apariția meziiodensului inclus sau în malpoziție sau chiar în poziție normală pe arcadă este atribuită tulburărilor trofice din timpul dezvoltării incisivilor. Meziiodensul trebuie considerat un fenomen de atavism amintind cei 6 incisivi superiori ai euterienilor. Aceeași situație pentru al 3-lea și al 4-lea premolar, pentru dinții paramolari ai lui Bolk, pentru tuberculii supranumerari ai lui Bolk și chiar ai lui Carabelli, pentru rădăcinile paramolare ale lui Bolk la molarii inferiori (9). Apariția dinților, apariția tuberculilor și rădăcinilor supranumerare pot fi considerate patologice, patologie a cărei etiologie poate fi găsită în evoluția filogenetică a aparatului dento-maxilar.

7. Modificarea morfologică a molarilor contribuie și ea la modificările aspectelor patologice dentare. Molarii omului paleolitic au o bosă vestibulară importantă, care protejează parodonțiul de traumatisme și care permite retenția alimentelor, favorizînd caria dentară cervicală. La omul neolitic și actual nu mai există această bosă vestibulară și parodonțiul este mult traumatizat, favorizînd apariția mai frecventă a parodontopatiei (9). Cariile cervicale frecvente la omul fosil devin mai rare la omul neolitic și actual, datorită dispariției acestor borse; cariile ocluzale și în special aproximale devin mai frecvente la omul actual, ajungînd la un procent de 40 (ocluzale) și 54 (aproximale) (7).

Datorită reducerii filogenetice a arcadelor alveolare, destul de importante în epoca noastră, dinții sînt mai înghesuiți. Punctul de contact devine suprafață de contact care, favorizînd retenția alimentelor, face posibilă localizarea mai frecventă a cariei dentare în regiunea aproximală. Cît despre caria ocluzală, este un fenomen al retenției alimentelor moi în șanțurile intercuspidiene, datorită alimentelor preparate caracteristic populațiilor cu civilizație industrială (13).

Caria dentară aproximală reprezintă o consecință patologică a reducerii neproporționale a maxilarelor și dinților.

8. Modificarea raporturilor dentare, dizarmoniile dento-maxilare sînt o consecință a incongruenței dento-maxilare. În cadrul dizarmoniilor dento-maxilare trebuie menționată și reducerea filogenetică a arcadei alveolare, alături de tulburările de dezvoltare ale acestei arcade.

Reducerea filogenetică a aparatului dento-maxilar continuă și în zilele noastre, ca o consecință a alimentației rafinate din civilizația industrială. Acest fenomen ne prezintă perspectiva incidenței și evoluției afecțiunilor dento-maxilare citate, indicînd în același timp o concepție nouă în tratamentul curativo-profilactic al acestor afecțiuni.

CONCLUZII

Autorul prezintă modificările patologice ale aparatului dento-maxilar din cursul evoluției filogenetice printre care unele pot fi considerate patologice.

Apariția sistemului dentar helicoidal, forma eliptică a arcadei alveolo-dentare, forma condilului mandibular, reducerea dimensiunilor dinților și reducerea numerică a cuspizilor, dispariția molarilor de minte și uneori a incisivilor laterali superiori și a celui de-al 2-lea premolar, apariția dinților și tuberculelor supranumerari, modificările morfologice ale molarilor, modificările rapoartelor dentare, sînt discutate insistînd asupra rolului etiopatogenic a reducerii filogenetice.

Caria dentară aproximală, malocluziile dentare cu înghesuirea dinților, accidentele de erupție ale molarului de minte, sînt afecțiuni în care evoluția filogenetică a aparatului dento-maxilar trebuie inclusă printre factorii etiopatogenici.

BIBLIOGRAFIE

1. BENNEJEANT CH., *Variations dentaires numérique*, P.O.S. Pratique odonto-stomat., Geneva, nr. 448, 449, 450.
2. BOULE M. et VALLOIS H., *Les hommes fossiles*, Paris, Masson, 1952.
3. DĂNESCU N., *Probleme de reducere filică a aparatului maxilar. Reducerea numărului cuspizilor molarilor*, teză de doctorat, București, 1959.
4. DECHAUME M. et FIRU P., *Dysfonctionnement de l'articulation temporo-maxillaire*, Mémoires, Paris, 1961.
5. FIRU P., NATALIA NEAGU și GEORGESCU V., *Contribuțiuni la studiul suturilor craniene*, Probl. de antropol., 1957, nr. 3.
6. FIRU P., FAUR S. și NEAGU N., *Contribuțiuni la studiul antropologic al suturilor craniofaciale*, Probl. de antropol., 1956, nr. 3.
7. FIRU P., LIVIA STOICA, GEORGESCU VL. și AL. EPURESCU, *Studiul odontologic al populației din satul Bătrîna, în Cercetări antropologice în finutul Pădurenilor, satul Bătrîna*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1961.
8. FIRU P., *Variabilitatea morfologică a molarilor*, comunicare la Societatea științelor medicale, secția stomat., 1958.

9. FIRU P., NICOLĂESCU-PLOPȘOR ȘI ADRIANA NEGREA, *Unele aspecte filogenetice ale aparatului dento-maxilar la populațiile vechi de pe teritoriul României*. Sesiunea de antropologie a Academiei R.P.R., iunie, 1962.
10. FIRU P. ȘI AN PIONG ROK, *Indicii de morbiditate la copiii de vîrstă școlară în R.P.D. Coreeană*, Stomatologia, 1960, nr. 1.
11. FIRU P. ȘI CORNELIA GALL, *Contribuțiuni la studiul supurațiilor perimaxilare odontogene*, comunicare la Societatea științelor medicale, 1959.
12. FIRU P. ȘI OTTO DAN, *Contribuțiuni la studiul acromegaliei din punct de vedere stomatologic*, Stomatologia, 1958, nr. 1.
13. GONȚEA I., FIRU P. ȘI ZENOVIA IZVORANU, *Alimentația și sănătatea dinților*, Stomatologia, 1961, nr. 1.
14. HARASIM N., FIRU P. ȘI NEAGU N., *Contribuțiuni la studiul condilului bipartit*, Probleme de antropologie, 1959, nr. 4.
15. IZARD G., *Orthodontie (Orthopédie dento-faciale)*, Paris, Masson, 1950.
16. TOPINARD P., *De l'évolution des molaires et prémolaires chez les primates et en particulier chez l'homme*, în *L'Anthropologie*, 1892.

INFLUENȚA FACTORILOR GEOGRAFICI ȘI SOCIALI ASUPRA DEZVOLTĂRII COPIILOR

D¹

MARIA CRISTESCU, MARIA BULAI ȘTIRBU și CONSTANTIN FEODOROVICI

Nota II

În nota precedentă am studiat în două regiuni geografice diferite (o regiune de silvostepă situată la o altitudine ce variază între 50 și 100 m și o regiune subcarpatică cu altitudinea de 400—500 m) momentul instalării pubertății la fete din sate și orașe, precum și corelația acestui fenomen cu unele valori medii absolute de ordin biometric în cadrul seriilor analizate.

În nota de față ne vom ocupa de aceleași aspecte la fetele de naționalitate română din regiunea litoralului Mării Negre, de pe teritoriul țării noastre, repartizate în două grupe: o grupă urbană și o grupă rurală.

Totodată, în această lucrare vom analiza și unele valori medii relative — indicii Rohrer și indicii diametrului bitrohanterian/statură — în mod diferențial la seriile de fete pubere față de cele impubere la aceleași clase de vîrstă.

I. MOMENTUL REALIZĂRII MATURITĂȚII SEXUALE

Grupa urbană

Grupa urbană este formată din 1 202 de fete din orașul Constanța, oraș ce prezintă 156 000 de locuitori. Această grupă a fost separată în două subgrupe: o subgrupă de fete care s-au născut și au trăit pînă în momentul studiului în acest oraș și o a doua subgrupă de fete care s-au născut în sate din alte regiuni ale țării și care s-au stabilit în orașul Constanța la vîrste ce variază între 1 și 7 ani.

Am făcut această separare pentru a încerca să vedem în ce măsură condițiile de viață ale primei etape a copilăriei influențează fenomenul maturizării sexuale la fete.

Dăm în tabelul de mai jos repartitia procentuală a fetelor pubere pe fiecare clasă de vîrstă pentru ambele subgrupe.

Tabelul nr. 1

Vîrsta	Seria de fete originare din orașul Constanța		Seria de fete stabilite în orașul Constanța între 1 și 7 ani	
	Nr. total	pubere %	Nr. total	pubere %
11	143	3,49	39	—
12	126	18,25	32	18,75
13	100	48,00	55	50,00
14	157	87,89	49	87,43
15	172	95,34	64	98,43
16	153	98,08	42	97,00
17	52	100,00	26	100,00

Din citirea acestui tabel rezultă o mare asemănare în ceea ce privește momentul instalării pubertății între cele două subgrupe, fapt bine ilustrat și de tabelul nr. 2, în care am înscris repartitia puberelor după vîrsta la care a apărut prima menstruație declarată de fete.

Tabelul nr. 2

Vîrsta	Seria de fete originare din orașul Constanța		Seria de fete stabilite în orașul Constanța între 1 și 7 ani	
	Nr.	%	Nr.	%
10	10	1,89	4	1,82
11	53	9,11	18	8,21
12	141	24,26	58	26,48
13	227	39,07	81	36,98
14	125	21,51	48	21,91
15	21	3,61	8	3,65
16	2	0,34	1	0,45

Din tabelul nr. 2 se constată că maturitatea sexuală s-a realizat cu maximum de frecvență la vîrsta de 13 ani în ambele subgrupe, cu o diferență de procentaj doar de 3 unități în favoarea primei subgrupe, în schimb însă la vîrsta de 12 ani cea de-a doua subgrupă prezintă un procentaj mai ridicat cu 2 unități. Vîrsta medie a pubertății este aceeași atît la subgrupa fetelor originare din Constanța, cît și la aceea a fetelor stabilite în acest oraș între 1 și 7 ani, și anume de 13,3 ani. Spațiile sigmatice ($\sigma = 4$) indică limitele normale ale vîrstei puberale, minimum pentru

ambele subgrupe fiind de 11 ani și 3 luni, iar maximum de 15 ani și 3 luni. Cazurile retardate întâlnite nu prezintă decît foarte rar tulburări vegetative.

În ceea ce privește sezonul de apariție a primei menstruații se constată un maximum de concentrație vara, al doilea loc în ordinea frecvenței ocupîndu-l iarna.

Grupa rurală

Această grupă este formată din 622 de fete între 11 și 17 ani, care s-au născut și au trăit în satele de pe litoral fără a include aici și stațiunile balneare.

Tabelul nr. 3

Vîrsta	Nr. total	pubere %
11	83	—
12	130	5,38
13	127	21,25
14	118	88,40
15	69	98,00
16	33	100,00

Tabelul nr. 4

Repartiția fetelor pubere după vîrsta primei menstruații

Vîrsta	Nr. total	%
10	1	0,37
11	6	2,24
12	22	8,98
13	105	39,32
14	98	36,32
15	33	11,61
16	2	0,74

Citirea tabelului nr. 3 indică o întîrziere a instalării pubertății în grupa rurală față de cele două subgrupe urbane. Astfel, în timp ce la vîrsta de 13 ani la grupa rurală numai 21,25% sînt pubere, la subgrupa de fete originale din orașul Constanța sînt 48,00%.

Citirea tabelului de mai sus indică faptul că pubertatea s-a realizat cu maximum de frecvență la 13 și 14 ani. Comparînd grupa rurală cu cea urbană se constată că procenteale sînt asemănătoare la vîrsta de 13 ani, însă la vîrsta de 12 și 14 ani ele sînt cu totul diferite. Într-adevăr, dacă în subgrupa fetelor originare din orașul Constanța pubertatea a fost realizată la vîrsta de 12 ani cu un procent de 24,26%, în grupa rurală s-a realizat numai cu un procent de 8,20%. În schimb, la vîrsta de 14 ani un număr mult mai mare de fete vor deveni pubere în grupa rurală (36,32%) față de cea urbană (21,51%). De altfel, repartizînd fetele pubere după vîrsta primei menstruații, nu pe an de vîrstă, ci pe clase de 6 luni, se constată că maximum de frecvență în grupa urbană este situat în clasa de 13 ani — 13 ani și 6 luni, în timp ce în grupa rurală se situează în clasa de vîrstă de 14 ani — 14 ani și 6 luni (ilustrăm acest fenomen prin figura

nr. 1). Vîrsta medie a pubertății este de 14 ani, iar spațiile sigmatice indică următoarele limite normale de variabilitate : 12 ani și 3 luni și 15 ani și 9 luni.

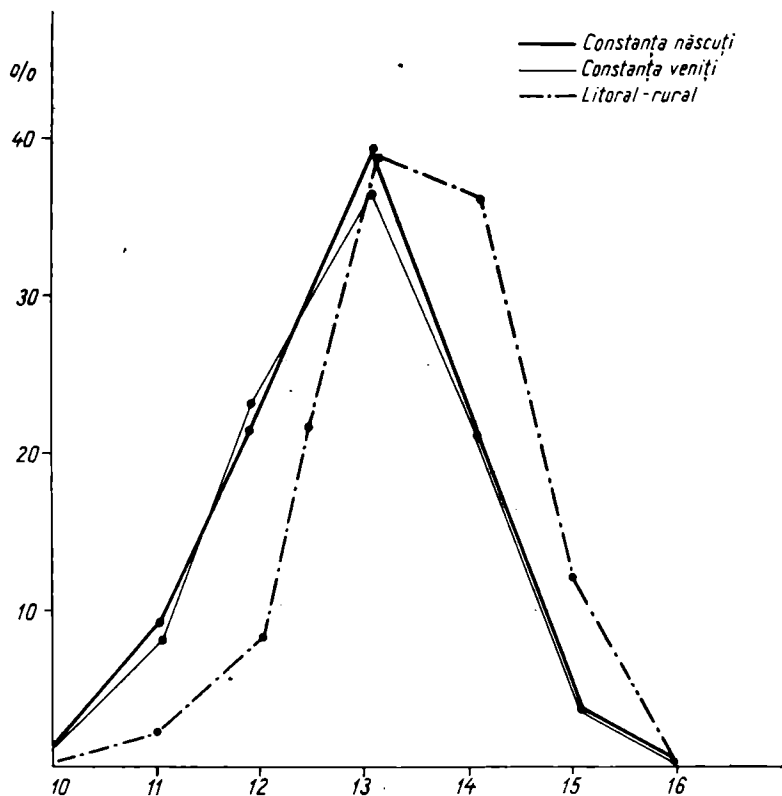

Fig. 1

Referitor la sezonul de apariție a primei menstruații, situația este identică cu cea întâlnită în grupa urbană : cea mai mare frecvență vara, după care urmează iarna.

II. DATE DE ORDIN BIOMETRIC

Analizînd media staturii și greutateii pe diversele clase de vîrstă — atît în cadrul grupelor studiate în nota de față, cît și a celor studiate în nota precedentă — se constată o corelație între momentul instalării pubertății și între valorile staturii și greutateii, în sensul că mediile acestora sînt cu atît mai ridicate la aceleași clase de vîrstă, cu cît avem de-a face cu grupe prezentînd o mai mare precocitate a maturității sexuale (fig. 2).

Astfel, mediile de statură și greutate prezintă valorile cele mai mari la seriile din grupa fetelor originare din orașul Constanța cu pubertatea cea mai precoce (13,30), iar valorile cele mai mici le întâlnim la grupa

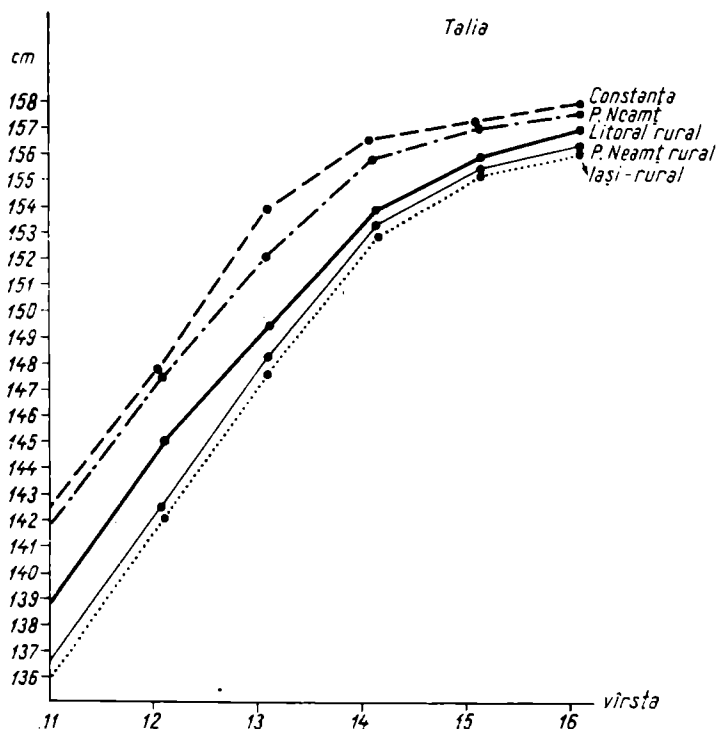

Fig. 2

rurală din raionul Iași, a căror vîrstă medie puberală este cea mai tardivă (14,42). Tabelul ce urmează reflectă acest interesant paralelism.

Tabelul nr. 5

Localitatea	Vîrstă medie puberală	Talía					
		11 ani	12 ani	13 ani	14 ani	15 ani	16 ani
Constanța (oraș)	13,30	142,55	147,57	153,57	156,60	157,21	157,81
P.-Neamț (oraș)	13,63	141,55	147,26	151,73	155,48	156,95	157,11
Litoral (sate)	14,00	138,89	144,89	149,33	153,41	155,38	156,95
P.-Neamț (sate)	14,33	138,81	144,44	148,83	153,19	155,36	156,29
Iași (sate)	14,42	136,03	142,74	147,51	152,97	155,26	155,84

Tabelul nr. 6

Localitatea	Vîrsta medie puberală	Greutatea					
		11 ani	12 ani	13 ani	14 ani	15 ani	16 ani
Constanța (oraș)	13,30	35,72	39,14	43,66	48,60	51,78	53,61
P.-Neamț (oraș)	13,63	35,55	38,89	43,63	47,70	51,37	53,67
Litoral (sate)	14,00	33,41	37,88	41,96	46,73	50,58	53,40
P.-Neamț (sate)	14,33	33,20	37,88	41,94	46,06	50,29	52,83
Iași (sate)	14,42	30,52	35,75	38,26	45,87	50,29	52,24

Analizînd în nota precedentă greutatea, precum și 4 valori dimensionale (statura, înălțimea șezîndă, diametrul biacromial și bicristal), am constatat atît la grupa din silvostepă, cît și la cea subcarpatică, remarcabile diferențe între fetele pubere și impubere aparținînd aceleiași clase de vîrstă, primele prezentînd totdeauna valori medii mai ridicate decît celelalte. Acest fenomen pe care l-am ilustrat atunci prin morfograme de tip Decourt și Doumic îl întîlnim atît în grupa urbană, cît și cea rurală de pe litoral, fapt care întărește caracterul de generalitate al constatărilor noastre anterioare.

Încercînd acum să vedem dacă există diferențe între fetele pubere și impubere aparținînd aceleiași clase de vîrstă, nu numai din punct de vedere al valorilor absolute, dar și al unor valori relative, am analizat indicele Rohrer și indicele de sexualizare/diametrul bitrohanterian/statură.

În ceea ce privește indicele Rohrer, acesta prezintă întotdeauna valori medii mai ridicate la fetele pubere față de impubere la aceeași clasă de vîrstă, ceea ce indică faptul că o dată cu pubertatea se produce o sporire mai accentuată a greutateii față de statură, maximum de viteză de creștere a acesteia din urmă situîndu-se în perioada prepuberă.

Indicele care ne dă raportul dintre diametrul bitrohanterian și statură prezintă și el valori medii mai ridicate la fetele pubere față de impubere, fapt care ilustrează o accentuare a creșterii distanței dintre cele două cavități acetabulare ale bazinului, care se reflectă printr-o schimbare a distanței bitrohanteriene. În felul acesta se poate preciza că realizarea unei mai mari oblicități a femurelor, care reprezintă, după Vague, un caracter al diferențierii sexuale tipic feminin, se produce cu o intensitate mai mare o dată cu realizarea pubertății.

Tabelul de mai jos ilustrează aceste constatări.

Tabelul nr. 7

Vîrsta	Indicele Rohrer		Indicele de sexualizare	
	Pubere	Impubere	Pubere	Impubere
<i>Constanța (oraș)</i>				
13 ani	1,21	1,19	19,04	18,76
14 ani	1,30	1,15	19,33	18,11
<i>Litoral (sate)</i>				
13 ani	1,36	1,20	19,54	18,01
14 ani	1,31	1,26	19,71	18,92

CONCLUZII

1. Din analiza atât a poligoanelor de frecvență, cât și a vârstei medii puberale a celor două grupe de fete de pe litoral studiate în această notă, rezultă că grupa urbană prezintă o realizare a pubertății mai precoce decât grupa rurală.

2. Comparînd grupa rurală de pe litoral însă cu grupa rurală din regiunea de silvostepă a raionului Iași, ca și cu cea din regiunea subcarpatică a raionului Piatra-Neamț, constatăm că prima prezintă o pubertate mult mai precoce decât celelalte două grupe studiate în nota precedentă. Această constatare ne-ar putea îndreptăți să presupunem că climatul maritim ar avea o influență favorizantă asupra maturității sexuale a fetelor. Faptul însă că grupa de fete originare din orașul Constanța se situează din punctul de vedere al maturității sexuale ceva mai târziu decât orașul Iași (ambele orașe prezentînd gradul de urbanizare relativ asemănător) ne obligă să păstrăm rezerve asupra acestei ipoteze. Credem mai degrabă că situația mai precoce a grupei de fete rurale de pe litoral se datorește unor factori de ordin social-economici, satele de aici fiind puternic influențate de viața de tip urban a stațiunilor balneare cu care se învecinesc. De altfel, unul dintre noi, în colaborare cu M. Gramatopol a constatat că satele din vecinătatea stațiunilor Govora și Călimănești prezintă și ele o pubertate mai precoce decât fetele grupelor rurale studiate pînă în prezent în țara noastră.

3. După cum s-a văzut, subgrupa de fete stabilite în orașul Constanța între 1 și 7 ani se prezintă din punct de vedere a instalării momentului pubertății foarte asemănător cu subgrupa de fete născute și crescute în acest oraș. Această constatare pare să indice că reactivitatea sistemului endocrino-hipotalamic la condițiile de urbanizare este relativ rapidă. Într-adevăr, fetele a căror primă etapă a copilăriei (1 — 7 ani) s-a petrecut în mediul rural prezintă o aceeași vîrstă medie a pubertății și o repartiție procentuală a puberelor după vîrsta la care le-a apărut prima menstuație foarte asemănătoare, uneori asemănarea ajungînd pînă la identitate. Rămîne să verificăm această constatare a noastră și pe alte grupe de fete din orașe mari.

4. În nota precedentă am arătat că anumite caractere metrice prezintă, în medie, valori mai ridicate la pubere decât la impubere aparținînd aceleiași clase de vîrstă. Acest fenomen se întîlnește și la grupele analizate în nota de față.

În plus, în această notă am constatat că și anumite valori relative, ca indicele Rohrer și indicele diametrul bitrohanterian/statură prezintă aceeași variabilitate.

BIBLIOGRAFIE

- BIASSUTI R., *Razze e popoli della terra*, vol. I, Torino, 1959.
 БУНАК В. В., *Теоретические вопросы учения о физическом развитии и его типах у человека*. Уч. Зам. М. Г. У. XXXIV, 1940.
 GRIMM H., *Grundriss der Konstitutionsbiologie und Anthropometrie*, Berlin, 1961.
 GUGIUMAN I. și ERHAN E., *Unități și subunități climatice în partea de est a R.P.R.*, An. șt. Univ. Iași, 1960, vol. VI.

- GUGIUMAN I., PLEȘCA G. ERHAN E. și STĂNESCU I., *Microclimatul din zona orașului Iași și împrejurimi*, An. șt. Univ. Iași, 1962, vol. VIII.
- KOWALSKA I., VALSIK A. J. u. WOLANSKI N., *Jahreszeitliche Schwankungen des Menarche-begins im Verhältnis zum Alter und dem geographischen und sozialen Milieu*, *Arztliche jugendkunde*, 1963, vol. 54, nr. 3—4.
- MILCU ST.-M. și DRĂGUȘANU M., *Terenul endocrin al populației satului Bătrîna*, în *Monografia satului Bătrîna*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1962.
- MUSTAFA T., STRUHL I. și BALABAN I., *Cercetări în cadrul dezvoltării morfosexuale a copiilor în epoca pubertății*, *Pediatrica*, 1960, vol. IX, nr. 5.
- NECRASOV O., ANTONIU S., BOTEZATU D., GHEORGHIU G. et IACOB M., *Etudes sur la croissance et le développement des enfants en R.P.R., L'âge de la puberté chez les jeunes filles de Jassy*, An. șt. Univ. Iași, 1963, vol. IX, nr. 2.
- OLIVIER G., *Pratique anthropologique*, Paris, 1960.
- ROȘCA V., *Dintr-o anchetă somatologică într-o școală normală de fete*, teză, 1962.
- SKERLJ B., *Menarche und Umwelt*, *Zeitschr. f. menschliche Vererbung und Konstitutionslehre*, 1939, vol. XXXIII.
- TANNER J. M., *Growth at Adolescence*, Oxford, 1962.

LUCRĂRI APĂRATE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

G. MAXIMILIAN în colaborare cu V. V. CARAMELEA, P. FIRU și ADINA
NEGREA-GHERGA, *Sărata Monteoru. Studiu antropologic*, 1962, 219
p. + 3 pl., 23,10 lei.

Sub îngrijirea acad. ȘT.- M. MILCU și HORIA DUMITRESCU, *Cercetări antro-
pologice în Țara Hațegului-Clopotiva*, 1958, 241 p. + 86 pl., 30 de lei.

Sub îngrijirea acad. ȘT.-M. MILCU și HORIA DUMITRESCU, *Cercetări antro-
pologice în Ținutul Pădurenilor, satul Bătrina*, 1961, 408 p. + 17 pl.
52,50 lei.

Probleme de antropologie :

vol. I, 1954, 234 p., 9,45 lei.

vol. II, 1956, 356 p. + 10 pl., 14,45 lei.

vol. III, 1957, 332 p. + 3 pl., 14,50 lei.

vol. IV, 1959, 261 p. + 15 pl., 12,40 lei.

vol. V, 1960, 272 p. + 10 pl., 13,10 lei.

vol. VI, 1961, 184 p. + 7 pl., 10,30 lei.